

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS BÖLÜMÜ**

“2002 Sonrası Türkiye-Lübnan İlişkileri”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abed Allah JAHJAH

20811401011

Danışman

Doç. Dr. Yusuf SAYIN

KONYA-2023

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abed Allah JAHJAH		
	Numarası	20811401011		
	Ana Bilim / Bilim	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Yusuf SAYIN		
	Tezin Adı	2002 Sonrası Türkiye-Lübnan İlişkileri		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abed Allah JAHJAH

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abed Allah JAHJAH		
	Numarası	20811401011		
	Ana Bilim / Bilim	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Yusuf SAYIN		
Tezin Adı	2002 Sonrası Türkiye-Lübnan İlişkileri			

Türkiye-Lübnan ilişkileri tarihsel olarak yoğun gündemli bir seyir izlemiştir. Bu ilişkilerde ticari, kültürel ve dilsel bağlar etkili olmuştur. Osmanlı tarihinin de bir parçasını oluşturan ikili ilişkiler, Türkiye'ye tevarüs edilmiş kurumsal bağları içermektedir. Lübnan'ın 1943'te bağımsızlığını kazanmasından sonra, bazı tarihi ve güvenlik engellerine rağmen, Türkiye ile ekonomik, siyasi ve askeri açıdan iş birliği artış kaydetmiştir. Türkiye, iç çatışmalarda Lübnan'ı destekleyen girişimlerde bulunmuş; bu noktada ilişkilerin gelişmesi noktasında bazı anlaşmalar imzalamıştır. Özellikle sanayi, tarım, gıda, elektronik vb. ürünleri ihraç ederek ekonomik ilişkileri güçlendirmiştir. Bu ilişkiler terörle mücadele, kültürel ve eğitsel değişim programları gibi alanlarda iş birlikleri sağlanarak devam ettirilmiştir. Türkiye, Ak Parti döneminde dış politik olarak Orta Doğu ve Arap dünyasına odaklanmış; Lübnan'la ilişkiler de bundan nasibini almıştır. İkili ilişkilerin genelde bölgesel krizlerden etkilendiği gözlenmiştir. Bu çalışma, 2002 yılı sonrasında Türkiye-Lübnan ilişkilerine odaklanmakta olup, tarihsel anlatım yöntemini benimsemiştir. Osmanlı Döneminden başlayan ilişkiler kronolojik olarak tarihsel arka planıyla sunulmaya çalışılmıştır. Çalışma, tarihsel olarak Türkiye-Lübnan ilişkilerinin hangi düzeylerde seyrettiğini izlemeye dönük bir çabanın ürünü olarak gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Ortadoğu Bölgesi, Osmanlı, Suriye, Türkiye

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Name and Surname	Abed Allah Jahjah		
Student Number	20811401011		
Department	INTERNATIONAL RELATIONS / INTERNATIONAL RELATIONS		
Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
	Doctoral Degree (Ph.D.)		
Supervisor	Doç. Dr. Yusuf SAYIN		
Title Of The Thesis/Dissertati On	Türkiye -Lebanon Relations After 2002		

Türkiye-Lebanon relations have historically followed a busy agenda. Commercial, cultural, and linguistic ties have been effective in these relations. The bilateral relations, which also form a part of Ottoman history, include institutional ties inherited from Türkiye. After Lebanon gained independence in 1943, economic, political, and military cooperation with Türkiye increased, despite some historical and security obstacles. Türkiye has taken initiatives to support Lebanon in internal conflicts; At this point, some agreements have been signed to develop relations. Especially in industry, agriculture, food, electronics, etc. It strengthened economic relations by exporting products. These relations have been maintained by providing cooperation in areas such as the fight against terrorism and cultural and educational exchange programs. During the AK Party period, Türkiye focused on the Middle East and the Arab world in terms of foreign policy; the relations with Lebanon also had their share of this. It has been observed that bilateral relations are generally affected by regional crises. This study focuses on Türkiye-Lebanon relations after 2002 and adopts the historical narrative method. The relations starting from the Ottoman Period have been tried to be presented chronologically with their historical background. The study are carried out as a product of an effort to monitor the historical levels of Türkiye-Lebanon relations.

Keywords: Lebanon, Middle East Region, Ottoman, Syria, Türkiye

KISALTMALAR

CICA	: Asya'da İşbirliği Konferansı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
THY	:Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı
UNIFIL	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Barış Gücü
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM	14
TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	14
1.1. Türkiye-Lübnan İlişkileri: Tarihsel Arka Plan.....	14
1.1.1. Osmanlı Döneminde Türkiye-Lübnan İlişkileri.....	14
1.1.2 Osmanlı Dönemi'nde Lübnan'ın İdari Yapısı.....	19
1.2. Ahmed Cemal Paşa Döneminde Türkiye-Lübnan İlişkileri.....	21
1.3. 2002 Öncesi Türkiye-Lübnan İlişkileri.....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2002 SONRASI TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	31
2.1. 2002 Sonrası Türkiye-Lübnan İlişkilerinin Değerlendirilmesi.....	31
2.2. 2002 Sonrası Türkiye'nin Lübnan'a Yönelik Dış Politikası.....	34
2.3. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler.....	47
2.4. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Kültürel İlişkiler.....	50
2.5. Türkiye ve Lübnan Arasındaki İlişkilerin Jeopolitiği.....	54
2.6. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Siyasi İlişkiler.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	64

BÖLGESEL OLAYLARIN VE ÜLKELERİN TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	64
3.1. Suriye Krizinin İkili İlişkilere Etkisi.....	64
3.2. Arap Baharı'nın Ortaya Çıkışı ve Yansımaları İle İslami Hareketlerin Yükselişi	69
3.2.1. İslami Hareketlerin Yükselişi.....	71
3.3. Türkiye-Lübnan İlişkilerinde İran Etkisi.....	74
3.4. Türkiye-Lübnan İlişkilerinde Suudi Etkisi.....	75
3.5. Lübnan'ın Türkiye Politikasını Etkileyen Siyasal Sistem	77
3.6. Hizbullah'ın İç ve Bölgesel Rolünün Türkiye-Lübnan İlişkilerine Etkisi	80
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	91
EKLER.....	104

GİRİŞ

Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler, tarihsel kökenlere sahip derin bağlarla şekillenmiştir. Lübnanlılar ile Türkler arasındaki ticari ve kültürel alışveriş, bu ilişkilerin temellerini atmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, çok milletli yapısıyla Lübnan'ı da içeren geniş bir coğrafyaya hakim olan bir yapıda devlet olmuştur. Bu dönemde ticari, kültürel, dini ve diğer birçok alanda ilişkiler derinleşmiştir. Zaman içinde, her iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler de gelişerek bir dizi değişikliğe uğramıştır. Lübnan, Orta Doğu ile Avrupa arasındaki dengeyi koruma rolünü üstlenmiş ve bu bağlam Türkiye-Lübnan ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Lübnan'ın 1943 yılında bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında, iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda ilerleme kaydetmiş ve bu durum ikili iş birliğini güçlendirmiştir.

Son yıllarda Türkiye, Lübnan'ın kendi içerisinde yaşadığı iç çatışmaların durdurulması için destek vermiş, böylece güvenlik ve savunma alanlarında iş birliği yapmak için önemli katkılarda bulunmuştur. Günümüzde iki ülke resmi ziyaretler, diplomatik temaslar ve çeşitli alanlarda birçok anlaşma ve mutabakatın imzalanması gibi konularda iletişim halindedir. İki ülke arasındaki temasın nedenlerinden biri ekonomik faaliyetlerdir. Son yıllarda, Türkiye ile Lübnan arasındaki ticaret hacmi daha önce de belirtildiği gibi önemli ölçüde artmıştır. Türkiye, Lübnan'a endüstriyel, tarımsal, gıda, kimya ve elektronik alanlarında birçok ürün ihraç etmektedir. Diplomasi alanında ise, iki ülke terörle mücadele, organize suçlarla mücadele ve güvenlik bilgileri paylaşımı gibi birçok alanda geniş kapsamlı iş birliği yapmaktadır. Bu durum, askeri alanı da güçlendirmekte ve bu alandaki güçlü ilişkilerin oluşumunu desteklemektedir.

Türkiye ile Lübnan arasındaki ikili ilişkiler, kültürel ve eğitim alanlarına dair önemli bir boyuta da sahiptir. Türkiye, Lübnan'da eğitim ve kültürel alanlarda birçok kuruma ev sahipliği yapmaktadır ve bu ülkeler arasında öğrenci ve öğretmen değişimini teşvik etmektedir. Bu, niteliksel gelişime katkı sağlamakta olup, aynı zamanda sosyolojik açıdan kültürel etkileşimi desteklemektedir. Türkiye-Lübnan ilişkileri, sadece bu alanlarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda enerji ve altyapı hizmetleri gibi alanlarda da etkileşimde bulunmaktadır. Bu durum, iki ülke arasında iş birliği sağlayarak ilişkileri daha da güçlendirmektedir. Bazı Türk şirketleri (örneğin Çalık Holding), Lübnan'da önemli projeleri gerçekleştirmekte olup, bu projeler

arasında Trablus'ta elektrik üretim istasyonu projesi gibi önemli işler de yer almaktadır. 2000'li yılların başında yaşanan gerilimlere rağmen (örneğin 2001'de Lübnan'ın Ermeni soykırımını tanıyan ilk Arap ve Müslüman ülke olması gibi) ülkeler, yine farklı şekillerde ve farklı alanlarda ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir. 2002'den sonra Türkiye-Lübnan ilişkileri başta ekonomi alanında olmak üzere siyasi, kültürel ve askeri alanlarda giderek derinleşmiş ve gelişmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerde bazı kesinti ve zorluk dönemlerini takiben gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler, akademik, kültürel ve askeri boyutlarda belirli dönemlerde kesintilere ve düşüslere rağmen birçok dinamik faktörü içeren bir ilişkiye sahiptir. Bu ilişkiler, ticari, ekonomik, kültürel, dini, sosyal, tıbbi ve siyasi alanlarda farklı ilişkileri içermektedir. Özellikle kültürel anlamda, iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuş bir dizi etkinlik ve iş birliği bulunmaktadır. Örneğin, Lübnan'da Türkçe dil kurslarının 25 farklı noktada sunulması, iki ülke arasındaki kültürel bağları güçlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Lübnan'daki Suriyeli ve Filistinli göçmenlere yönelik insani yardım faaliyetleri, Lübnan toplumunda Türkiye'ye karşı olumlu bir imajın oluşmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin düzenlediği "Türkiye Haftası" programı ise Lübnanlıların Türkiye'yi farklı alanlarda daha yakından tanıma fırsatı bulmasına olanak tanımıştır. Bununla birlikte, gazetecilik ve radyo alanında iş birliği adımları da atılmıştır. Özellikle Lübnanlı gazeteciler, Anadolu Ajansı tarafından düzenlenen "Enerji Haberciliği" eğitimlerine katılarak bu alandaki iş birliğini artırmışlardır. Türkiye'nin Lübnan'daki Türkmenlerin yaşadığı bölgelere yönelik özel projeleri ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı (TİKA) tarafından düzenlenen Ramazan iftarları, sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim kurma ve toplumsal etkileşimi artırma fırsatları sunmuştur. Ayrıca, Yunus Emre Enstitüsü (YEE) tarafından düzenlenen etkinliklerle Türk mutfağı Lübnanlılara tanıtılmıştır. Bu faaliyetler, Türkiye'nin Lübnan'daki etkinliklerini hem nicelik hem de kalite açısından artırmıştır. Sonuç olarak, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkiler bir dizi farklı alandaki etkileşimlerle zenginleşmiş ve 2019 yılında özellikle yoğunlaşmıştır. Bu, iki ülke arasındaki iş birliğinin ve temasların arttığını göstermektedir (Deşilmek, 2019:129).

Türkiye-Lübnan ilişkileri Orta Doğu ülkeleri arasındaki etkileşimin yeni bir modeli olarak kabul edilebilir ve bölgesel ve uluslararası zorluklar altında birlikte çalışma yeteneklerini yansıtan olumlu unsurları içermektedir. Türkiye ve Lübnan arasındaki yeni ilişki modelini destekleyen faktörler arasında ikili ekonomik ilişkiler öne çıkmaktadır. Türkiye, bu yönüyle Lübnan'ın üçüncü büyük ticari ortağı konumundadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler, ticaret hacminin artırılması, ortak yatırımlar ve teknoloji transferini içermektedir. Ayrıca, iki ülke arasında güçlü dini ve kültürel ilişkiler bulunmaktadır. Özellikle dini azınlıklar ve ortak tarihi ile ilgili alanları noktasında bu ilişkiden bahsedilebilir. Lübnan; Ortodoks, Katolik, Sünni ve Şii gibi farklı Müslüman ve Hristiyan mezheplerini kendi bünyesinde barındıran bir ülke görünümündedir (Taqi al-Din, 2014: 79).

Tarihsel gelişimlerin rolü, ilişkilerde çok önemli bir yere sahiptir. Son on yılda bölgedeki jeopolitik ve siyasi değişiklikler, özellikle Arap Baharı, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişki dinamiklerini değiştirmiştir. Bu bağlamda çalışma, yumuşak gücün ve genel diplomasinin ilişkilerin yönünü belirleyen iki anahtar unsura dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu durumu destekleyen faktörler ise kültürel, ticari, eğitim ve spor alanlarında iş birliğinin artırılması yönündedir. Genel olarak diplomasi, “yumuşak güç” kavramına dayanmaktadır. Bu güç, kültürel ve ticari ilişkileri güçlendirmekte, insanlar arasındaki kişisel dinamikliği ve diyalogu artırmakta ve devletin dünya çapında imajını iyileştirmektedir (Kayaoğlu, 2020:466).

2002 yılı, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin özellikle incelenmesine sebep olan belirli faktörlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu yıldan itibaren, Türkiye'nin dış politikası Orta Doğu'ya daha fazla odaklanma eğilimi göstermiş, bölgesel stratejileri değişmiş ve Orta Doğu'daki sorunlara daha aktif bir şekilde müdahil olma isteği ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde ekonomik ilişkiler de hızla artmış, Türkiye ve Lübnan arasındaki ticaret hacmi büyümüş ve karşılıklı yatırımlar artmıştır. Ayrıca, Orta Doğu'daki siyasi ve güvenlik dinamiklerinde değişiklikler yaşanmış, Lübnan'daki iç savaş sona ermiş ve yeni siyasi yapılar oluşmuştur. Bu faktörler, 2002 yılının Türkiye ve Lübnan ilişkilerini incelemek için önemli bir dönem olarak seçilmesine neden olmuştur.

İlk bölümde, Osmanlı Devleti'nden 2002 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihinden bahsedilmekte; Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemi olumsuz şekilde

yansıtan ve Türkiye'yi Osmanlı Devleti'nin mirası olarak gören bazı Lübnanlılar arasında oluşan hoşnutsuzluk sorunu ele alınmaktadır. İkinci kısımda ekonomik, siyasi ve jeopolitik faktörler açısından Türkiye-Lübnan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin dış politikadaki etkisini ve bu etkinin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimine nasıl yansıdığı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Lübnan'ın bölgesel ve küresel devletlerle ilişkilerinin ve bu ilişkilerin Türkiye-Lübnan ilişkileri üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Bölgedeki Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerin bölgesel stratejileri, iki ülke arasındaki ilişkilere dolaylı olarak etki ettiği varsayılabilir. Lübnan ve Türkiye arasında yer alan Suriye krizi gibi bölgesel sorunların iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkilediği söylenebilir. Suriye'deki Türkiye varlığı ve Lübnan'ın Suriye topraklarındaki varlığı da önemli bir etken olarak görülebilir.

Bu konunun önemi, her ikisi de jeopolitik önemi haiz olan Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel vb. pek çok yönü olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki ülke de bölgede büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Ayrıca çalışma, özellikle 2002'den sonra Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin derinlemesine incelenmesini ve iki ülke arasındaki ilişkilerin değişme nedenlerinin ve bu değişikliğin ikili ilişkilere olan etkisinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bununla birlikte, gelecekteki ilişkilerin geliştirilmesi için öneriler ve tavsiyeler sunmak da hedeflenmektedir. Bu amaçla, Türkiye-Lübnan ilişkileriyle ilgili verileri ve bilgileri çözümlmek için tümevarım yöntemi kullanılmış olup, bu alandaki uzmanlarla yapılan görüşmelerle de konu derinleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin derinlemesine anlaşılmasına; bu ilişkilerin siyasi, ekonomi ve kültürel açıdan önemlerinin belirlenmesine ve gelecekteki ilişkileri güçlendirmek için somut eylem planları hazırlanmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Bu bölüm, Türkiye-Lübnan ilişkileri tarihsel açıdan ele almakta olup, ilişkilerin başlangıcı olarak Osmanlı tarihine işaret etmektedir. Bununla birlikte Türkiye ile Lübnan arasındaki tarihsel, kültürel, jeopolitik ve ekonomik bağlar, iki ülke arasındaki ilişkilerin hep canlı kalmasına yol açtığı ileri sürülebilir.

1.1. Türkiye-Lübnan İlişkileri: Tarihsel Arka Plan

1516-1918 yılları arasında Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak uzunca bir dönem boyunca egemenlik altında kalmış ve bu süre zarfında Lübnan'ın siyasi ve idari yapısında bir dizi değişiklik meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kültürel ve ekonomik gelişmeler, Lübnan'ı büyük ölçüde etkilemiştir. Osmanlı döneminde, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilerin ana itici gücü ticari ve kültürel ilişkiler olmuştur. Lübnan, coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'yi Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayan önemli ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir ticaret merkezi olarak işlev görmüştür. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler, ciddi etkilere yol açmış, kültürel ilişkiler de bu etkiden nasibini almıştır (Yıldız, 2020: 590).

Bölge içerisindeki çatışmaların etkisiyle, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkiler büyük ölçüde değişim göstermiş ve zaman zaman kopmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin bölgesel bir aktör olarak ortaya çıkması sonucu, 2002 yılında Türkiye'nin Lübnan ile ikili ilişkilere özel bir vurgu yapmış olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönemde Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkiler belirgin bir şekilde gelişim göstermiştir. İki ülke, ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirmek amacıyla ticaret anlaşmaları üzerinde müzakerelerde bulunmuş; ayrıca kültürel ilişkiler önemli ölçüde ilerlemiştir. İki ülke arasında kültürel iş birliği anlaşmaları imzalanmış ve karşılıklı kültürel ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Kısacası, kültürel etkileşimden ekonomik iş birliğine kadar birçok alanda Türkiye ile Lübnan ilişkilerinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

1.1.1. Osmanlı Döneminde Türkiye-Lübnan İlişkileri

Lübnan'ın Osmanlı öncesi dönemine dair bilinen ilk yerleşimcilerin Sami kökenli Kenaniler olduğu belirtilmektedir. Kenaniler, daha sonra Yunanlar tarafından 'Fenikeliler' olarak adlandırılırken, Akdeniz'in diğer bölgeleriyle ticaret yaptıkları ve özellikle Mısır ile

yoğun ticari ilişkilere sahip oldukları bilinmektedir. Örneğin, MÖ 14. yüzyılda Lübnan, Mısır'ın yönetimi altına girmiş ve MÖ 13. yüzyılda Suriye toprakları Mısır-Hitit çatışmasına sahne olmuştur. Bilinen ilk yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması, Suriye'yi Hititlere bırakırken Fenike (Lübnan) ve Filistin'in Mısır yönetimi altında kalmasını sağlamıştır. Sonraki yüzyıllarda Mısır'ın nüfuzunun giderek azalmasıyla Asuriler bölgede güçlü bir etki alanı haline gelmiş ve Fenikelilerin şehirleri Asur hükümetine dâhil edilmiştir. MÖ 4. yüzyılda Persler kısa bir süre için Orta Doğu'yu kontrol altına aldıktan sonra Makedonyalı İskender (Büyük İskender) tarafından Lübnan imparatorluğuna dâhil edilmiş ve Büyük İskender'in ölümünden sonra Roma bölgeyi ele geçirmiştir (Lübnan Kayıtları, Cilt 13).

6. ve 7. yüzyıllarda İslam'ın ortaya çıkması ve hızla yayılması sürecinde, Müslümanlar Lübnan ve Suriye'yi 636 yılında Halid bin Velid'in liderliğinde fethetmiş ve İslam Devletine katmışlardır. Dördüncü Halife Hz. Ali'nin ölümünden sonra İslam dünyasında anlaşmazlıklar ve bölünmeler ortaya çıkmış, bu da mezhepsel ayrılıklara yol açmıştır. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Mısır'da hâkimiyet kuran Fatımiler, İsmaili mezhebini seçmişlerdir (Bashrawi, 2010: 15) ve bu mezhebin etkisi altında kalarak Suriye ve Lübnan'a yayılmışlardır. Bu dönemde önemli bir olay, Haçlı Seferleridir ve bu seferler sırasında Hristiyanlar (çoğunlukla Maruniler) ve Avrupalılar Lübnan'da etkileşimde bulunmuş, bu etkileşim, sonraki yüzyıllarda Fransız-Maron ilişkileri ve Vatikan-Maron ilişkileri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu etkileşimin sonucunda bölgedeki Fransa ve Hristiyanlar arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler gelişmiştir ve Maron Kilisesi, bağımsız bir kilise olarak, Roma Katolik Kilisesi ile birleşmiştir (Bashrawi, 2010: 17).

Osmanlı İmparatorluğu, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim liderliğinde Suriye'nin kontrolünü ele geçirerek Suriye'yi fethetmiş ve bu fetih Lübnan'ın Memluk prenslerinin özerklik ayrıcalığına bir etkide bulunmamıştır. Lübnan prensleri, kendi liderlikleri altında hüküm sürmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde, prensler Osmanlı ordusuna asker tedarik etmiş ve tebaaları üzerinde mutlak güç kullanmışlardır. Bu zaman diliminde, Lübnan bölgesi Dürzi Emirliği olarak adlandırılmıştır. Ancak zaman içinde, Maruniler güney Lübnan'ı sömürgeleştirerek bu bölgeleri "Lübnan" olarak adlandırmaya başlamışlardır. 1535 yılında Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile bir teslim anlaşması imzalamıştır ve Osmanlı

İmparatorluğu'na tabi olan Hristiyan nüfusu üzerinde etkili olmuştur. Fransa, Suriye ve Lübnan'da nüfuzunu artırmış, bölgede okullar kurmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tanıdığı ayrıcalıkları kendi nüfuzunu pekiştirmek için kullanmıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Fransız Katolik misyonerler, bölge sakinlerine Fransız Katolik kültürünü yaymaya çalışmış ve Fransız tüccarlar, Avrupa ile Suriye arasındaki ticareti teşvik etmek amacıyla Trablusgarp ve Beyrut'ta ticaret odaları kurmuşlardır. Kilise içinde Maruni dernekleri gelişmiş; Maruni Tarikatı, Lübnan'da en büyük arazi sahiplerinden biri olmuştur (Sweydan, 2007: 30, 45).

1635 yılına gelindiğinde İstanbul (Osmanlı başkenti) Dürzi Emirliğinin otoritesini kabul etmediğinden 1635'te idam edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Dürzi Emirinin ölümünden sonra, Ma'an hanedanının diğer üyeleri Lübnan'ı yönetmek için onun yerini almışlardır. Emir Ahmed'in 1697'de ölümünden sonra Lübnan'da Ma'an hanedanlığı sona ermiş ve Osmanlı yönetimi Lübnanlı ileri gelenlere yeni bir emir seçme yetkisi vermiştir. Yaşlılar Çehyab ailesinin soyundan gelen kişiyi yeni Emir Beşir olarak seçmişlerdir. O zamanlar Lübnan'da Marunî cemaati büyük olmasına rağmen siyasi olarak zayıf konumda bulunurken, Dürzi feodal sistemine bağlı durumdadırlar. Daha sonra Prens Muhlim, 1756'da Çehyab ailesinden Hıristiyanlığı kabul etmiş ve böylece Lübnan'daki Dürzi yönetimi sona ermiştir. Bu dönemde Marunî topluluğu güç ve zenginlik kazanmaya başlamış ve 1770 yılında Yusuf el-Şihyab emir olarak atanmıştır. O dönemde Avrupalı güçler, Mısır yönetiminin rehaveti ve Osmanlı'nın bölgede artan dış nüfuzu sonucunda bölgeye kolayca müdahale etmeye başlamışlardır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, Avrupa'nın kolay müdahalesi ve Marunilere verdiği destek ve onlara feodal beyler ve Dürzi ailelerinde katılmaları nedeniyle bölgedeki çatışmalar artmıştır. Muhammed Ali Paşa liderliğindeki Mısır yönetimi, halk isyanlarını sert bir şekilde bastırarak, din adamlarının ayrıcalıklarını kısıtlamış ve hoşnutsuzluklarına ek olarak Fransızlara da şikayette bulunmuştur (Sweydan, 2007:45, 60).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi nedeniyle Lübnan'da elli beş yıldır yürürlükte olan "organik düzenlemeler" kaldırılmış ve 1918 yılına kadar çeşitli hükümdarlara hizmet etmiştir. 1860'tan sonra Lübnan'da çatışmalar bir parça sakinleştikten sonra Lübnan, bölgenin ekonomik ve kültürel merkezi olma yolunda gelişme kaydetmiştir. Amerikan, Fransız

ve misyoner okulları açılmıştır. Ancak içerisindeki kargaşanın devam etmesi nedeniyle bu dönem, gizli topluluklar aracılığıyla siyasi faaliyetlere sahne olmuş; Maruniler Lübnan'ın bağımsızlığını ararken, diğerleri Suriye'nin bağımsızlığı için çalışmışlardır. Özetle; özellikle on dokuzuncu yüzyılda, büyük çaplı misyonerlik faaliyeti yaşanmıştır. Lübnan ile ilgili olarak, I. Dünya Savaşı'na giden yolda başlayan ve bazen Fransız çıkarlarıyla iş birliği yapan ayrılıkçı hareketlerde bir artış olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na girdiğinde Lübnan'ın bağımsız statüsü kaldırılmış ve Osmanlı kuvvetleri bu savaşa kendi güçleriyle girmiştir. Arap siyasal hareketlerinin çıkardıkları huzursuzluklar Osmanlılara karşı faaliyetleri arttırırken savaş zamanı Osmanlı Devleti'ni dışarıya karşı da zayıflatmıştır. Bu sırada Hüseyin ve Faysal, İngilizlerle birlikte çalışarak Osmanlılara karşı isyanın altyapısını oluşturmuşlardır. İngilizler, Şerif Hüseyin yönetiminde bağımsız bir Arap krallığı kurma sözü vermişler ancak Fransızlarla yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşmasıyla, Arap toprakları aralarında bölüşülmüş ve Suriye (Lübnan dahil) gibi bölgeleri Fransız etkisi altına girmiştir. Gizli anlaşmaların ortaya çıkmasının ardından, Araplar kendilerine destek sözü veren İngilizler ve Fransızlara olan güvenlerini kaybetmişler ve aldatıldıklarını fark etmişlerdir. Öte yandan, yaşadıkları bölgenin valisine itaat etmek istemeyen Maruniler, güneyde Dürzi bölge valiliği olarak sınıflandırılan bölgelerde yaşamışlardır. Bu sorunlar, yeni seçimlere ihtiyaç olduğunu ve ikili liste yönetiminin sorunları yeterince ele alamadığını açıkça göstermiştir. Sonuç olarak, 1861'deki düzenleme, bilindiği üzere bölgede yeni bir yönetim sistemi oluşturmuş ve Mutasarrıfiye dönemi Lübnan'da başlamıştır. Nitekim bu düzenleme, sonraki değişikliklere kadar sürmüş ve 1918'de Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmıştır.

Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'nda, Büyük Suriye Mandası'nın yönetiminin Fransa'ya verileceği resmi olarak onaylanmış, bu da tam bağımsızlık umudu taşıyan Arapları hayal kırıklığına uğratmıştır. Lübnan Büyük Mandası ise Eylül 1920'de kurulmuş, Fransa Lübnan'ı işgal ederek bölge üzerinde Fransız yönetimini kurmuştur. Fransa, yaklaşık 90.000 asker göndererek Suriye ile birlikte Lübnan'ı kontrolü altına almıştır. Halep, Lübnan ve Beyrut'taki kamuoyu düşüncesi zamanla Fransızların aleyhine dönmüş ve Fransız Müslüman askerleri, Müslümanlara karşı silah kullanmayı reddederek gerginliği arttırmışlardır. Temmuz

1920’de Fransız kuvvetleri Şam’a girmiş ve Faysal’ı iktidardan uzaklaştırmışlardır (Sweydan, 2007:233). Nisan 1920’de Büyük Lübnan’ın ilanından sonra Fransa, Suriye ve Lübnan’ın kontrolünü ele geçirip onları kendi yönetimi altında yönetmiştir. Duyuru, daha önce Lübnan ile hiçbir bağlantısı olmayan bölgeleri ve insanları içermiş ve bölge sakinleri arasında protestolara ve kızgınlığa yol açmıştır. Kıyı bölgeleri ve diğer kısımlar Büyük Lübnan’a eklenmiştir. Bu dönem, özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile temasını kaybeden Sünni Müslümanlar için zor bir geçiş dönemi olmuştur.

Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu’na sadık olan Sünni Müslümanlar, büyük bir Lübnan devletinin kurulmasına karşı çıkmış ve Suriye’nin iç bölgeleriyle temaslarını sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Manda yönetimi ile iş birliği yapmaya başlamışlardır. Beka Vadisi ve Cebel Amel’de Lübnan sistemine entegre olduktan sonra Dürziler arasında iç uyum gözlemlenmiştir. Çünkü Fransa, onları ayrı bir dini grup olarak tanımış ve Lübnan siyasetine dahil etmiştir. Lübnan, özellikle Levant’ın ve genel olarak Orta Doğu’nun karşı karşıya olduğu sosyal ve siyasi sorunların bir yansıması olarak hizmet etmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle Lübnan tarihsel olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir bölge olmuştur. Yabancı istilaların, müdahalelerin ve potansiyel çatışmaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan coğrafi koşullarının sosyal ve kültürel yapılarına etkisiyle ortaya çıkan dini ve mezhepsel kimlikler, zaman içinde bu çoklu kimliklerin temelinde Lübnan’ın siyasi çerçevesinin oluşmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin yarı özerk statü verdiği Lübnan’da farklı din ve mezheplerden insanlar bir arada yaşayabiliyordu (Yıldız, 2020:591).

Avrupa hükümetlerinin bölge üzerindeki kontrolünü sürdürme çabaları, doğrudan ve dolaylı çıkar çatışmalarına zemin hazırlamış ve bu ortamda Avrupa ülkeleri belirli grupları desteklemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Lübnan Dağı üzerindeki çatışmalara neden olanların çıkar çatışmaları nedeniyle Fransız ve İngilizler olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan 1839 yılında hayata geçirilen Tanzimat reformları da, Osmanlı Devleti’nin demokratikleşme sürecinin en önemli adımı olarak kabul edilmiş ve bu reformlar çok dinli ve çok mezhepli doğası nedeniyle Lübnan Dağı’nı da etkilemiş ve yeni idari iyileştirmeleri beraberinde getirmiştir. Tanzimat kararnamesinin Osmanlı toplumunun ve imparatorluğun birçok yönünü değiştireceği

umulmuştur. Osmanlılar Lübnan'da sosyal, kültürel ve siyasi dengeyi koruyan sistemler geliştirmek için çalışmışlardır. Hamidiye ve Rüşdiye okulları gibi Osmanlı'nın Lübnan'da açmaya çalıştığı pek çok okul ve günümüzde Lübnan hükümeti ve resmi idareleri tarafından kullanılan birçok resmi binaları Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma eserlerdir. Lübnan'daki Türk kökenleri, tüm bu etmenlere ve önceki sorunlara rağmen, bazı Lübnanlıların hala Osmanlı İmparatorluğu'na aidiyet hissetmelerine yol açmaktadır. Bu durumun Lübnan ile Türkiye arasındaki ilişkinin sürdürülmesine ve bağların korunmasına katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Suriye ve Lübnan'ı fethederek bu bölgeleri kontrol altına almıştır. Bu tarihten itibaren Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak hüküm sürmüştür. 17. yüzyılda Osmanlı yönetimi altında Lübnan'da özerk Maruni, Dürzi ve diğer topluluklar bulunmaktaydı. 1635 yılında Lübnan Emiri Fakhr-al-Din II'nin İstanbul'a gönderilip idam edilmesi gibi olaylar, Osmanlı yönetiminin Lübnan'da yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır. 18. yüzyıl Lübnan'da yeni emirlerin seçimi ve güç mücadeleleriyle geçmiştir. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Emir Beşir Şihab gibi güçlü liderlerin ortaya çıkması, Lübnan'da yeni bir dönemin başladığını göstermiştir. 19.yüzyılda Lübnan'da dini ve etnik gruplar arasındaki ilişkiler karmaşık durumdadır ve zaman zaman gerilimler yaşanmıştır. Özellikle 1840'taki Dürzi-Maruni çatışmaları ve Fransız müdahalesi, bu dönemin önemli olayları arasında yer almıştır. 1861'de Lübnan'da özerklik ilan edilmiş ve bölgede yeni bir yönetim sistemi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından 1918'de Lübnan, Fransız mandası altına girmiştir. Bu durum, Lübnan'ın siyasi ve yönetsel yapısında önemli değişikliklere yol açmış ve Lübnan'ın modern tarihindeki dönüşümleri başlatmıştır. Bu olaylar, Osmanlı İmparatorluğu ile Lübnan arasındaki tarihi bağların derinliğini ve bu ilişkilerin önemini vurgulamaktadır.

1.1.2 Osmanlı Dönemi'nde Lübnan'ın İdari Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu, yerel yöneticilere yönetime sadakat prensibi çerçevesinde yönetme hakkı tanımıştır. Ancak bu bölgelerde uygulanan yönetim yaklaşımı, Anadolu ve Balkanlar'daki idari yapıdan farklıydı ve egemenlik, bölgenin özerklik derecesinin etkisi altında değişmişti. Bu durum, yetki ilişkilerini etkili hale getirmiş ve geleneklerin ve ilişkilerin

devamlılığını garanti altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu, genellikle fethedilen topraklarda hoşgörü politikası izlemiştir. Bu durum bölgede zaten var olan dini, kültürel ve sosyal kurumların korunmasına ve devamlılığının sağlanmasına katkı sağlamıştır. Bölge, fethin erken dönemlerinde Osmanlı gücüne karşı koalisyonların oluşmasına ve yerel kabile liderleri arasındaki çatışmalara sahne olmuştur.

Bölgedeki Osmanlı yöneticisi Şam'da yaşadığı için, Lübnan ile merkez arasında bir bağlantı görevi görmüştür. Diğer yandan bölgede yaşayan emirler, dini liderler ve şeyhler, kendi işlerini kendi koşullarına göre yönetme özgürlüğüne ve gelecek nesillere otonom bir yapı oluşturan sorumlulukları ve mülkiyet haklarını devretme yeteneğine sahiptir. Bu örgütler, Osmanlı ordusuna asker sağlamakdan başka devlet yönetiminde de etkili olan bu örgütlerin görevleri sınırlıydı (Reyhan, 2011:212). Bölgeye geldiklerinde Osmanlılar, ticaret ve tarımda ilerlemiş olan köylülük, yerel liderler tarafından oluşturulan özerklik ve sistemin icracısı olarak hizmet eden feodal yapı gibi unsurlarla da karşılaştılar. Lübnan Dağı'nda benzer bir yapıya sahip olan politik ve idari bir sistem ön plana çıkmıştır. Kuzeyde ve güneyde belirli hatlar üzerinde Lübnan Dağı'ndaki köyler, 'mukataa' adı verilen birimlere bölünmüş ve ortaya çıkan küçük 'ikta'lar yerel geleneklere hâkim olan önemli ailelerin kontrolü altına girmiştir.

Yavuz Sultan Selim, kuzeyde ve güneyde sekiz mukataadan oluşan mevcut Memluk idari sistemini tek bir merkezden uygulamak istememiş, bunun yerine bunları vilayetlere dönüştürmüş, sadece Halep ve Şam'a sancaklar eklemiştir. Öte yandan, stratejik olarak önemli olan Beka vadisi mukataasının kontrolü paşalara verilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu bunu devlet hazinesi olarak görmüştür. Siyasi olarak, bölgenin yerel emirleri Sultan'a giderek yüz yüze sadakat yemini etmişler ve İmparatorluğun Lübnan Dağı yüksekliklerini kaçınarak düşmanlıkların tırmanmasını önlemişlerdir. Yavuz Sultan Selim, kuzeyde ve güneyde sekiz mukataadan oluşan mevcut Memluk idari sistemini tek bir merkezden uygulamak istememiş, bunun yerine bunları vilayetlere dönüştürmüş, sadece Halep ve Şam'a sancaklar eklemiştir.

Ayrıca, stratejik öneme sahip olan Beka Vadisi'nin kontrolü paşalara verilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından devlet hazinesi olarak kabul edilmiştir. Siyasi açıdan, bölgenin yerel emirleri, Sultan'a doğrudan sadakat yemini ederek İmparatorluğun Lübnan Dağı yüksekliklerinde düşmanlıkların tırmanmasını önlemeye yardımcı olmuşlardır. Lübnan,

Osmanlı dönemi boyunca üç farklı yönetim sistemi altında bulunmuştur. İlk dönem, 1516'dan 1842'ye kadar süren Emirlik Dönemi olmuştur. İkinci dönem, 1860-1861 yılları arasında süren Çifte Kaymakamlık Dönemi olarak adlandırılmıştır. Üçüncü dönem ise 1861-1920 yılları arasında süren Mutasarrıflık Dönemi olmuştur. 1860 yılında Lübnan'da yaşanan Lütuflar Savaşı'nın ardından, bölgedeki denge bir kez daha değişmiş ve Osmanlı İmparatorluğu, Lübnan'da Maruniler lehine bir düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. Fransa, Lübnan'da düzenin yeniden sağlanmadığı sürece askerlerini geri çekmeme konusunda kararlı olduğunu açıklamıştır. 1861 yılında düzenlenen Lübnan Genel Kontrolleri ile Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'nun özel bir valilik olarak kabul edilmiş ve bu yeni yapıya 'Mutasarrifiyya' adı verilmiştir.

Valilik sisteminin en dikkat çekici özelliklerinden biri ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmede hızlı ilerlemeyi beraberinde getirmesi olmuştur. Önceden var olan sorunlar ve iç çatışmalar gerilemiş, özellikle Avrupa ile yakın ilişkilerin geliştiği bir döneme girilmiştir. Tarım alanında modern yöntemler uygulanmış, eğitim ve ulaşım imkanları artırılmış, yeni okullar ve köprüler inşa edilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru artan göç hareketleri, Amerika ile olan ilişkilerde de gelişmelere yol açmıştır. Amerika'ya giden ve oradan dönen Lübnanlılar, edindikleri bilgi ve sermaye ile ülkenin ekonomik olarak canlanmasına katkıda bulunmuşlardır. 1864 yılında, Osmanlılar ile Maruniler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle Lübnan Genel Kontrolleri değiştirilmiştir. Aynı şekilde, Avrupa devletlerinin talepleri doğrultusunda, Lübnan'daki yönetimde mezhebi ve karşılıklı bir sistem tanıtılmıştır ve Osmanlılar tarafından uzun süre uygulanan bağımsız yönetim yeniden başlatılmıştır. Bu resmi olarak kabul edilen sistem, Lübnan'da uzun yıllar boyunca etkili olan ve çatışmalara neden olan bir sistem olarak kaydedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Mutasarrifiyye sistemi sona erdirilmiş ve bölgeye Müslüman yöneticiler atamıştır ve 1920 yılında düzenlenen San Remo Konferansı ile Lübnan, resmi olarak Osmanlı yönetiminden çıkarılmış ve Fransız yönetimine bağlı ayrı bir siyasi birim haline getirilmiştir (Taqi al-Din, 2014: 99).

1.2. Ahmed Cemal Paşa Döneminde Türkiye-Lübnan İlişkileri

Ahmed Cemal Paşa'nın valilik dönemi, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerdeki bazı olayların odak noktası olduğu ifade edilebilir. Bu dönemin incelenmesi, ilişkilerin anlaşılması

konusunda katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ahmed Cemal Paşa'nın valilik dönemindeki eylemleri, kararları ve etkilerini incelemek için bir çerçeve sunulmakla birlikte, dönemin politik olaylarıyla beraber Ahmed Cemal Paşa'nın icraatları incelenmiş ve bunların sebepleri belgelerle gösterilmiştir.

Cemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi'nin üç liderinden biri olarak atanmış ve Dördüncü Ordu'nun komutanı olarak görevlendirilmiştir. Bu ordu, Şam bölgesinden sorumlu olup merkezi Kudüs'ün Cütüncüğü'ndeydi. Savaşın erken döneminde Dördüncü Ordu'ya Süveyş Kanalı'na saldırı emri verilmiş, ancak kısa süreli zaferler elde edilmiş olsa da hedeflere tam anlamıyla ulaşamamış ve kayıplar yaşanmıştır. Bu başarısızlığın ardından, Dördüncü Ordu savunma pozisyonuna geçmiş ve savaşın sonuna kadar bu görevde kalmıştır. Aynı dönemde, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin, Osmanlılara karşı ayaklanmış ve Osmanlı hedeflerine karşı saldırılar düzenlemiştir. Dördüncü Ordu'nun başarısızlığı, Arap halkının Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusundaki endişelerini artırarak Arap milliyetçiliğinin yükselmesine ve milliyetçi düşünürlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Suriye ve Lübnan'daki Arap toplumlarında gizli bir Arap örgütü kurulmuştur (Günay, 1993: 88).

Cemal Paşa, Arap milliyetçilerini tehdit etmeden uzaklaştırma kararı almıştır. Bu amaçla Faruk Rafiki Atay, Cemal Paşa'ya yardımcı olarak çağrılmıştır. Ayrıca, Cemal Paşa'nın terk edilmiş Fransız elçiliğinin aramasına dayanarak idam edilenlerin isimlerini verdiği belirtilmektedir. Ahmet Cemal Paşa'nın Arap bölgesinde yaşanan olaylar, Araplarla Türkler arasında ve özellikle de Lübnanlılar ile Suriyeliler arasında büyük anlaşmazlıklara yol açan önemli hadiselerdir. Cemal Paşa'nın Şam valisi olarak görev yaptığı dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altındaki bölge için oldukça zorlu bir dönem olarak kayda geçmiştir (Arslan, 2011:11).

1914-1916 yılları arasındaki olaylar nedeniyle, Ahmet Cemal Paşa ve onun Lübnan-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkisini tartışmak karmaşık bir konu olabilir. Bu dönemde yaşanan olayların tam olarak ne olduğunu belirlemek zor olabilir; çünkü Arap tarihçiler o dönemde Şam valisi olarak görev yapan Cemal Paşa'nın işlediği suçlarla ilgili çeşitli iddialar ortaya atmışlardır (Günay, 1993: 89). Bu durum, birçok Lübnanlı tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na karşı öfkeye yol açmıştır. Ancak bu durum iddia boyutundadır nesnellik içermemektedir. Osmanlı

İmparatorluğu'na karşı isyanları ve kışkırtıcı faaliyetleri bastırmak amacıyla çeşitli önlemler alınmak zorunda kalınmıştır.

Bunlara bağlı olarak Cemal Paşa'nın 1915 ve 1916 yıllarında Suriye ve Lübnan'da gerçekleştirdiği idamlar, Lübnanlılar arasında tepkiye yol açmıştır. Cemal Paşa bu idamların nedenini, idam edilen kişilerin Osmanlı İmparatorluğu'na ihanet etmesi olarak açıklamış ve kanıt olarak da Osmanlı İmparatorluğu'nun Beyrut'taki Fransız büyükelçiliği ve Suriye'deki Fransız konsolosunun evinde bulunan belgelere atıfta bulunmuştur. Cemal Paşa'nın Şam'a gönderilmesinin amacı Arap-Osmanlı yakınlaşması üzerinde çalışmak ve Sina'yı kurtarma ordusu hazırlamak olmuştur (Arslan, 2011:25). Bu durum Cemal Paşa'nın isyanları bastırma ve ilişkileri yumuşatma gayesinde olduğunu göstermektedir.

Lübnan'ın Cebel Lübnan Emirliği'nde bulunan prenslerden biri olan Emir Şekib Arslan, "Osmanlı Devleti Tarihi" adlı kitabında Ahmed Cemal Paşa'nın gelişiyile Arap liderliğinin memnuniyetini ifade etmiştir. Ahmed Cemal Paşa, kahramanlığı ve zekasıyla ün kazandığı için Arap liderliğinin hoşnutluğunu kazanmıştır. İlk konuşmasında Arap liderliğine Arap erdemlerini, cesaretini ve Arapların Türklerle birlikte birliğinin önemini övmüştür. Ayrıca Emir Şekib Arslan, kitabında Ahmed Cemal Paşa'nın devlete karşı çalışan bazı kişilere karşı affedici davrandığı birçok olayı anlatmıştır. Bu olaylar arasında Ahmed Cemal Paşa'nın Beyrut'tan Kudüs'e sürdüğü 20 Lübnanlı davası da bulunmaktadır, ancak daha sonra Ahmed Cemal Paşa, bazılarını affetmiş ve onları Beyrut'a geri göndermiştir. Cemal Paşa affedici bir yönetici olsa da düşmanla iş birliği yapan kişilere müsamaha göstermemiştir. 1915 yılında, Fransız kuvvetleriyle ilişkileri nedeniyle Lübnanlı ve Suriyeli bir grubu idam cezasına çarptırmıştır. Bu idamın nedenlerini de gerekçeleriyle beraber belgelendirmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, Fransız elçiliğinde ve Fransızlar arasında bulunan belgelere ve mektuplara (Bkz. EK 1) dayanarak bu idam kararlarını vermiş ve bu idamları anılarında da açıklamıştır (Arslan, 2011:200).

Lider Mahmut Ahmed Sinan, Ahmed Cemal Paşa'nın Şam'a varışını ve nasıl karşılandığını detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Buna göre Ahmed Cemal Paşa, özel bir karşılamaya layık görülmüş ve Şam halkı ile Şam Valiliği liderliğinin bir araya geldiği büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Mahmut Ahmed Sinan, Ahmed Cemal Paşa'nın gelişinin

büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamakta ve onun iyi ünü ile siyasi ve askeri becerileri nedeniyle birçok kişinin ona umut bağladığını ifade etmektedir.

Lider Mahmut Ahmed Sinan, Ahmed Cemal Paşa'nın kimi isyancılarca haksızlık, cinayet ve zorbalıkla suçlanmasına rağmen anılarında, Arap isyancılara karşı oldukça hoşgörülü davrandığını vurguladığını belirtir. Bu belgede (Bkz. EK 2), Arap isyanının yaklaştığına dair birçok işarete rağmen Ahmed Cemal Paşa'nın Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Medine'ye dönmesine izin verdiğini belirtir. Bu durum, Basra Valisi Basri Paşa'nın hoşnut olmamasına karşın Ahmed Cemal Paşa'nın isyancılara karşı hoşgörülü olduğunu ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketinin yaklaştığından emin olsa bile böyle davrandığını kanıtlamaktadır.

Prens Şakib Arslan, Temmuz 1913'te Beyrut Reformist Delegasyonunun Fransız Dışişleri Bakanlığını ziyaret etmiş ve Osmanlı Devleti'nden ayrılma talebinde bulunan bazı kişilerin Fransız Dışişleri'ni ziyaret ettiği ifade edilmiştir. Delegasyon, Arap ve Beyrut liderliğinin Osmanlı Devleti'ne alternatif olarak hiçbir teklifi kabul etmediğini onaylamıştır. Fransız yetkilisi, Fransa'nın Suriye'de herhangi bir amacı olmadığını ve Arapların (Osmanlı Devleti) kendi devletleriyle barış içinde yaşamak istediklerini belirtmiştir. Ahmed Mukhtar, delegasyon üyelerinden birine bu ifadeleri ilettirmiştir ve Fransız yetkilisi bu talebi kabul etmiştir (Bkz. EK 3).

Ayrıca diğer kaynaklarda (Bkz. EK 4), Ahmet Cemal Paşa'nın Şam isyancılarını mahkûm etmek için kesin deliller bulduğu ve Fransız elçiliğinde isyancıların Osmanlı Devleti'nden ayrılmak amacıyla iletişim halinde olduklarını gösteren belgeleri bulduğu belirtilmektedir. Bu belgelerde, Ahmed Cemal Paşa'nın devleti koruma amacıyla tüm eylemlerini gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır. Ancak, Şakib Arslan'ın ifade ettiği başka bir bakış açısına göre Ahmed Cemal Paşa, Osmanlı hükümetinin tamamen bilgisi dışında idam kararlarını uygulamıştır. Hatta büyük vezir ve Osmanlı Sultanı, Cemal Paşa'yı idam kararlarının sorumlusu olarak gördüğü de iddia edilmiştir (Arslan, 2011:145).

Lübnanlı birçok kişinin inandığı açlık konusunda ise, Şakib Arslan o dönemi yaşamış birisi olarak, açlıktan sorumlu olanın müttefik güçler olduğunu belirtir. Bu güçler, Lübnan ve Suriye kıyılarında bir abluka uygulayarak yardımların Lübnan'a ulaşmasını engellemişlerdir. Ayrıca Arslan, Amerika'nın Lübnan'a yardım taşıyan iki gemi gönderdiğini ancak bu gemilerin

İskenderiye limanında durdurulduğunu ve İngiliz güçlerinin onları Lübnan'a göndermelerine izin vermediğini anlatır. İddiaya göre İngilizler, Osmanlı Devleti'nin onları engellediği gerekçesiyle gemilerin geçişine izin vermemişlerdir (Arslan, 2011:170). Ancak yukarıda açıklandığı üzere defalarca Fransızlarla iş birliği girişimi olan isyancı karşı, İngilizlerin böyle bir iddiada bulunması da onların çıkarına olabilecek bir durumdur.

Özet; müttefiklerin Lübnan ve diğer Arap bölgelerini işgal ettikten sonra yazdıkları tarih üzerinde çalışarak ve tahrifat yaparak Araplarla Türkler arasında nefret duygusu oluşturmayı amaçladıkları ortaya çıkmaktadır. Lübnan'daki nesillere öğretilen tarih kitabı, Osmanlı Devleti'nin bir işgal ve baskı devleti olduğunu, Cemal Paşa'nın yaptıklarının ise Osmanlı Devleti'nin Lübnan'a yönelik politikasının bir parçası olduğunu belirtmektedir. Tarih kitabı, Osmanlı Devleti'nin 400 yıllık başarılarından bahsetmemekte, sadece bir valinin bireysel davranışı üzerinden Osmanlı Devleti'ni yargılamaktadır. Bu vali 1916'da Osmanlı Devleti tarafından yargılanmış ve başbakanlık ve sultanlık kendilerini bu eylemlerden arındırmışlardır.

Zira Osmanlı hükümeti ülkenin savaş halinde olduğunu ve idam edilenlerin Osmanlı Devleti'ne ihanet ettiğini belirtmiştir. Ancak kesin olan ve şüphe götürmeyen bir gerçek, tüm belgelerin Osmanlı Devleti hükümetinin Cemal Paşa'nın eylemlerinden sorumlu olmadığını, aksine bu davranışları kabul etmediğini ve onu görevden aldığını, yargıladığını ve Almanya'ya sürgüne gönderdiğini de göstermektedir (Molo, 2019:11). Ancak Cemal Paşa'nın isyan ve ayaklanmalarla başa çıkmaya çalıştığı durumlar, dönemin konjonktürüyle ele alınırsa masum olduğu ihtimalinin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3. 2002 Öncesi Türkiye-Lübnan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından zafer kazanan güçler arasında çeşitli çatışmalar ortaya çıkmıştır. On Dört İlke olarak bilinen Wilson İlkeleri'nden biri olan On İkinci İlkede dönemin ABD Başkanı Wilson, Osmanlı yönetiminden kurtarılan bölgelerde yaşayan halklara egemenlik haklarının tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak İngiltere ve Fransa, savaş sonrasında bu bölgelerin kendi aralarında paylaşma hakkına sahip olduklarına inanmışlardır. Bu inanç, Birinci Dünya Savaşı'nın petrolün stratejik önemini gösterdiği ve Wilson'ın bahsettiği Orta Doğu bölgesinin zengin petrol rezervlerine sahip olmasıyla daha da pekiştirilmiştir. Bu durum, egemenlik haklarının tanınmasının önünde bir engel olarak görülmüştür (Mansfield,

2016:211). Bu nedenle, ABD Milletler Cemiyeti'ne katılmamış ve Lübnan ile Doğu tarafı sınırları, İngiliz ve Fransız kararlarıyla belirlenmiştir (Arbir, 2014:164).

İkinci Dünya Savaşı, 1939'da Avrupa kıtasında artan gerilimler sonucu başlamıştır. Savaşın patlak vermesinin ardından Fransa, 1926'da yürürlüğe giren Lübnan Anayasası'nı askıya almış ve parlamentoyu feshetmiştir. Devlet başkanlığı görevi bir Hristiyan'a, hükümet ise bir Müslümana verilmiştir. Ayrıca, savaş zamanı kısıtlamalarını içeren yasalar da getirilmiştir (Butrus, 2010: 120).

Suriyeli ve Lübnanlı isyancılar, Özgür Fransız hükümetinin ve atanan yüksek komiserin mandayı sona erdirmesini beklemişlerdir. Ancak, Özgür Fransız hükümeti bunu reddederek meseleyi sadece savaş sonrasında çözülebilecek bir sorun olarak görmüştür. Bununla birlikte rekabet eden devletler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Büyük Britanya ile ABD bu devletlerin bağımsızlığını tanımışlardır. Britanya'nın baskısıyla Fransız yöneticiler anayasayı geri getirmiş ve Lübnan'da seçimler düzenlemiştir (Davis, 2001: 62).

Lübnan Cumhuriyeti'nin kuruluşunda iki önemli belge bulunmaktadır. İlk belge, resmi anayasa iken diğeri ise Devlet Başkanı El Huri ile Başbakan El Selam arasında gerçekleşen sözlü anlaşmanın sonucunda ortaya çıkan Ulusal Mutabakat'tır. Ulusal Mutabakat, belirli mezheplere özel bir statü tanımayı amaçlayan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Ulusal Mutabakat'a göre Lübnan'da Devlet Başkanı Marunî, Başbakan Sünni, Parlamento/Meclis Başkanı Şii ve Ordu Komutanı/Genel Kurmay Başkanı Marunî ve Dürzi askeri şahsiyet olacaktır. Ayrıca Ulusal Mutabakat, milletvekili sayısını düzenlemiş ve parlamentodaki Müslüman ve Hristiyan temsilcilerin oranını 6/5 şeklinde korumuştur (Butrus, 2010: 62). Bu belge aynı zamanda Lübnan'ın bir 'Arap devleti' olarak tanınmasını ancak 'İslam devleti' olarak kabul edilmemesini ifade etmektedir.

Fransa, Lübnan mandasından kolayca vazgeçmeyerek, savaşın sona ermesinin ardından askerlerini Beyrut'a indirmiştir. Ancak bu Fransız adımı, Lübnan ve Suriye'de protestolara neden olmuş ve 1945 yılında Fransa, Şam'ı bombalamıştır. Bu durum, İngiltere'nin müdahale etmesine yol açmış ve her iki ülke de kuvvetlerini geri çekmeyi kabul etmiştir. 1946'dan sonraki dönemde Lübnan, doğrudan veya dolaylı Fransız hâkimiyetinden kurtulmuştur. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Lübnan Cumhuriyeti, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletlerin kurucu

üyelerinden biri olarak kabul edilmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda ise Lübnan, Arap Ligi'nin bir parçası olarak İsrail'e savaş ilan etmiş, ancak herhangi bir cepheyle savaşa katılmamıştır (Khalil Aqeel, 2013: 65).

1956-1958 arasında Orta Doğu'da bir dizi kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin merkezinde Mısır lideri Cemal Abdülnasır bulunmaktadır. 1956 yılında Abdülnasır, İngiliz kuvvetlerini Mısır'dan ve Süveyş Kanalı'ndan çıkardıktan sonra Büyük Britanya, Fransa ve İsrail ortak bir operasyon başlatmıştır. Ancak ABD ve Sovyetler Birliği, bu İngiliz ve Fransız hamlesine karşı çıkmış ve sonuç olarak Britanya ve Fransız kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Süveyş Krizi, Britanya ve Fransa'nın Orta Doğu'daki eski nüfuzunu kaybettiği bir dönemin sembolü olarak kabul edilebilir. Bu zaferler, Abdülnasır'ı Arap dünyasında belirgin bir konuma taşımış ve Arap milliyetçiliğinin yükselişine işaret etmiştir. Lübnan'ın hükümet elitleri, bu yükselişi tehdit olarak görmüşlerdir, çünkü Arap milliyetçiliğinin yükselişi Batı ile ilişkilerde emperyalizme karşı bir tutum değişikliğini gerektirmiştir (Butrus, 2010: 62).

Türkiye, 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (North Atlantic Treaty Organization / NATO) katılmıştır. Aynı yıl içinde Büyük Britanya, Pakistan ve İran'ın katılımıyla Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde Ortak İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Öte yandan Abdülnasır, Bağdat Paktı'nı Arap dünyasını bölmeye yönelik bir anlaşma olarak değerlendirmiş ve Sovyetlere yaklaşmıştır (Mansfield, 2016: 68). Bu durum, ABD'nin Orta Doğu politikasını değiştirmesine yol açmıştır. Bu değişiklik, Eisenhower doktriniyle temsil edilmiş ve ABD'nin Britanya ve Fransa'nın geride bıraktığı Orta Doğu'da büyük güç rolünü üstleneceği anlamına gelmiştir (Butrus, 2010: 63).

1958'deki Lübnan suikastı sonrasında protestolar zamanla bir iç savaşa evrilmiştir (Shamie, 2003:70). Buna karşılık, (Başkan) Şamun ABD'nden yardım istemiş ve Eisenhower doktrini gereğince, Amerikan kuvvetleri Beyrut'a inmiştir (Khalil Aqeel, 2013: 70). Ancak Amerikan müdahalesi Şamun'un yönetimini garanti altına almamıştır. Yeni başkan, eski Genelkurmay Başkanı Şihab olmuştur. ABD, Lübnan'a iniş yapmak için Türkiye'deki İncirlik üssünü kullanmıştır. Türk makamları üssün kullanımına izin vermiş, bu da muhalefet gruplarından sert eleştirilere neden olmuştur. Dönemin Türkiye Hükümeti hava operasyonlarını desteklemiş, ardından Menderes Hükümetinin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin

bu operasyonlara kuvvet gönderme yeteneğine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu Türk politikalarının Lübnan ve diğer Arap ülkelerindeki gelecekteki imajını etkilemiştir. Şihab'ın vefatı ve Lübnan dış politikasının dengeleyici bir iş olarak yükselmesi, Lübnan'ın Arap ülkeleri ve büyük Batı güçleri ile iyi ilişkiler kurduğu bir dönemi işaret etmiştir. Şihab, Arap ülkeleri ve önde gelen Batı güçleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. O dönemde son birkaç yılda Lübnan ekonomisi büyümüş; Beyrut Orta Doğu ile ilişkiler kurmak için birçok Batı şirketi için bir merkez haline gelmiştir. Bu ekonomik büyüme aynı zamanda Beyrut'taki kültürel ve sanatsal hayatı da etkilemiştir. Beyrut, 1975'teki iç savaşın patlak vermesine kadar Orta Doğu'nun Batı'ya açılan kapısı olmuştur (Owen, 1995: 65).

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Başbakan Demirel'in Nâsır'la iletişime geçerek teslim olmamalarını talep ettiğini ifade etmiştir. Türkiye, İslam Konferansı Örgütü'nün de bir üyesi haline gelmiştir. Özetle; 1950'lerden itibaren Türkiye, Orta Doğu'daki Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Lübnan İç Savaşı ise bu Türk çabalarının sürdüğü dönemde ortaya çıkmıştır. Lübnan İç Savaşı sırasında siyasi partilerin tanımlanması zorlaşmıştır; zira ittifaklarda değişiklikler ve yeni partilerin oluşumu gibi durumlar yaşanmıştır. Bu durum özellikle Hristiyanlar için geçerlidir, çünkü savaşın bir bölümünde üç farklı fraksiyonla savaşmışlar ve savaşın diğer bir bölümünde Müslümanlarla ittifak yapmışlardır (Thomas, 2007: 71). 1975 yılında, Lübnan genelinde büyük bir çatışma başlamıştır. İç ve dış çabalara rağmen, ilan edilen ateşkes uzun süreli olmamıştır. İç savaşın ilk yılında Müslümanlar birçok pozisyonu işgal etmelerine rağmen Hristiyan güçleri Beyrut'taki Tel el-Zaatar Filistinli göçmen kampını kuşatmışlardır.

Amerikan, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan bir koalisyon ordusu oluşturulmuş ve bölgeye konuşlandırılmıştır. 23 Ekim 1983'te Amerikan güçlerine yönelik düzenlenen Beyrut'ta bombalı araç saldırısında 241 Amerikan askeri ölmüş; bu gelişme Amerikan güçlerinin Lübnan'dan çekilmesine kapı aralamıştır. Bundan sonra Hizbullah'ın ve Amal'ın etkisi artmıştır. 1985 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile Amal, Şatilla kampları ve Lübnan Şii Burj el-Barajneh arasında çatışmalar başlamıştır. FKÖ içinde iki ayrı fraksiyon oluşmuş; biri Arafat'a bağlı kalırken, diğeri Suriye kontrolüne girmiştir (Abdullah, 1999: 88).

Özetle; Nisan 1989'da Arap Ligi, Lübnan'a yönelik bir barış planı oluşturmuş ve Arap Ligi'ne bağlı Heyet bu planı uygulamak üzere Beyrut'taki müzakerelerde başarısız oldu. Ağustos 1989'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Arap Ligi'nin barış planını destekleyen bir karar almış, ancak çatışma devam etmiştir. Eylül 1989'da Lübnan parlamentoları, Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde toplanarak müzakerelere başlamış; Ekim 1989'da Taif Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, üç ana bölümden oluşmuştur: Genel İlkeler, Siyasi Reformlar ve Diğer Reformlar. Anlaşma, Lübnan'ın Arap kimliğini vurgulamış; silahlı milis güçlerin çözülmesini öngörmüştür. Ayrıca, Lübnan ve Suriye arasındaki ilişkileri de içermiştir.

Bu dönemde Türk dış politikasını etkileyen faktörlerden biri, Ermeni terör örgütlerinin eylemleri olmuştur. Söz konusu örgütlerin merkezinin Beyrut'ta olduğunu ve Ermeni topluluğunun kendi özel yararlarını karşılamak için bu örgütlerle ilişkili olduğunu belirtilmiştir. Bu terör eylemleri dünya çapında birçok şehirde gerçekleşmiş ve birçok Türk diplomatının ölümüne yol açmıştır. Çünkü teröristlerin birçoğu Lübnan vatandaşıdır. Ermeni terör örgütlerinin faaliyetleri, 20. yüzyılın 80'lerine kadar devam etmiş ve bu dönemde zirve yapmıştır. Bu dönemde Beyrut'ta büyük çaplı iki terör saldırısı gerçekleşmiştir.

Aşırı Sağ Ulusal Cephe ittifakının bir parçası olan Tugay'dan bazı aktivistlerin Lübnan'a iade edilebileceği söylenmiş, ancak İsrail buna şiddetle karşı çıktığından eylemciler Türkiye'de mahkûm edilmiştir. 1976'da Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi konusunda dönemin Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Suriye Büyükelçisi ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Suriye'yi, Lübnan'da bulunan Müslüman Lübnanlıların çıkarlarına zarar vermemek konusunda ikna etmeye çalışmıştır. İç savaşın başlamasıyla birçok Türk işçisi, Lübnan'daki varlıklarına son verip Türkiye'ye geri dönmüştür. Lübnan'daki şiddetin artması, Türk kamuoyunu etkileyen başka bir faktör olmuş ve bu durum bazı Türk siyasetçilerini, iş adamlarını ve önde gelen köşe yazarlarını Lübnan'a dönme konusunda endişelendirmiştir.

Sonuç olarak; Türkiye'nin Lübnan'a yönelik dış politikası hakkındaki genel izlenim, ilk dönemde Türkiye'nin Lübnan'daki şiddeti sona erdirmeye ve toprak bütünlüğünü korumaya odaklandığını göstermektedir. Bu çaba sonucunda Türkiye, Lübnan'daki FKÖ ile sağlam ilişkiler kurmayı başarmıştır. Aynı dönemde Kürt meselesi ve Kürt İşçi Partisi'nin Lübnan ve Suriye'deki faaliyetleriyle ilgilenme adımları da atılmıştır. Lübnan İç Savaşı'nın patlak

vermesiyle Türkiye'nin Orta Doğu'daki Arap ülkeleri ile ilişkileri, Lübnan'daki durum, İsrail ve Suriye'nin müdahalesi nedeniyle etkilenmiştir. Genel olarak, Türkiye'nin dış politikası, Lübnan ve bölgedeki süregelen güvenlik ve siyasi zorluklarla başa çıkmak amacıyla şekillenmiştir. Türkiye, bölgesel istikrarı ve barışı koruma ve çıkarlarını savunma konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. 7 Temmuz 1987 tarihinde Başbakan Turgut Özal, resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Özal ile Suriye yetkilileri arasında gerçekleşen resmi görüşmelerde güvenlik konuları; PKK militanlarının Suriye yakınlarındaki kamplardaki varlığı ve eğitimi gibi konular ele alınmıştır. Lübnan'ın Helfaya köyü yakınlarındaki Beka Vadisi'nde bulunan Öcalan'ın Şam'da ikamet ettiği konusu da gündeme gelmiştir. Ancak bazı kaynaklar, Suriye yetkililerinin bu iddiaları reddettiğini ve Lübnan'ın bu olaydan sorumlu olmadığını belirttiğini aktarmıştır. Anlaşma sonucunda Suriye'nin toprakları içinde Türkiye'ye karşı düşmanca eylemlere izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. Özal'ın ziyaretine rağmen PKK meselesi çözüm bulmamış ve örgüt, Türkiye'nin dış politikasındaki güvenlik sorunlarını oluşturmaya devam etmiştir. PKK'nın Lübnan kamplarını kullanımı, Lübnan iç savaşı ile son bulmuştur. amaçları için kullanılmış ve Türkiye kuvvetlerini Irak sınırına taşımıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2002 SONRASI TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2002 yılı sonrası Türkiye-Lübnan ilişkileri, tarihsel bağlara dayanan köklü ilişkilerin bir yansıması olarak önem kazanmıştır. Her iki ülkenin de Orta Doğu'daki dinamiklere ve bölgesel sorunlara yönelik benzer endişelere sahip olması, bu ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış politika stratejilerindeki değişiklikler, Türkiye-Lübnan ilişkilerini etkilemiş ve yeni iş birliği fırsatlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, 2002 sonrası dönemdeki Türkiye-Lübnan ilişkilerinin değerlendirilmesi, bölgesel dinamiklerin ve uluslararası politikanın bir yansıması olarak kayda değer bir öneme sahiptir.

2.1. 2002 Sonrası Türkiye-Lübnan İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Lübnan, coğrafi olarak genel siyasi istikrarsızlık ve çatışma ortamı yaşamaktadır ancak etnik ve dini nüfus yapısı açısından diğer ülkelerden daha karmaşık bir yapıya sahiptir (Dışişleri Bakanlığı, 2021). Tarihsel olarak Lübnan; Hizbullah, Emel Hareketi, Dürziler, Maruniler ve Ermeniler arasında iç savaşlar yaşamış ve farklı fraksiyonlar ile gruplar arasındaki çatışmalar, 1989'da Taif Anlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmiştir. Bu anlaşma, nispeten istikrar getirmiş olsa da kalıcı bir barışı temin edememiştir. Eski Başbakan Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005 tarihinde suikasta uğramasının ardından etnik, dini ve mezhepçi çatışmalar yeniden alevlenmiştir (Andırırbu, 2020:190). Ek olarak, iç savaş, yabancı müdahalenin sürekli bir tehdit oluşturduğu bir ortamı sürdürmektedir. Örneğin, Temmuz 2006'da Hizbullah, 'Gerçek Vaat' adlı bir operasyon başlatmış; Hizbullah ile İsrail arasındaki çatışmanın kıvılcımı ateşlenmiştir. Uluslararası müdahale ve arabuluculuk önlemleri, çatışmanın sona erdirilmesi için hayata geçirilmiştir.

Bu dönemin sonunda Türkiye ve Lübnan arasında Başbakanlık ve Bakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilere kurumsal bir nitelik kazandırmak için önemli adımlar atılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2017). Türkiye, 2006 yılındaki İsrail-Lübnan savaşının ardından Lübnan'ın yeniden inşası ve acil yardım için yoğun destek sağlamıştır. Türkiye, Stockholm (2006) ve Paris 3 (2007) Bağışçılar Konferansı'nda Lübnan'a 30 milyon dolarlık yardım taahhüt etmiş ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Lübnan'a 20 milyon dolarlık insani yardım sunmuştur (Beyrut Büyükelçiliği, 2018).

Türkiye, Saad Hariri döneminde özellikle Lübnan siyasi krizine aktif ve yapıcı bir rol oynamıştır. Doha Anlaşmaları ile sonuçlanan Lübnan siyasi krizinin çözümünde etkili olmuştur. İki ülke arasında imzalanan anlaşmalarla vize muafiyeti getirilmiş, bu durum sosyal, kültürel, ekonomik ve turistik değişimleri artırmış ve Lübnan ile tarihi, kültürel ve insani ilişkileri güçlendirmiştir. Türkiye'nin Lübnan'a olan ilgisinin artmasıyla iki ülke arasındaki resmi ziyaretlerin sayısı artmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lübnan'a yaptığı ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkileri daha üst düzeyde güçlendirmiştir. Ziyareti sırasında Erdoğan, sadece hükümet yetkilileriyle değil, Kuzey Lübnan'da Türkmen köylerini de ziyaret etmiş, Güney Lübnan'da faaliyet gösteren Türk askerleri ve ülkenin siyasi liderleriyle de görüşmüştür (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

2010 zirvesinde Lübnan, Suriye, Türkiye ve Ürdün, New York'ta bir araya gelmiş ve dört ülke Dışişleri Bakanları arasında turizm, ulaştırma, enerji ve ticaret alanlarında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Proje, dört ülke için yeni bir ortak alanlar ve iş birlikleri kurmayı amaçlamıştır; Türkiye ticareti, Lübnan turizmi, Ürdün ulaştırma ve Suriye enerji alanında sorumluluk almıştır. Türkiye ve Lübnan arasındaki iş birliği çerçevesinde İstanbul'da 10 Haziran 2010'da üçüncü bir zirve düzenlenmiş ve Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında Yüksek Düzeyli İş Birliği ilan edilmiştir. Bu ilanla Dörtlü İşbirliği Konseyi kurulmuş ve dört ülke arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulması kararlaştırılmıştır; böylece mal ve kişilerin serbest dolaşımına olanak sağlanmıştır. 2012 yılında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Marunî Patriği Bechara el-Rai ile bir araya gelmiş ve bu ziyaret iki halk arasındaki sıkı kültürel ilişkilere dikkat çekmiştir.

Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler Arap Baharı sonrası ve özellikle Suriye krizi nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Lübnan'daki siyasi yapı içinde yer alan Hizbullah, Suriye krizinde Lübnan hükümetini desteklerken, Türkiye Suriyeli muhaliflere destek vermiş ve bu durum iki ülke arasında gerginliklere yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan önemli olaylardan biri, 2013 yılında THY'nin Beyrut uçağının kaçırılması olmuş ve bu olay, iki ülke arasındaki siyasi gerilimi artırmıştır. Lübnanlı birçok yetkili, Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri ve Başbakan Necip Mikati dahil olayı kınamış ve rehineleri kurtarmak için birlikte çaba harcamıştır. Kriz sırasında siyasetçilerin kardeşlik vurgusu yapmalarına rağmen bu olay dünya kamuoyunda son

derece olumsuz bir havaya yol açmıştır. Ayrıca, Türkiye ve Lübnan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin yasal çerçevesini ve altyapısını oluşturan önemli anlaşmalar ve protokoller imzalanmış ve ticaret hacminin artması sağlanmıştır. 2020 verilerine göre, Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı 929 milyon doları bulurken, Lübnan'dan yapılan ithalat 51 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye, Lübnan'ın ithalatında % 6.85'lik payla üçüncü, ihracatında ise %2.35'lik payla dokuzuncu sırada yer almıştır (Beyrut Büyükelçiliği, 2016).

En son düzenlenen Ekonomik Ortak Komite toplantısı 2009 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiş olup, bu toplantıda iki ülke arasında ticaret ve ekonomi alanında iş birliği mekanizması oluşturulmuştur. Bu durum, son döneme kadar devam etmektedir. Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerde, çeşitli alanlarda yapılan karşılıklı resmi ziyaretlerle ilerleme kaydedildiği gözlemlenmiştir. 23 Ağustos 2019'da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Lübnanlılarla iletişim kurma ve ilişkileri iyileştirme çabaları arasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkenin önde gelen gazetelerinden biri olan El-Safir'de verdiği röportaj da yer almaktadır. Erdoğan'ın röportajında, Türkiye'nin iki ülke arasındaki tarihi ilişkilere vurgu yaptığı ve Lübnan'da olası bir iç savaşı önlemek ve barışçıl bir ortamı korumak için çalışacaklarını belirttiği görülmüştür (Türk Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Türkiye tarafından başlatılan Suriyeli sığınmacıların geri dönüşü konusunda dört komşu ülkenin ortak pozisyon alması için oluşturulan dört ülke inisiyatifine Lübnan, Ürdün ve Irak da katılmıştır. 2020 yılında Beyrut Limanı patlamasının ardından Türkiye, Lübnan'a yardımlar ve destekler sunmuştur. Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı, Lübnan'ı 8 Ağustos 2020 tarihinde ziyaret ederek Lübnanlılarla dayanışmasını göstermiştir. Ayrıca 2010 yılına dayanan askeri çerçeve anlaşmasına göre Türk ordusu, Beyrut Limanı'nın saldırıya uğramasının ardından Lübnan ordusuna gıda, temizlik malzemeleri ve tıbbi malzemeler bağışlamıştır (Beyrut Büyükelçiliği, 2018).

Askeri ilişkilerde, iki ordunun teknik konularda, eğitim iş birliğinde ve yardımlarda yapılan anlaşmalar sayesinde gelişmeler kaydedilmektedir. Askeri diyalog konferansları ve konferans etkinlikleri düzenlenmiş ve kişisel ve teknik eğitim desteği sağlanmıştır. Ardından 2006 yılında Lübnan Başbakanı Fuat Sinyora'nın, Türkiye'yi ziyaretinde eğitim iş birliği

anlaşması imzalanmıştır. Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Beyrut, Sidon, Trablus, Akkar ve Beka bölgelerinde atanan 13 öğretmen tarafından Türkçe kursları düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye, Türk asıllı vatandaşları ve Lübnanlılar lehine Türk resmi diplomatik misyonları aracılığıyla yapılan etkinliklerin sayısını ve çeşitliliğini artırmak için çaba harcamıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

2.2. 2002 Sonrası Türkiye'nin Lübnan'a Yönelik Dış Politikası

Dış politika analizi yaparken bazen “sürekli faktörler” ve “değişken faktörler” gibi unsurlar göz önünde bulundurulur. Türkiye'nin dış politikasındaki süreklilik unsurları bu perspektiften nasıl tanımlanabilir? (Sönmezoğlu, 2009:116, Oran, 2009:46). “Direnc durumunun korunması” terimi, uluslararası politika bağlamında, “mevcut durumun korunması” olarak tanımlanır. Eğer korunmak istenen şey faydalı ise bu politika, oldukça başarılı olabilir. (Sönmezoğlu, 2009:116). Türkiye'nin dış politikasındaki mevcut durum, iki konuya işaret etmektedir:

1. Mevcut sınırların korunması.
2. Dış ticaret açığının kontrol altında tutulması.

Cumhuriyetin kurucusu elitin acı veren deneyimleri böyle bir anlayışın oluşumuna yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgisi, Hicaz İsyanı, Arap siyasal hareketlerinin yükselişi ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düşmanca ve tehdit olarak algılanması gibi faktörler, Arap milliyetçiliğinin kurucularının düşüncelerini etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Türk Kurtuluş Savaşı sonunda Türkiye olarak büyük ölçüde tanımlanan insan toplulukları sınırında toplanmayı başarmış (Atiyas, 2001: 48 - 49); bu sınırlarla ilgili hiçbir taviz verilmemiştir. Batı Trakya, Moskopol ve Hatay'daki sınırlar kesinleşmiştir.

Türk dış politikasındaki ikinci sürekli unsur, Batı'ya yakınlık ve açıklıktır. Bu eğilim Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devam etmiştir. Batı dünyasına yönelme bu nedenle Türk dış politikasının sabit bir özelliği olarak kabul edilmektedir (Sander, 2006:71). Türkiye'nin dış politikası, ulusal çıkarları gerektirmeyen durumlarda Batı dünyasıyla olumlu ilişkiler geliştirmeye öncelik verirken, ulusal çıkarlarla çeliştiği durumlarda Batı ile karşı karşıya gelme veya Batı'dan uzaklaşma, köprüleri

koparmadan ve ciddi düşünce üretmeden gelişmiştir. Toplumsal ve ekonomik tercihlerdeki değişikliklerse yeterince dikkate alınmamıştır (Sönmezoğlu, 2009: 117).

Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), 2002 yılından bu yana tüm parlamento seçimlerini geniş bir farkla kazanmıştır. Bu süreçte Türk politika yapıcılarının teorik ve pratik algılarındaki dönüşüme tanık olunmuştur. Askeri ve siyasi elitteki değişimler ve geleneksel toplumda derin değişiklikler gibi faktörler nedeniyle Türkiye'nin uluslararası sahnede yeni bir davranış biçimi sergilemeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu değişimin arkasındaki kişi, akademik ve siyasi çevrelerce tanınan Ahmet Davutoğlu'dur. Davutoğlu, o dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Danışmanı sıfatıyla görev yapmış ve dış politikada aktif bir rol oynamıştır. "Dış Politika Koordinatörü" olarak kendini tanımlayan Egemen Bağış ve "Başbakan'a Yakın Siyasetçi" olarak bilinen Ömer Çelik gibi siyasetçiler de bu dönemde dış politikada önemli roller oynamışlardır. Bu süreçte bilhassa Davutoğlu, Türkiye'nin deneyimlediklerine güçlü bir inanç taşımış ve özellikle ulusal istikrar ile siyasi ve ekonomik gücün bu vizyon içinde büyük bir öneme sahip olduğuna inanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de yapılan iç reformlar ve büyüyen ekonomik gücü, ülkeyi komşularında barış elçisi olarak tanınan bir devlet haline getirmiştir (Aras, 2009:4). 2002 yılından bu yana Türkiye, bu perspektife dayalı politikaları oluşturmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, Türk dış politikasının oluşturulması için dört prensip belirlenmiştir. Bunlar:

1. Güvenlik, özgürlük ve sıfır sorunlu komşular arasında denge kurmak,
2. Küresel çıkar sahipleriyle iş birliği yapmak,
3. Uluslararası örgütlerde etkin temsil sağlamak,
4. Türkiye'ye ait yeni bir imajı dünyaya sunmak (Erhan, 2010:14-22).

Doubtall'da en yaygın dış politika prensiplerinden biri, komşularla sorun yaşamama ilkesidir (Erhan, 2010:16). Bu ilke temel olarak Monroe Doktrini ile benzerlik göstermektedir. 2002 yılından bu yana Türkiye, komşu ülkelerle iş birliği yaparak mevcut sorunları hafifletmeye ve bu bölgelerde yerel olarak kullanılan enerjiyle ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sorun yaşamamak ve anlaşmazlıklardan uzak durmak politikasına bağlı

kaldığımızda sınırlı sermayenin güvenliğe harcanması ve büyük bir ekonomik çöküşün önüne geçilmesi düşünülmektedir (Erhan, 2010:59-60).

Türkiye'nin dış politikasının temel mantığı, Türkiye'nin doğal çevresiyle bütünleşmesine dayanmaktadır. 34 ülkenin sadece kendi coğrafi sınırlarını değil aynı zamanda çevre bölgeleri de kapsamı düşünülmektedir. Bu bağlamda Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya, Türkiye'ye yakın bölgeler olarak kabul edilmiş ve Türk dış politikasının bu bölgelerde daha etkin hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaca ulaşmak için beş alt ilke belirlenmiştir. Bunlar; herkes için güvenlik, siyasi diyalog, ekonomik bağlantılar, kültürel uyum ve karşılıklı saygıdır (Erhan, 2010:17). Üçüncü ilke dünya faktörleriyle uyumlu bir şekilde çalışma olarak belirtilmiştir. Bu ilkeyi hedef olarak benimseyen Türkiye, özellikle Rusya, NATO, AB ve ABD ile dengeli bir dış politika oluşturmayı amaçlamıştır (Davutoğlu, 2008: 82).

Türkiye, uluslararası örgütlerde daha etkin temsilini sağlamaktadır. İki binli yıllarda Türkiye'nin yeni örgütlerde temsil edilmeye başladığı görülmektedir. Türkiye, Afrika Birliği, Arap Devletleri Birliği, Karayipler Örgütü ve Amerika Devletleri Örgütü gibi örgütlerle ilişkiler kurmuştur. Bu amaçla Türkiye, Asya'da İşbirliği Konferansı'nın (CICA) başkanlığı gibi önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği, İslam Konferansı Örgütü genel sekreterliği ve Avrupa Konseyi Başkanlığı gibi önemli görevleri icra etmiştir (Erhan, 2010:20-21). Türkiye'nin yeni imajını dünya çapında daha fazla vurgulayarak genel diplomasiye odaklanmıştır denilebilir. Bu amaçla, 30 Ocak 2010 tarihli Resmi Gazete'de Başbakanlığa "Genel Diplomasi Koordinasyon Bürosu" kurulması emri yayınlanmıştır (Erhan, 2010: 21). Bu amaç doğrultusunda, 1990'ların başında kurulan TİKA 2002 yılında 15 ülkede aktifken, 2009 yılında 111 ülkede faaliyete geçmiştir (Zengin, 2010: 453). Türk Hava Yolları (THY) bu dönemde TİKA'ya verdiği destekle hava ağını ve filosunu genişletmiştir. 2003 yılında alınan devrim niteliğindeki adımlarla THY, Avrupa'nın dördüncü büyük havayolu şirketi haline gelmiş ve her Avrupa ülkesinde ulusal havayolu şirketinden sonra ikinci büyük havayolu şirketi olma hedefi belirlenmiştir (THY, 2012). Bu yeni dönemde THY'nin uluslararası uçuşları büyük ölçüde artmıştır (THY, 2021). Bu dönemde yeni uluslararası hatların açılmasının, dış politika ve dış ticaret hareketleriyle entegre bir vizyonla değerlendirildiği görülmektedir (Zengin, 2010:456). Aynı dönemde TRT ile ilgili bazı çalışmalar da eklenmiştir. Bu amaçla Orta

Asya'dan yayın yapan TRT AVAZ, Arapça yayın yapan TRT EL TÜRKİYE ve uluslararası haberleri yayınlamayı hedefleyen TRT TÜRK radyoları yayına başlamıştır. Dışsal politikasının teorik arka planında ise ilk olarak, Türk dış politikasında klasik gerçekçi düşünceye yönelik bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Dışsal politikasına tarihsel bir perspektif getirme çabaları da devam etmektedir.

Davutoğlu, Türkiye'nin dış politikasını zihninde belirlerken tarihsel kültürüne atıfta bulunmuştur (Erhan, 2010: 4-5). Dışsal politikasının teorik arka planında dikkat çeken diğer bir olgu, jeopolitik bir perspektifin dış politikayı açıklama çabasıdır. Dışsal politikasını, jeopolitik ve stratejik duruşuyla ilişkilendirme çabasıdır. Davutoğlu bu yaklaşımda John Mackinder'in Heartland teorisindeki Central Asia'yı vurgulamıştır. Mackinder, Orta Asya'nın dünya merkezi olduğunu ve onu kontrol edenin dünyayı kontrol edeceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Davutoğlu; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu gibi bir üçgen tasarlamıştır. Bu bağlamda Davutoğlu, Türkiye'nin olumsuz uluslararası toplum içinde bir "gözetleme kulesi" olarak kabul edildiğini vurgulamıştır (Erhan, 2010: 9).

2002 yılından bu yana Türk dış politikasında meydana gelen değişiklikler sonucunda Türkiye, uluslararası aktörlerle ilişkileri daha da güçlendirmeye odaklanmıştır. Türkiye, Lübnan ile yakın çalışmalar yürüterek münasebetlerini geliştirmiştir. Bu çabaların temelini, tarihsel ve kültürel bağlar üzerine kurmuştur. Örneğin; Türk Telekom'un kamu kesimindeki %55'lik hissesi, Lübnan ve Suudi Arabistan sermayesi olan Union Oger Telecom Grubu'na devredilmiştir (Demirbaş, 2012). Bu politika, yukarıda tartışılan dış politika anlayışının doğal bir sonucunu teşkil etmektedir. İki ülkenin siyasal yapıları, ilişkilerin şimdiye kadar uygun bir şekilde gelişmemesinin temel nedeni olarak kabul edilmiştir (Zengin, 2010:457).

Lübnan'ın Türkiye'ye yönelik tarihsel algısı, ikili ilişkilerin gelişiminde önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Özellikle Lübnan'daki Hristiyanlar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde ikinci sınıf vatandaş olarak muamele gördükleri inancıyla Türkiye'yi olumsuz bir şekilde algılamaktadır. Ayrıca, Lübnan'daki Ermeniler, 1915 olayları nedeniyle Türkiye'ye karşı düşmanca bir tavır içindedirler. Bunun yanı sıra Türkiye'nin resmi olarak İsrail'i tanımamasının, 1950 yılında ciddi bir muhalefetle karşılandığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde, Arap dünyasının ya Sovyet yanlısı ya da tarafsız olduğu bir

dönemde her iki ülkenin entelektüelleri de Batı'ya yönlendi ve özellikle Marunîler gibi Lübnanlılar da Türkiye'ye ilgi gösterdi. Her iki ülke için de bu dönemde Batı'ya yönelme en belirgin faktörler arasındadır.

Lübnan, uzun yıllar boyunca İsrail işgali ve Suriye tarafından askeri ve siyasi olarak gözetim altında tutulmuştur. İsrail ilk kez 1978 yılında Güney Lübnan'ı işgal etmiş; aynı yıl Birleşmiş Milletler, Güney Lübnan'a UNIFIL gönderme kararı almıştır. Bölge 1982 yılına kadar farklı gruplar arasındaki çatışmalara sahne olmuş ve sonunda İsrail ile çatışmaya girmiştir. Bu yıl itibarıyla Güney Lübnan sürekli olarak işgal altında kalmıştır. İsrail'in bölgedeki varlığı, 2000 yılına kadar devam etmiş ve çekilme kararı alınmıştır. Bu süre zarfında Suriye, 1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı'na doğrudan müdahil olmuş ve 1976 yılında çoğunlukla Suriyeli askerlerden oluşan Arap Deterans Gücü'nü Lübnan'a göndermiştir. Bu süreçte Suriye, Lübnan üzerinde siyasi, askeri ve ekonomik olarak egemenliğini sürdürmüştür. İşgal ve vesayet yılları, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilerin gelişimini engellemiştir. Suriye ve İsrail'in Lübnan'daki etkinliği, diğer ülkelerin Lübnan üzerindeki etkisini sınırlamıştır. Ayrıca, Suriye'nin Lübnan üzerindeki himayesi, doğrudan ilişki kurmalarını engellemiştir. Bu durumda ilişkilerin Lübnan'la değil de aslında Suriye ile olması gerektiği anlamına gelmekteydi. Türkiye-Suriye gerilimlerinin en önemli unsuru, Suriye'nin PKK'ya destek vermesi oldu. Bunun yanı sıra farklı terörist örgütlerin Türkiye'ye karşı faaliyet göstermesine izin verecek alanların Lübnan'da bulunması nedeniyle Lübnan, o dönemde Türkiye'nin güvenliği için bir tehdit unsuru oluşturmuştur.

Lübnan'da Ermeni nüfusun bulunması da Türkiye-Lübnan ilişkilerini etkileyen bir unsur olmuştur. Lübnanlı Ermenilerin çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'dan Lübnan'a yerleşen Ermenilerdir ve Lübnan, Ermeni milliyetçiliğinin güçlü olduğu ülkelerden biridir. Lübnan'daki etkin Ermeni siyasi partileri, Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum sergilemektedirler. Bu olumsuzluk, Lübnan Meclisi'nin 3 Nisan 1997'de kabul ettiği *Ermeni Soykırımı Günü* yasasıyla da kendini göstermiştir. Lübnan'daki Ermeni topluluğu ve bu topluluğun siyasi temsilcileri, Türkiye ile ilişkilerde bir engel olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'nin Orta Doğu politikaları ve bölgesel güç dengelerindeki değişimler, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilerin evriminde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle

2002'den itibaren Ak Parti Hükümetlerinin bölgesel vizyonu ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki aktif konumu, bu ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum, yeni bir yaklaşım beklentisini beraberinde getirmektedir. Bölgesel sorunların, Kuzey Irak sorunları dışında, Türkiye'nin istikrarına olumsuz etkileri olduğu düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla bu sorunlar olumlu ve yapıcı bir şekilde ele alınabilir, hatta ilgili olmayan konularda bile kullanılabilir. İlave olarak; Lübnan'da Irak Savaşı sonrasında görülen Şii-Sünni kutuplaşmasının bir uzantısı olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Şiileri destekleyen İran ile Sünnileri destekleyen Suudi Arabistan arasındaki söz konusu kutuplaşma, Türkiye'nin bölgedeki dinamiklere daha fazla dikkat kesilmesine neden olmuştur.

Mevzubahis çatışma bölgesel bir boyuta da sahiptir. Lübnan'da tarafsız ve istikrarlı bölgesel arabuluculara olan ihtiyaç artmıştır. Başka bir deyişle Türkiye, Lübnan'daki iç güç ilişkilerine daha aktif bir şekilde katılmaktadır. İsrail'e karşı duyulan öfke, Lübnan'daki farklı mezhep çatışmalarıyla uyumlu olacak şekilde öne çıkmaktadır. Ayrıca son yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi, Türkiye'nin Lübnan'da algılanışında olumlu bir değişime yol açmıştır. Davos Krizi de bu konuda önemli bir rol oynamıştır. Buna ilave olarak, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilerin gelişimine katkıda bulunan bir faktör de Türkiye'nin dış politikasında yumuşak güç unsurlarını kullanması olmuştur. Türkiye'nin siyasi, ekonomik yapısı ve Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri, onu doğal bir cazibe merkezi haline getirmiştir.

Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkiler, özellikle 2004 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin Türkiye'yi ziyaretinden sonra önemli bir ivme kazanmıştır. O günden bu yana birçok alanda üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bölgesel düzeyde, gündemdeki konuların çözümünde ve özellikle Arap-İsrail meselesinde Türkiye'nin izlediği tutum, Lübnanlılar arasında ortak bir payda oluşturmuş ve yetkililerin Türkiye'ye olumlu yönde bakmasını sağlamıştır. 2006 yılından itibaren bu gelişmeler Türkiye'nin Lübnan'a olan ilgisini artırmıştır. Davos krizi, Türkiye ile İsrail arasındaki gerilimlerin 1990'ların başından beri en kötü durumda olduğu bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Davos toplantısından sonra İsrail'in Anka Operasyonu'nun yasaklanması ve o zamanların Başbakanı Erdoğan'ın Gazze'ye yönelik sert açıklamaları ve TRT-1 televizyon kanalında İsrail'e karşı düşmanca bir ideolojiyi işleyen bir

dizi, Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin geçmişten daha kötü durumda olduğu düşüncesine neden olurken, eş zamanlı olarak Türkiye-Lübnan ilişkilerine de yansımaları yol açmıştır.

Türkiye'nin Lübnan'daki siyasi krizin çözümüne katkıları, Kasım 2006'da Doha Anlaşması ile sonuçlanan siyasi krizin ve sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ve hükümetin kurulmasının çözümünde etkili olduğu takdirle karşılanmıştır. Ayrıca 2006'daki Lübnan-İsrail savaşı sırasında Türkiye'nin tutumu ve rolü, siyasetçiler ve halk üzerinde olumlu etki oluşturmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı, Lübnan'da yaşanan hükümet krizinin aşılmasına yönelik çabalarından dolayı takdir edilmişler; Türkiye'nin herhangi bir Lübnan kesimini dışlamaması da memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye ile Lübnan arasındaki yoğun ilişkiler ve üst düzey ziyaretlerin 2010 yılında gerçekleştiği, çeşitli alanlarda çift taraflı anlaşmaların imzalandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu süre zarfında, İstanbul'da gerçekleştirilen Türk-Arap Forumu'nda Türkiye, Ürdün, Suriye ve Lübnan dışişleri bakanlarının ortak bir bildirme yayınlaması, bu ülkeler arasındaki stratejik iş birliğini artıran bir adım olmuştur. Ancak, bu konuda şu ana kadar gerekli adımların atılmamış olması dikkat çekicidir (Dışişleri Bakanlığı, 2012).

Davetlerin barışçıl yollarla anlaşmazlıkları çözme ve dış politikada arabuluculuk gibi araçları kullanma çağrıları, Lübnan'daki çoğu mezhep grubunun Türkiye'ye yönelik tutumları üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. Son yıllarda Türkiye, kültürel bir cazibe merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu süreçte en önemli etken, Lübnan'da büyük ilgiyle izlenen Türk televizyon dizileridir. Diziler, mezhepler arasında kaybolan bir diyalog oluşturmuş ve sayesinde Türkiye'yi ziyaret eden Lübnanlı turistlerin sayısı ve Türk ürünlerinin kullanımı artmıştır (Orhan, 2010: 12). Türkiye Cumhuriyeti Turizm ve Kültür Bakanlığı Danışmanlık Ofisi'nin açıklamalarına göre, Lübnan'dan gelen turist sayısında rekor artış kaydedilmiş; 2010 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı, 2009 yılına göre %88 artışla 135 bin turist olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılının 23 Mart'ında ilişkilerin gelişmesine olumlu etkisi olan bir başka gelişme yaşandı. Türk Kültür Merkezi Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Beyrut'ta Türkiye Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer'in katıldığı bir törenle açıldı. YEE, Türkçe, tarih, kültür ve sanatı sunmakta, bilgi ve belgeleri dünya genelinde kullanım için sağlamak amacıyla hizmet

vermektedir. Türk dilinde, kültüründe ve sanatında öğrenim yapmak isteyenler için yurt dışında hizmet sunmakta. 2007 yılında 5653 sayılı yasa uyarınca kurulan kamu kuruluşudur, amacı Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki kültürel alışverişi teşvik etmek ve dostça ilişkileri geliştirmektir (www.yunusemreenstitusu.org, 2012).

İki ülkenin coğrafi ve stratejik konumlarının yanı sıra, tarih boyunca gelişen kardeşlik bağları da ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda YEE'nin Beyrut'ta açılması, Lübnan ile Türkiye arasındaki ilişkiler için son derece önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Açılış törenine, İletişim ve Halkla İlişkiler Bakanı ve Büyükelçi Velid Daoud'un yanı sıra birçok Lübnanlı diplomat ve politikacı da katıldı. Açılış konuşmasında Daoud, "YEE sadece Türkiye için değil, aynı zamanda dostluk ve barışın yeşerdiği bir kapıdır." ifadelerini kullanarak bu merkezin önemine vurgu yaptı. Ayrıca, Türkiye'nin Kültür ve Turizm Bakanı olan Sayın Dinçer'in adına yapılan konuşmalarda ise "Dünya genelinde herkes Mevlana'yı bilir, ancak Yunus Emre'yi bilmez." denilerek Yunus Emre'nin şiirlerinden örnekler sunuldu. Bu tür kültürel etkinlikler, iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeye ve kültürel anlamda birbirlerini daha yakından tanımaya yönelik önemli adımlardır (www.yunusemreenstitusu.org, 2012).

Yaklaşık 100 Lübnanlı ve Lübnan'da ikamet eden yabancı kişi, Beyrut'taki YEE Türkçe Kursu'na katılmıştır. Bu bilgiler YEE Beyrut Müdürü Faruk Öztürk tarafından sunulmuştur (Dailystar.com.lb, 2012). YEE Beyrut, Lübnan'daki üniversitelerde Türkçe öğretimine yönelik bir girişimde bulunmuştur. Bu gelişme, Türk-Lübnan ilişkilerine olumlu bir katkıda bulunmuş ve Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerini desteklemiştir. Türk-Lübnan ilişkilerindeki önemli bir diğer unsur, Birleşmiş Milletler Geçici Gücü olarak da bilinen UNIFIL tarafından şekillendirilmiştir. 12 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah militanlarının sınırı geçerek üç İsraili askeri öldürmesi üzerine İsrail ve Lübnan arasında yaşanan bu çatışma, ikisinin rehin alındığı iddialarıyla daha da tırmanmıştır. Çatışma 33 gün sürmüştür ve her iki taraf da büyük kayıplar vermiştir. Bu gerginlikler, 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi Kararı 1701 ile sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyi Kararı 1701, UNIFIL'in yapılanmasını yeniden düzenleyerek ve uluslararası toplumda statüsünü artırarak sonuçlanmıştır (Orhan, 2010: 30). Bu gelişmeler, Türk ve Lübnan ilişkilerinin karmaşıklığını ve önemini vurgulamıştır.

1978 yılında İsrail'in Güney Lübnan'a düzenlediği saldırının ardından, taraflar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvuruda bulunmuş ve müracaatlar sonucunda BMGK Kararı 1701 kabul edilmiştir. Bu karar, UNIFIL'in yeniden yapılandırılmasını öngörmüştür. Yeniden yapılandırılan UNIFIL, aşağıdaki görevleri üstlenmiştir:

- Anlaşmazlıkların çözümünü gözlemek, istikrarlı Lübnan güçlerini İsrail'in çekilmesini takiben güçlendirmek ve Lübnan ile İsrail arasındaki insani yardımlar konusunda iş birliğini koordine etmek,
- Lübnan'ın talebi üzerine, silahlı unsurların Güney Lübnan'da bulunmamasını sağlamak ve ülkeye hükümet izni olmadan silah girişini önlemek.

Bu görevler, BMGK Kararı 1701 kapsamında UNIFIL'in sorumlulukları olarak belirlenmiştir. Bu kararın kabul edilmesi, Lübnan ve İsrail arasındaki çatışmaların çözümüne ve bölgedeki istikrara katkıda bulunmayı amaçlamıştır. UNIFIL'e Türkiye'nin katılımı konusundaki dünya kamuoyu taleplerinin arkasındaki itici güç, Türkiye'nin NATO müttefikleri arasında en büyük ikinci ordusuna sahip olması ve terörle etkin bir şekilde mücadele edebilen nadir ülkelerden biri olmasına dayanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinde etkin bir rol oynamak istemesi de önemli bir fırsattır (Zengin, 2010:470). Türkiye'nin UNIFIL'e sağladığı önemli katkılardan biri de 1918 yılından bu yana Orta Doğu'daki ilk varlığını temsil etmesidir.

Tarih boyunca UNIFIL'in kuruluşunun, 19 Mart 1978 tarihli BMGK Kararları 425 ve 426'ya dayandığı görülmektedir. Bu kararlar, İsrail'in Lübnan'ı işgali ve silahlı grupların saldırıları ve sızma eylemleri sonucunda ortaya çıkan çatışmaları ele almaktadır. UNIFIL'in görevi, İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesini gözlemek, barış ve güvenliği sağlamak, Lübnan hükümetine Güney Lübnan'daki yetki alanını genişletme konusunda yardımcı olmaktır. UNIFIL'in, İsrail ve Lübnan arasında uzanan 121 kilometre uzunluğundaki Mavi Hat boyunca görev yapması planlanmıştır.

Bu yapısı ve operasyonel işlevi, 12 Temmuz 2006'da başlayan İsrail ve Lübnan arasındaki şiddetli çatışmaların sonucudur. Bu süreçte 'Lübnan Krizi' adı verilen bu çatışmaların uzun süreli ve yıkıcı sonuçları olmuştur. Türkiye, Lübnan Krizi'nin başladığı günden itibaren bu tehlikeli durumu engellemek için büyük çaba sarf etmiş ancak çatışma geniş

bir alana yayılarak ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu bağlamda, Türkiye, Lübnan'daki insani sorunları hafifletmek için gerekli adımları atmıştır.

Türkiye, Lübnanlılara ve Filistinli göçmenlere acil insani yardımların devamını sağlamıştır. 24-25 Temmuz 2006 tarihlerinde Türk Deniz Kuvvetlerine ait bir tahliye gücü, firkateynler TCG Gelibolu (F-493) ve TCG Bartın (F-504) ile hücumbot TCG İskenderun (A-1600) Beyrut'tan Mersin'e Lübnan vatandaşlarını güvenli bir şekilde tahliye etmiştir. Bu vatandaşlar Türkiye'ye sığınarak güvende olmuşlardır. Aynı zamanda, yaklaşık 2000 Türk vatandaşı da Lübnan'dan Türkiye'ye geri dönmüş ve 10.000'den fazla üçüncü ülke vatandaşı Türkiye üzerinden tahliye edilmiştir.

Türkiye'nin UNIFIL'e katkısı, 1701 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile uyumlu olmuştur. Bu karar 14 Ağustos 2006 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş; çatışmaların sona erdirilmesini, ateşkesin kalıcı hale getirilmesini ve çatışmalara uzun vadeli çözümler bulmayı amaçlamıştır. Türkiye, bu karara uygun olarak UNIFIL'in temel görevlerine katkıda bulunmuştur. Bu görevler arasında genel olarak çatışmaları sona erdirmek ve ateşkesi sağlamak, Lübnan hükümetine yardımcı olmak için sivil halkın insani yardım ve sınır güvenliği sağlamak yer almaktadır. UNIFIL'in mevcut operasyonel yapılanması, Lübnan ile İsrail arasındaki çatışmaların yoğunluğuna bağlı olarak değişebilmektedir. Bu bağlamda, Türk Deniz Kuvvetleri, UNIFIL'in bir parçası olarak görev yapmak üzere 15 Ekim 2006 tarihinden bu yana bölgede faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin UNIFIL'e katkısı, deniz kuvvetleri unsurlarının bölgede uzun süreli görev yaparak gösterdiği çabalarla somutlaşmaktadır. Türk askeri birlikleri, UNIFIL'e bağlı olarak Güney Lübnan'da sürdürülen operasyonlara aktif olarak katılmakta ve Lübnan hükümetinin egemenliğini tesis etme ve sağlama çabalarına destek olmaktadır.

Türkiye merkezli mühendislik firmaları da UNIFIL'in operasyonlarına katkıda bulunmaktadır. Beyrut yakınlarındaki Suriyet Atıyye kentinde konuşlanan Türk mühendislik ve inşaat şirketi, UNIFIL'in merkezinin inşasını, kanalizasyon boru hattının kurulmasını, dairesel yolun inşasını, helikopter iniş alanının yapımını ve diğer tesislerin ve depoların inşasını gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda, bakım ve onarım tesisleri ve ulaşım hatları da Türk Mühendislik Bakanlığı tarafından yürütülen destek faaliyetleri arasındadır.

UNIFIL'in faaliyetlerine 30 ülkeden yaklaşık 12.500 personel katılmaktadır. Türkiye'nin katkısı, UNIFIL'e bağlı deniz kuvvetleri birliklerinin görevlerine ve operasyonlarına aktif katılımı şeklinde özetlenebilir. Türk Deniz Kuvvetleri, UNIFIL çerçevesindeki görevini, her altı ayda bir yenilenen süreçlere göre sürdürecektir. Türk mühendislik ve inşaat birlikleri ise UNIFIL'in sahadaki operasyonlarına katkıda bulunmaya devam edecektir. Türkiye'nin UNIFIL'e katkısı, Lübnan ile İsrail arasındaki istikrarlı bir ortamın sürdürülmesine ve Lübnan hükümetinin güneydeki güvenlik sorumluluğunun yerine getirilmesine yönelik çabalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Lübnan-İsrail Savaşı sonrasında özellikle UNIFIL'e bağlı Türk Mühendislik Şirketi aracılığıyla Lübnan'ın yeniden inşasına yardımcı olarak önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda Lübnan'ın yeniden inşası bağlamında insani yardım programlarına büyük finansal kaynaklar sağlamıştır. Stockholm ve Paris'te düzenlenen yardım konferanslarında önemli katkılarda bulunulmuştur. 2006 savaşı sonrasında Lübnan'a yapılan insani yardımlar arasında Türkiye'nin ilk on ülke arasında yer alması, sağlanan yardımların boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin UNIFIL'e katılma kararı farklı yorumlara yol açmıştır. Bazı yorumlara göre bu hamle, Türkiye'nin Doğu'daki varlığını teyit etmek için olumlu bir izlenim bırakmış ve AB'ye katılım sürecinde ve ABD ile ilişkilerinde pozitif bir etki yapmıştır. AB ile yapılan katılım müzakereleri sürerken Türkiye UNIFIL'e askeri birlikler göndermiştir. Bu nedenle, UNIFIL'e asker gönderme kararı, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde ve ABD ile ilişkilerinde olumlu bir rol oynamıştır (Atlıoğlu, 2010: 60-62).

Türkiye-Lübnan ilişkilerinde bir dönüm noktası, Lübnan ve Güney Kıbrıs arasında belirlenmiş münhasır ekonomik bölgeyi sınırlandırma anlaşmasının onaylanması olmuştur. Güney Kıbrıs Rum Hükümeti, 2003 yılında Mısır ve 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile özel ekonomik bölgelerin sınırlandırılması anlaşmalarını imzalamıştır. Ancak bu anlaşmalar, Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'deki egemen topraklarını ihlal eder nitelikte olmuştur (TBMM, 24. Yasama Dönemi).

2011 yılında Dış İlişkiler Komitesi tarafından yayınlanan rapora göre, Mısır ile ekonomik özel bölge anlaşmasının imzalanmasının ardından Yunanistan'ın Kıbrıs Cumhuriyeti, Lübnan ile de bir iş birliği anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaların amacı, aynı amaçla yapılan

müzakereler çerçevesinde Lübnan'da "iş birliği anlaşması" imzalamaktı. Lübnan'ın Dışişleri Bakanı ve Başbakanı, Yunanistan ve Kıbrıs'taki meslektaşları tarafından Türkiye'nin bu çabalara yanıt vermemesine yönelik uyarılmıştır.

Ancak bu çabalara rağmen, ülkeler ekonomik özel bölgelerinin sınırlarını çizen bir anlaşmaya ulaşamamıştır. Bu gelişme için Türk dışişleri yetkilileri, Ankara'daki Lübnan Büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı ile tekrar tekrar görüşmeler yapmışlardır. Ancak müzakereler sonucunda 17 Ocak 2007'de Beyrut'ta bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma metnini Ankara'daki Lübnan Büyükelçiliğine sunan Türk Dışişleri Bakanlığı, anlaşmaya uyulmadığı konusunda uyarıda bulunmuştur. Anlaşmanın Türkiye'nin mevcut hakları ve çıkarlarına saygı göstermediği belirtilmiştir. Türkiye ve KKTC'nin mevcut hak ve menfaatleri göz önünde bulundurulduğunda Kıbrıs Adası'nın etrafındaki sularda sadece Yunan tarafını temsil ettiği söylenmektedir.

Lübnan Başbakanı Saad el-Hariri'nin, 10-12 Ocak 2010 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyareti sırasında iki ülke arasında altı anlaşma imzalanmıştır. Saad el-Hariri'nin ziyareti, babası Rafik el-Hariri'nin dış politikayı anlama şeklini yansıtmaktadır. İki ülkenin vize uygulamalarını kaldırma adımları, yapılan anlaşmalar arasında en önemlilerinden biridir. Bu anlaşma sayesinde sağlık, tarım, askeri iş birliği, ulaşım ve eğitim gibi alanlarda önemli adımlar atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Lübnan Cumhuriyeti Hükümeti arasında karşılıklı vize muafiyeti anlaşması, 11 Ocak 2010 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Lübnan'ın o dönemdeki Dışişleri ve Göç Bakanı El-Shami tarafından imzalanmıştır (www.haber7.com, 2010).

Ayrıca, iki ülke arasındaki olumlu gelişmelerin diğer bir meyvesi ekonomik alanda alınmıştır. İki ülke arasındaki ticaret değeri, 2000 yılında yaklaşık 150 milyon dolar iken, 2011 verilerine göre 1 milyar dolara yükselmiştir (Türk Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, 2012). Türkiye'nin Lübnan'a en çok ihracat yaptığı ürünler petrol ürünleri iken, demir-çelik en ön sırayı almaktadır. Tekstil, endüstriyel ürünler, makineler ve elektrikli ürünler de önemli ihracat kalemleridir. Lübnan, mücevherat sektöründe önemli bir ülke olduğundan, bu sektörle ilgili Türkiye'ye yapılan ithalatın da başında gelmektedir.

İlave olarak, büyük ve küçük deriler, hayvansal ve bitkisel hammadde de Türkiye'ye yapılan önemli ithalatlar arasındadır. Eski Lübnan Başbakanı Saad el-Hariri, Türk basınından bir gazeteye verdiği röportajda, Türkiye ve Lübnan arasındaki iş birliğinin ekonomi alanında birçok alanda gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Ocak 2012'de Lübnan'a yaptığı ziyaret sırasında Lübnan'ın Türkiye'ye çok yakın bir dost olduğunu ve Beyrut'ta kendini rahat hissettiğini, çoklu yapıdaki Lübnan'ın bir model olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin istikrarının Lübnan için çok önemli olduğunu da vurgulamıştır (www.trthaber.com, 2012). Lübnan'ın Türkiye'yi cazibesi yüksek bir ülke olarak gördüğü düşünülmektedir. Ayrıca, Davutoğlu'nun sıfır sorun politikası, ikili ilişkilere olumlu bir katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin son yıllardaki iç politikadaki adımları, Lübnan açısından faydalı ve etkili olmuştur. Lübnan için Türkiye, Orta Doğu'da en gelişmiş ülke olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda 'Türk modeli', Lübnan'ın mezhep temelli yönetim kurumlarını kaldırma sürecinde bir model olarak kullanılmış; görünüşe göre bu işe yaramıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerin kurulması da kolayca mümkündür. Lübnan'ın Orta Doğu'da öncü ekonomilerden biri olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yaptığı ihracatın Lübnan payının olumlu etkisiyle açıklanabilir. 2002 yılından sonra Türk-Lübnan ilişkileri aşağıda belirtildiği gibi birçok düzeyde belirgin bir şekilde iyileşmiştir:

1- Ekonomik İlişkiler

Türkiye ve Lübnan arasındaki ekonomik ilişkiler olağanüstü bir gelişme kaydetmektedir. İki ülke arasında birçok ekonomik ve ticari anlaşma imzalanmış ve karşılıklı ticaret ve yatırım teşvik edilmiştir. Ayrıca İstanbul ve Beyrut arasında doğrudan uçuşlar başlatılmış, iletişimi kolaylaştırmış ve iki ülke arasındaki ticari ve turistik ilişkileri güçlendirmiştir.

2- Siyasi İlişkiler

Türkiye, 2002'den bu yana Lübnan'daki istikrarı desteklemek konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, Lübnan yetkilileriyle iş birliği yaparak ülkenin karşılaştığı siyasi ve

güvenlik zorluklarını ele almakta ve Lübnan'ın krizden çıkması ve siyasi istikrarını güçlendirmesi için gerekli yardımı sağlamaktadır.

3- Kültürel ve Eğitim İlişkiler

Türkiye ve Lübnan arasındaki kültürel ve eğitim ilişkileri büyük ilerleme kaydetmiştir. İki ülke arasında kültürel ve sanatsal ziyaretler gerçekleştirilmiş, Türkiye ve Lübnan'daki eğitim kurumları eğitim ve araştırma alanında iş birliği yapmıştır.

4- Güvenlik İlişkileri

Türkiye ve Lübnan terörle mücadele ve güvenliği güçlendirme konusunda iş birliği yapmıştır. Türkiye, Lübnan'a terör örgütleriyle mücadelede güvenlik desteği sağlamış, bilgi paylaşımı yapmış ve sınır güvenliği konusunda iş birliğini artırmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde belirgin bir iyileşme olsa da Türkiye ve Lübnan arasında bazı zorluklar ve çözüm bekleyen konuların varlığı göz ardı edilemez. Genel olarak, 2002'den sonra Türkiye-Lübnan ilişkilerinde belirgin bir iyileşme görülmüş ve ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik iş birliği güçlendirilmiştir.

2.3. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Türkiye ve Lübnan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin kapsamlı ve dostane bir gelişme sergilemesi hedeflenmektedir. Ticari açıdan Türkiye ve Lübnan arasındaki hacim önemli ölçüde artmıştır. Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı inşaat malzemeleri, gıda ürünleri, tekstil ve otomotiv yedek parçaları gibi çeşitli ürünleri içermektedir. Öte yandan Lübnan, genel olarak Türkiye'den demir-çelik, makine ve elektrikli cihazlar, gıda ve tekstil ürünleri gibi ürünler ithal etmektedir. Ticaret hacmi ve iş birliği potansiyeli büyüme potansiyeline sahiptir. Türkiye ve Lübnan arasında önemli yatırımlar da mevcuttur. Türk şirketleri, Lübnan'da inşaat, turizm, enerji ve perakende sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türk yatırımcılar, Lübnan'ın coğrafi konumunu, limanlarını ve ticari merkez olarak stratejik önemini takdir etmektedir. Özellikle Türkiye'nin büyük ekonomik potansiyeli ve dinamik pazarı göz önüne alındığında Lübnan tarafından da Türkiye'ye bazı yatırımlar yönlendirilmiştir.

Ancak son yıllarda Lübnan'daki iç siyasi ve ekonomik krizler, ekonomik ve ticari ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Lübnan'daki siyasi belirsizlik ve ekonomik sorunlar, ticaretin

azalmasına ve yatırım faaliyetlerinin yavaşlamasına neden olmuştur. Bununla birlikte Türkiye ve Lübnan hükümetleri arasındaki görüşmeler ve iş birliği çabaları, ilişkileri iyileştirmek ve ticareti canlandırmak için umut verici adımlar atmaktadır. Özetle; Türkiye ve Lübnan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler dostane ilişkilere dayanmakta olup çeşitli alanlarda iş birliği fırsatları bulunmaktadır. Ticaret artmış olsa da Lübnan'daki iç sorunlar ilişkilere olumsuz etki etmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda açıkça görülebilir.

Tablo 1. Türkiye ile Lübnan Arasındaki Ticari Alışverişlerin Gelişimi

Yıllar	2018	2019	2020	2021
İhracatı	939, 660	1111, 505	930, 695	1694, 517
İthalat	175, 832	64, 239	51, 549	48, 417
Toplam Ticaret Hacmi	1115, 492	1175, 744	982, 243	1742, 934
Denge	+763, 829	+1.047, 266	+879, 146	+1.646, 100

Milyon USD

Kaynak: (T.C. Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, 2023)

Tabloya bakıldığında Türkiye ile Lübnan arasındaki ticari hacmin 2021 yılına ulaşıldığında 2 milyar dolara yaklaştığı görülmekte ve hacimdeki ivmenin yukarı yönlü olduğu görülmektedir. Bu minvalde, Türkiye'nin komşu ve bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme stratejisi kapsamında Lübnan'ın bölgede önemli bir ticaret ve finans merkezi olmasından yola çıkılarak 2002 yılında, Lübnan Ekonomi Forumu'nda imzalanan Anlaşma ile DEİK/Türkiye-Lübnan İş Konseyi kurulmuştur. İş Konseyi'nin hedefi, iki ülke arasında ticaret ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesidir. Lübnan resmi makamları ve özel sektörü nezdinde güçlü bir tanıtım çalışması yapan İş Konseyi, bugüne kadar Lübnan ve Türkiye'de iki ülke iş çevrelerini bir araya getiren etkinlikler düzenlemiş, ayrıca Lübnan'da Arap İş Dünyası'nın bir araya geldiği başta "Arap Ekonomik Forumu" olmak üzere bölgesel toplantılara heyetler olarak iştirak edilmiştir. Bu şekilde, Türkiye'nin Arap İş Dünyası'na tanıtımında Lübnan köprü rolü üstlenmiştir. Lübnan'ın bölgede önemli bir yeniden ihracat (*re-export*) merkezi olması

nedeniyle Türk firmalarının Lübnan üzerinden diğer Arap Ülkeleri ile bağlantılarını güçlendirmesi İş Konseyi'nin amaçları arasında yer almaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu-DEİK, 2021).

Lübnan ve Türkiye, Akdeniz kıyısında komşu iki ülkedir ve her iki ülkenin birbirleri için tarihsel olarak büyük ekonomik ve ticari öneme sahiptir. Lübnan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler sürekli gelişim göstermektedir ve bu durum her iki ülkenin birbirleri için stratejik önemi göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Lübnan, Türkiye'nin Doğu ve Orta Doğu ülkelerine doğru ana geçiş noktasıydı. Ayrıca Lübnan, ihracatının büyük bir kısmını Türk ürünlerine dayandırmaktadır. Bu ekonomik önem, ülkelerin birbirleri arasındaki ilişkiyi sürekli güçlendirmeye yönlendirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Lübnan'da siyasi istikrarı sağlama konusunda sürekli olarak çalışmasına yol açmıştır. Türkiye, Lübnan'ın birçok siyasi ve güvenlik krizini aşmasına yardımcı olmuştur.

İç savaş ve 2006 savaşının ardından İsrail saldırısından sonra Türkiye, Lübnan'ın istikrarını sağlamak için çaba harcamıştır. Ayrıca ülkelerin birbirleri arasındaki ticareti kolaylaştırmak amacıyla 30'dan fazla ticaret ve ekonomi anlaşması imzalamışlardır. Bu durum, her iki ülkenin birbirlerine dış politika açısından verdiği önemi göstermektedir. Türkiye'nin Doğu'ya yönelik dönüşünden sonra, özellikle de 2002'den sonra bu anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye ile Lübnan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, iki ülke arasındaki ilişkiyi sağlam ve güçlü kılan temel unsurlardan biridir. 4 Ağustos 2020'deki patlamadan sonra Türkiye'nin Saida Hastanesi Programı'nın ihtiyaçlarını karşılamak için 750 gıda paketi dağıtılmış ve nakdi yardımlar yapılmıştır. Lübnan'daki patlama sonrası 409.000 dolar, işletme maliyeti de dâhil olmak üzere nakit harcamalar yapılmıştır. Bu yardımlar, Türkiye'nin Beyrut Büyükelçiliği aracılığıyla 29 Ocak 2021 tarihinde Lübnan'ın Trablus kentinde resmi olarak duyurulmuştur. Mevcut gerilimi azaltmak için Türkiye'den talep edilen gıda yardımları Trablus'a teslim edilmiş ve 40.000 dolarlık bir hibe gönderilmiştir. Türkiye ayrıca, COVID-19 salgını sırasında Lübnan'a birçok sağlık yardımı da sağlamıştır. Ekonomik göstergelerin günlük olarak artması ve Lübnan pazarının Türkiye için önemli olması, Türkiye'nin Lübnan'daki siyasi ve güvenlik istikrarına sürekli olarak katkıda bulunmasını sağlamaktadır. İki ülke arasındaki istikrarla birlikte artan turizm ve kültürel hareketlilik de bu önemi vurgulamaktadır.

2.4. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Kültürel İlişkiler

17 Ekim 2019'daki seçimler, ülkenin siyasi istikrarının garanti altına alınmadığını ortaya koymuş ve birçok konu insanların hayatını olumsuz etkilemiştir. Özellikle de siyasetçiler, yargı ve mali sistem açısından bu durum geniş çaplı protestolara yol açmıştır. Aynı şekilde bu durum eski altyapı ve işsizlik için de söz konusudur. Lübnan'daki kırılgan ve yapay siyasi yapı, toplumsal sistem, birçok ülkenin müdahalelerine Lübnan'ı açık hale getirmektedir. Bu müdahalelerin amacı, Lübnan'daki duruma yardım etmek ve etkilemek olsa da bu tür müdahalelerin artması iç çatışmaların şiddetlenmesine ve kontrol dışına çıkmasına neden olabilmektedir.

Lübnan, zengin kültürel ve etnik çeşitliliğe sahiptir ve siyasi ve sosyal yaşamda tüm bileşenleriyle farklı kimlikler paylaşmaktadır. Diğer yandan Türkiye, çok kimlikli ve çok kültürlü bir ülkedir ve resmi yetkililerin ve halk diplomasisi girişimlerinin etkisiyle ulusal bir güç haline gelmiştir. Türkiye, "ortak ilişkileri" güçlendirerek Lübnan'da yumuşak güç oluşturmayı amaçlamıştır. Türkiye ve Lübnan arasındaki kültürel bağları güçlendirmeye odaklanan kurumlardan biri de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, TİKA'dır. TİKA'nın Beyrut'ta koordinasyon programı ofisi, 2012'de kurulmuş olup, bu tarihten itibaren Lübnan'a tahsis edilen toplam bütçe 2006 yılından bu yana 33 milyon dolara ulaşmıştır ve Lübnanlılara yönelik 126 proje sunulmuştur. 22 Mart 2019 tarihinde Lübnan'ın Trablus şehrinde bir denetim bürosu da açılmıştır. TİKA, Lübnan'da farklı sektörlerde çalışmaktadır. (Dışişleri Bakanlığı, 2017; www.tika.gov.tr, 2012 ve 2016).

TİKA, Lübnan'daki tarihi ve kültürel mirasın korunması projelerine büyük önem vermekte. Bu bağlamda Osmanlı dönemine ait pek çok eserin restorasyonunu gerçekleştirmiştir; bunlardan bazıları Osmanlı dönemine ait Hamidiye Çeşmesi, Trablusgarp Saat Kulesi ve Beyrut'un Sanayi Parkı'ndaki Portas Camii'nin restorasyonlarıdır. Ayrıca, Mina'daki Şehit Müftü Hasan Halid Okulu ve Hamidiye Camii'nin restorasyonuna da katkıda bulunmuştur (TİKA, 2018: 91; TİKA, 2020:113; TİKA, 2019: 106). Lübnan'a yönelik bütçe, 2010 yılından bu yana Arap Baharı'nın etkisiyle önemli ölçüde azalmıştır. Benzer şekilde, Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin Orta Doğu'da sağladığı yardımlar önemli ölçüde artmış olsa da Suriye

ile karşılaştırıldığında Lübnan'a yapılan yardımlar büyük ölçüde azalmıştır (Türk Dışişleri Bakanlığı, 2017; TİKA, 2020:98).

TİKA aynı zamanda eğitim faaliyetlerine de önem vermekte; Beyrut'taki YEE aracılığıyla iki ülke arasındaki kültürel alışverişi teşvik etmeye çalışmaktadır. Merkez, 22 Mart 2012 tarihinde büyükelçiliğin himayesinde kurulmuş olup birçok proje ve etkinlik geliştirmiştir (YEE, 2017: 35). Beyrut Kültür Merkezi'nin sunmakta olduğu etkinlikler, Türk kültürüne ve Türkçe öğrenme eğilimlerine yöneliktir ve Türk dilini ve kültürünü bilen kişileri Lübnan'a çekmeyi amaçlamaktadır. COVID-19 salgını nedeniyle sınırlamalar olsa da bu etkinlikler çevrimiçi Türkçe dersler olarak Beyrut Kültür Merkezi'nde 6.500'den fazla öğrenciye ulaştırılmıştır (YEE, 2014: 78 ve 129). Türkçe öğretiminin yanı sıra TİKA, müzik konserleri, sergiler, film haftaları ve geleneksel el sanatları dersleri gibi kültürel ve sanatsal etkinlikler de düzenlemektedir. Örneğin, 2014 yılında Osmanlı Arşivlerinde Lübnan sergisi düzenlenmiş ve 2015 yılında Lübnan'da Osmanlı İmparatorluğu ve Osmanlı dönemi hakkında bir seminer yapılmıştır. Ayrıca, Lübnan'daki suyolları üzerine bir konferans ve sergi tertiplenmiştir.

TİKA, Türkiye ve Lübnan arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamış, iki ülke arasındaki bilgi alışverişini ve kültürel anlayışı güçlendirmiş ve kültürel ve sanatsal iş birliğini teşvik etmiştir (UDEP, 2019). Bu çabalar etkinlikler, konferanslar ve sergiler düzenleyerek iki ülke arasındaki kültürel ve tarihi ilişkilerin derinleştirilmesine katkıda bulunmuştur (YEE, 2020:99). Lübnan ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler, iki ülke arasında birçok ortak nokta ve tarih paylaşımı üzerine odaklanmakta ve TİKA, bu ilişkilerin geliştirilmesinde ve iki halk arasındaki anlayış ve iletişimin iyileştirilmesinde önemli roller oynamaktadır. Lübnan, Türkiye'nin düzenlediği önemli etkinliklere ev sahipliği yapmıştır; uluslararası öğrenci buluşmaları ve Türk üniversitelerinin tanıtım sergileri örnek olarak gösterilebilecek etkinliklerden bazılarıdır.

Lübnan kültürel ve etnik çeşitliliğe sahip bir ülkedir ve Türkiye, diplomasi aracılığıyla farklı yollarla yumuşak gücü inşa etmeyi hedeflemekte; toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılayan faaliyetler ve projeler geliştirmeye odaklanmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı tarihinin ve İslam kültürünün bıraktığı izler, Türkiye'nin kültürel bağlantılarında açıkça görülmektedir. Bu iki özel unsurların önemi, Türk kimliğinin oluşmasına ve yumuşak gücünün

gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin Lübnan'da düzenlediği kültürel ve eğitim etkinlikleri aracılığıyla iki ülke arasındaki kültürel bağları güçlendirmeyi ve kültürel ve sanatsal alışverişi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu çabalar, Türkçe öğretme, sanat sergileri ve müzik konserleri düzenleme, film haftaları ve geleneksel el sanatları dersleri sunma gibi kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan -yukarıda bahsedilen- YEE aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Türkiye, Osmanlı geleneklerine ve bu geleneklerin günümüz Türk kültürü üzerindeki etkisine odaklanan tarihi konferanslar ve seminerler düzenlemektedir. Bu toplantılar, ortak tarih bilincini arttırmak ve iki ülke arasındaki karşılıklı anlayışı derinleştirmek açısından son derece önemlidir. Bu kültürel girişimler, Türk-Lübnan kültürel bağlarını güçlendirmekte ve Türk kimliğini oluşturan tarihi ve kültürel unsurları vurgulamakta; Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücünü güçlendirmeye yönelik isteğini teyit etmektedir. Türkiye, Lübnan üniversiteleriyle iş birliği yaparak öğrencilere Türkçe öğrenme ve Türk kültürünü tanıma fırsatları sağlamak ve iki halk arasındaki anlayış ve iş birliğini derinleştirecek kültürel bağları güçlendirmektedir.

Teknolojinin ilerlemesi ve iletişim araçlarının kolaylaşmasıyla ülkelerin yumuşak gücü ekonomik, siyasi ve kültürel konulardaki tüm yönleri etkilemektedir. Bu nedenle diplomasi, halkların doğrudan iletişimini kolaylaştırmak ve Lübnan hakkında bilgilendirmek, bununla birlikte etkili bir şekilde tanıtmak için önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye ile Lübnan arasındaki kültürel bağlar, yumuşak güç açısından önemli yönlerden birini oluşturmaktadır. Türkiye, zengin tarihi ve kültürel mirasa sahip olup Türk kimliğinin oluşturulmasına ve dini, kültürel ve tarihi unsurların birleştirilmesine katkıda bulunabilir. Türkiye ve Lübnan arasındaki ikili siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde TİKA, YEE ve YTB gibi genel diplomasi ajanslarının faaliyetleri ve etkinlikleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu ajanslar, iki ülke halkları arasında iletişim ve anlayışın sağlanması için din, dil, kültür, sanat ve tarih gibi ortak değerlere vurgu yapmaktadır. Bu projeler ve etkinlikler aracılığıyla Türkiye, Lübnan'ın imajını geliştirmeyi ve tarihini ile kültürünü daha iyi tanıtmayı hedeflemektedir.

Daha etkili bir yumuşak güç elde etmek için Türkiye'nin Lübnan ile kültür ve sanat gibi çeşitli alanlarda projeler ve değişim programları genişletmesi gerekmektedir. Her iki ülkenin sanatçıları da insanların ilgisini çekmede ve insanlar arasındaki bağları güçlendirmede önemli roller oynamaktadır. Türkiye Lübnan üzerinde olumlu bir etki oluşturmak ve iki halk arasındaki

anlayış ve iş birliğini güçlendirmek için kapsayıcı ve çeşitlendirilmiş bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Lübnan, hala Türkiye için son derece önemli bir ülkedir ve Türkiye'nin bu iki ülke arasındaki ikili ilişkileri güçlendirmeye ve yumuşak gücü artırmaya devam etmesi gerekmektedir. Bu ise iki ülke arasındaki ortak kültür ve geleneklere odaklanan etkileşimli projelerin geliştirilmesini ve iki ülke halkı arasında anlayış ve iletişimin güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Türkiye ve Lübnan arasındaki kültürel ilişkiler, zengin ve köklü bir geçmişe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler; tarihsel, coğrafi ve kültürel yakınlığa dayanmaktadır. Tarihsel bağlar açısından Türkiye ve Lübnan uzun bir süre boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bir arada yaşamışlardır. Bu dönemde kültürel değişimler, ticaret hareketleri ve göç yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Konuşulan ve kullanılan diller noktasında Türkçe ve Arapça, Türkiye ve Lübnan arasında yaygın olarak konuşulan dillerdir. Türkiye'de Arapça eğitim önemli bir rol oynarken, Lübnan'da da Türkçe öğretilmektedir. Bu, dil temelli kültürel etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Kültürel etkileşim açısından Türkler ve Lübnanlılar arasında müzik, edebiyat, mimari ve geleneksel el sanatları gibi çeşitli alanlarda benzerlikler ve ortak özellikler bulunmaktadır. Turizmde ise Türkiye ve Lübnan, önemli potansiyellere sahip ülkelerdir. Her iki ülke de tarihi ve kültürel mirasları, doğal güzellikleri ve turistik mekânlarıyla ziyaretçileri cezbetmektedir. Bu turistik etkinlikler, kültürel etkileşimleri artırmaktadır. Son olarak, Türkiye ve Lübnan arasında eğitim ve akademik çevrelerde iş birliği faaliyetleri bulunmaktadır. Öğrenci değişim programları, üniversite protokolleri ve kültürel etkinlikler gibi alanlarda iş birliği sağlanmaktadır.

Kültürel ilişkiler, bir ülkenin diğer ülkeyle olan ilişkilerinde önemli etkisi olan faktörlerden biridir ve bazen iki halk arasında veya daha fazla halk arasında daha güçlü bağlar oluşturabilir. Bu nedenle Türkiye ve Lübnan sürekli olarak ülkeleri arasındaki kültürel ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Lübnan'daki kültürel ilişkileri, Türk okulları ve kurumları açarak güçlendirmeyi hedeflemektedir. Aynı şekilde İstanbul'daki Lübnan topluluğu da Türkiye'de kendi özel okullarını açmıştır. Bu bağlantılar, ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirme potansiyeli taşımaktadır.

Son olarak; Lübnanlı Türkmenlere ilave olarak Türk asıllı ve Türk vatandaşı olan birçok Lübnanlı da bulunmaktadır. 2017 yılından sonra Lübnan'daki ekonomik ve sosyal kriz nedeniyle birçok Lübnanlı Türkiye'ye yerleşmiştir. Bu, sosyal ve kültürel benzerliklerin yanı sıra Türkiye'deki farklı fırsatlar nedeniyle gerçekleşmiştir. Bugün, Lübnanlılar da diğer Araplar gibi Türk dizilerinden önemli ölçüde etkilenmekte ve Türk içerikleri Lübnan pazarında hatırı sayılır oranda yer kaplamaktadır. Türkiye, doğal güzellikleri ve çeşitliliğiyle Lübnanlıların ve diğer Arapların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu, birçok genç ve genç kızın düğünler, kıyafetler vb. alanlarda Türk kültürünü taklit etmesine ve Türkçeyi öğrenmesine yol açmıştır. Ancak Lübnan'daki ekonomik kriz nedeniyle birçok Lübnanlı Türkiye'de eğitim almayı talep etmektedir. Türk üniversiteleri, Lübnan'da iyi bir üne sahiptir ve Türk hükümeti Lübnanlı öğrencilere çeşitli eğitim programları aracılığıyla burslu olarak Türkiye'de eğitim alma imkânı sunmaktadır. YTB bursu, söz konusu eğitim fırsatları arasında başı çekmektedir.

2.5. Türkiye ve Lübnan Arasındaki İlişkilerin Jeopolitiği

Akdeniz'in doğu bölgesi, stratejik konumu ve denizcilik coğrafyasıyla dünya ekonomisi için önemli denizlere kıyısı olan birçok ülkenin kesişim noktası olması nedeniyle öne çıkmaktadır. Doğu Akdeniz bölgesi, gelişmiş altyapıya sahip önemli boğazlar, deniz yolları ve limanlara ev sahipliği yapmasıyla dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bölge yüksek düzeyde çatışma, etnik, dini ve kültürel çeşitlilik nedeniyle uluslararası politikada büyük öneme sahiptir (Eid, 2017:30).

Doğu Akdeniz bölgesi tarihsel çatışmaların merkezi olmuştur; Bizans İmparatorluğu'ndan Osmanlı Hilafeti'ne kadar, bu çatışmanın izleri hala günümüz olaylarında görülmektedir. Bu bölgede, Balkanlar ve Kuzey Afrika'nın doğu bölgesi ve Filistin ve Kıbrıs gibi tarihsel çatışmaların sahnesi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, bu bölgede yapılan son gaz keşfi, bölgenin günümüzde dünya çapında önemini artırmış ve Türkiye'den Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bölgelerde siyasi ve sınır krizlerini şiddetlendirmiştir. Birçok tarihi, kültürel, dini, ticari, siyasi ve askeri belirleyici faktör bu bölgede kesişmektedir (Eid, 2017:53).

Türkiye'nin dış politikası, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ulusal çıkarlarını korumaya odaklanmıştır. Yeni Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasından doğmuş ve

soğuk savaş döneminde çatışmalardan kaçınıp refah içinde yaşamışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bu, etkisini daha fazla göstermiştir. Türkiye, Sovyet tehdidiyle mücadele etmek için gücünü artırmak amacıyla NATO'ya katılarak güneydeki gücünü genişletmiş bir ülke olmuştur. Bu tehdidin ortadan kalkmasının ardından Türkiye, birleşik Batı dünyası ile Doğu İslam dünyası arasında bir köprü haline gelmiştir. Özellikle, Orta Doğu'da, Birleşik Avrupa ile Asya arasında. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında çökmesiyle Türkiye, rolünü değerlendirmeye başlamıştır. Yeni güç dengesi göz önüne alındığında Türkiye, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynadığına inanmaktadır.

O zamandan beri Türkiye, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da istikrarı sağlamaya katkıda bulunan bir dış politika belirleme ve şekillendirme sürecine girmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki çıkarları, tarihçesi ve diğer yönleri ile ilişkilendirilen faktörlerin yanı sıra stratejik siyasi ve sosyal boyutları öne çıkmaktadır. Türkiye'nin bölgesel politika vizyonu; yerel ekonomiler arasındaki bağları güçlendirmeyi, toplumun ortak güvenliğini sağlamayı, bölgesel krizlere diplomasi ve barış mekanizmalarıyla çözümler bulmayı ve mevcut kurumların birliğini korumayı vurgulamaktadır.

Türkiye, dış ekonomi ilişkilerinde neredeyse serbest piyasa ekonomisine dayalı bir politika izlemekte ve Orta Doğu'ya yönelik yatırımları ve ihracatı artırmak için olumlu siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye, başarılı ilişkiler kurarak ve bölgesel rolünü yeniden şekillendirerek Orta Doğu'daki etkisini artırmıştır. Türkiye'nin ekonomik ilişkileri, Arap ülkelerinin bireysel sistemleriyle koordineli bir şekilde geliştirilmiş ve halkın dengesi göz önünde bulundurulmuştur. Yeni politik ilişkiler ve ittifaklar bağlamında, Türkiye ekonomik politikasını geliştirme konusunda en etkili devlet olarak kalmaktadır.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Lübnan ve Türkiye arasındaki jeopolitik ilişkiler önemli ölçüde gelişmiştir. Türkiye, Lübnan'a katılmaya yönelik çabalarının başarısız olmasının ardından "çoklu eksen" ilkesine dayalı farklı bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. 2003 yılında Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve Irak'ın işgal edilmesiyle, ulusal güvenlik zorlukları artmıştır. İran'ın Irak'a yönelik etkisinin artmasından ve İran ile tam bir ittifak kurmasından dolayı Türkiye, Suriye ile ilişkilerini geliştirmek için kalbini açma eğilimindedir. Türkiye, Irak'ın içişlerine müdahaleyle başa çıkamamış olmasına rağmen,

Suriye'deki durumdan faydalanmış ve eski Lübnan Başbakanı Rafik Hariri'nin suikastı arka planında Türkiye'nin cazip bir rol oynamasına yol açmıştır.

Türkiye'nin doğuya yönelik eğilimi, 2005 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin çökmesi ve Fransa gibi büyük güçlerin karşı çıkmasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye, NATO'da önemli bir askeri güç olarak kalan güvenlik yönlerini korumuştur. 2009 yılında Gazze'ye yönelik İsrail saldırısı ve 2010 yılında Mavi Marmara baskını, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri gerilime sokmuş ve demokratik yönetim sistemini tercih eden Arap nüfusun Türkiye'nin rolünü daha çekici hale getirmiştir. Türkiye'nin İslam ve demokrasi modelini sunmasının, bu kesimler üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur (dw.com/ar/, 2014).

Arap devrimi ile birlikte, Lübnan ve Türkiye arasındaki jeopolitik ilişkiler, Türkiye'nin iç politik pozisyonları ve politik belirleyicileri tarafından etkilenmiştir ve bununla beraber birçok parti ve seçim anlaşmazlığını da etkilenmiştir. Türkiye'nin Arap dünyasındaki varlığının azalması, özellikle Libya ve Suriye'deki isyanlar bağlamında, Türkiye'nin Arap işlerine daha az müdahil olmasına neden olmuştur. Ancak, Arap dünyasının gelecekteki jeopolitik konumu, Türkiye'nin önde gelen jeostratejik bir oyuncu olarak kullandığı boşluğu doldurmaya yardımcı olması bekleniyor. Bununla birlikte, Türkiye'nin Arap dünyasındaki varlığının gerileyeceği anlamına gelmez, aksine Türkiye-İran rekabeti Ankara'nın lehine olabilir.

Türkiye hala ekonomik bir güçtür ve Arap ülkeleri ile stratejik ilişkiler kurma ve bölgesel ve uluslararası varlığını güçlendirme konusunda iyi bir konumdadır. Arap Devrimi'nin başarısı, İran gibi dış politikaya odaklanan ülkelerin rolünü azaltarak Türkiye'nin bölgedeki rolünü güçlendirmeye katkıda bulunmuştur. Türkiye hala Arap dünyasında önemli bir rol oynamaktadır, ilişkileri geliştirip iş birliği yaparak herkesin faydalanabileceği stratejik bir kavşak benimsemektedir (dw.com/ar/, 2014). Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2023 yılında üçüncü kez seçildikten sonra Körfez ülkelerine yaptığı ziyaret ve ticari ve güvenlik anlaşmaları imzalaması, Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik dış politikasını gözden geçirdiğine işaret etmektedir. Ayrıca, Erdoğan daha önce Suriye'deki Esad rejimi ile ilişkilerin geri dönüşü olasılığında bahsetmiştir. Bu göstergeler, Türkiye'nin sorunsuz bir politika üretme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin bölgesel ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya dönmesi, Lübnan ile olan ilişkilerini de etkileyecektir. Türkiye ve Lübnan arasında sıkı bir bağlantı olduğundan, bölgesel güçlerin baskısı nedeniyle Lübnan'ın Ankara'dan bir süre uzaklaşması gerektiği durumları olmuştur. Ancak Lübnan hükümeti, birçok Lübnan yetkilisinin Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerle ilişkileri yeniden kurmaya çalışmıştır. 2006 yılı, Türkiye'nin bölgesel rolünü canlandırma fırsatıydı. Türkiye, Lübnan'a 50 milyon dolar mali yardım ve destek sağlayarak Lübnan'ın yeniden yapılanmasına katkıda bulundu ve Lübnan ve İsrail arasındaki sınırı gözlemlemek için barışı koruma misyonuna katıldı. Türkiye'nin bölgesel krizin şiddetini azaltmasındaki rolü, Türkiye ile Lübnan arasındaki jeopolitik ilişkilerin yeniden çizilmesinde önemli bir adım olmuştur.

Sonuç olarak, Lübnan ile Türkiye arasındaki jeopolitik ilişkiler coğrafya, tarih, politika, ekonomi, güvenlik ve kültür gibi farklı faktörlerden etkilenmektedir. Türkiye ile Lübnan arasındaki jeopolitik ilişkilerin farklı ve bağlantılı yönleri bulunmaktadır. Her iki ülkenin siyaset, ekonomi, güvenlik ve kültür alanlarında iş birliğini arttırmaya ihtiyacı vardır, böylece ikili ilişkileri ve karşılıklı çıkarları güçlendirebilirler. Olası zorluklara rağmen, Lübnan ile Türkiye arasındaki ilişki, Orta Doğu'da bölgesel iş birliği için başarılı bir örnek olabilir. Bu, ortak bir diyalog, anlayış ve ikili ilişkileri güçlendirmeye yönelik ortak bir taahhülle sağlanabilir.

2.6. Türkiye ve Lübnan Arasındaki Siyasi İlişkiler

1943 yılında Lübnan'ın bağımsızlık ilanının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kuruluşuyla iki ülke arasındaki ilişkiler eski seviyesinde olmamıştır. Zira her iki ülke de iç istikrarsızlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldı. Özellikle Lübnan'ın Türkiye ile ilişkileri 20. yüzyılın ilk on yılına kadar monoton bir şekilde devam etmiştir. Ancak dışarıdan kaynaklanan iç savaşlar (1958 ve 1975-1990) sonucunda her iki ülke de devlet yapılarını yeniden inşa etmeye öncelik vermiş; bu süreçte sürekli bir gelişim trendi yakalanmıştır.

İsrail, 1978'de ilk kez Güney Lübnan'ı işgal etti. Aynı yıl, Birleşmiş Milletler, Güney Lübnan'a barışı koruma gücü olarak Birleşmiş Milletler Geçici Gücü'nü gönderme kararı aldı. Bölge farklı gruplar arasındaki çatışmalara sahne oldu ve 1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı sürekli olarak işgal etmesiyle doruğa ulaştı, ancak bu durum somut sonuçlar getirmedi. İsrail, bölgedeki varlığını 2000 yılına kadar sürdürdü. Öte yandan Suriye, 1975'te başlayan Lübnan İç

Savaşı'na doğrudan katıldı ve 1976'da neredeyse tümü Suriyeli askerlerden oluşan Arap Karşılık Gücü Lübnan'a girdi. Suriye, 2005 yılına kadar siyasi, askeri ve ekonomik olarak Lübnan'ı kontrolü altında tuttu.

Lübnan'daki uzun süren işgalin ve vesayet, Türk-Lübnan ilişkilerinin gelişimini engellediği söylenebilir. Suriye ve İsrail'in Lübnan'daki faaliyetleri, diğer ülkelerin hareket etme alanını sınırlamıştır. Ayrıca Suriye'nin vesayeti, doğrudan ilişkiler kurulmasının önüne geçmiştir. Bu dönemde Lübnan ile ilişkiler, Suriye ile ilişkiler olarak görülmüştür. Bu anlamda, 2000 yılı bir dönüm noktası olmuştur. İsrail'in çekilme kararı işgali sona erdirme güvencesi sağlamış ve 2005 yılında Suriye'nin askeri varlığının sona erdiği süreç başlamıştır. Bu gelişmeler, Türk-Lübnan ilişkilerinin gelişmesi için uygun koşullar ortaya çıkarmıştır. Suriye'nin egemenliği altında Lübnan dış ilişkilerini bağımsız bir şekilde geliştirememiş, Suriye'ye bağımlı kalmıştır. Türk-Suriye ilişkileri ise 1980'ler ve 1990'ların ortalarında gerilmiş çünkü her iki ülke de karşılıklı tehdit algılamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin Lübnan'ı bir tehdit olarak görmesine ve çeşitli çatışmacı grupların rahatça faaliyet gösterebileceği bir bölge olarak görmesine neden olmuştur. Türk-Suriye gerginliğinin temel nedeni, Suriye'nin PKK'ya verdiği destek olmuştur.

PKK, Suriye kontrolündeki Beka Vadisi'nde çeşitli kamplar kurmuştur. PKK'nın yanı sıra Türkiye'ye karşı terör grupları da Lübnan'da serbestçe faaliyet göstermişlerdir. Bu nedenle, Lübnan Türkiye için bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Lübnan'da yaşayan nüfusun yaklaşık %3'ünü oluşturan Ermeniler de Türkiye'ye karşı pozisyonda olan gruplar arasında yer almıştır. Bir çok Lübnan Ermeni'si Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya göç eden Ermeniler arasında olduğundan Lübnan, Ermeni milliyetçiliğinin güçlü olduğu ülkelerden biri olmuştur. Bu nedenle aktif Ermeni siyasi partileri, Türkiye'ye karşı tutumlarını Lübnan'da sergilemişlerdir. Lübnanlı Ermeni nüfusunun siyasi etkisi, Türk-Lübnan ilişkilerinde bir engel olarak görülmüştür.

Suriye'nin egemenliği altında Lübnan dış ilişkilerini bağımsız bir şekilde geliştirememiş ve hala Suriye'ye bağımlı kalmıştır. 1998'de imzalanan Adana Anlaşması terörle mücadelede iş birliğini amaçlamış ve bu anlaşma Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki yakınlaşma hızla artmıştır. Böylece, Suriye'nin gölgesi

Türk-Lübnan ilişkilerinde azalmıştır. Refik Hariri'nin Lübnan Başbakanı olarak öldürülmesi, 2005 yılında Lübnan'daki siyasi durumun istikrarsızlaşmasına neden olmuş ve Türkiye, Lübnan'daki siyasi durumu destekleyen ortak ülkelerden biri haline gelmiştir. Lübnanlı aktivistler Suriye'yi aynı yılın Nisan veya Mayıs ayında yapılacak seçimlerden önce kuvvetlerini geri çekmeye çağırmışlardır. Hariri suikastı sonrasında Türk-Suriye ilişkileri etkilenmiş ve Türkiye Suriye'deki askeri varlığını çekerek Lübnan'daki seçim sürecini desteklemeye odaklanmıştır. Batı güçleri Suriye üzerinde baskıyı artırırken ABD yaptırımlarını uzatmış ve Suriye Lübnan'dan askeri güçlerini geri çekmiştir. Nisan 2005'te Türkiye Suriye'nin talebine yardım etmeyi kabul etmiş; bu karar Amerika'nın itirazlarına rağmen Suriye Dışişleri Bakanı Cezar'ın talebine yanıt olarak alınmıştır. Bu gelişmeler, Suriye'nin 29 yıl boyunca devam eden askeri varlığını Lübnan'dan geri çektiği bir süreçle sonuçlandırmıştır. Lübnan'daki siyasi durum 2005 yılında Başbakan Saad Hariri'nin suikastıyla büyük ölçüde etkilenmiş; ülke yeniden ülkede istikrarsızlık ortamına sürüklenmiştir (Cemal, 2005).

Türkiye, Suriye güçlerinin çekilmesini hızlı bir şekilde destekleyerek Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına almayı onaylamıştır. Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesi durumunda, Türkiye bu adımın bölgesel istikrarı iyileştirmek ve Suriye ile Lübnan arasındaki ilişkileri güçlendirmek için önemli olduğunu görmüştür. O dönemde Başbakan Erdoğan, Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar El-Esad'ın teklifini Suriye'nin Lübnan'dan asker çekmesinde etkili olabileceğini belirterek, Türkiye'nin bölgesel politikada etkin bir rol oynadığını göstermiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2005). Lübnan'da genel seçimler Mayıs 2005'te gerçekleştirilmiş ve Suriye yanlısı hükümet topluca istifa etmiştir. ABD hükümeti bu seçimleri "bağımsız, demokratik ve istikrarlı Lübnan'ın başlangıcı" ve Irak'tan sonraki Orta Doğu'daki demokrasi sürecinin yeni bir aşaması olarak değerlendirmiştir. Suriye karşıtı Lübnanlı siyasetçiler, bu süreci özgürlük, egemenlik ve bağımsızlık mücadelesi olarak desteklemiş ve ülkenin istikrarını sağlama ve demokrasiyi güçlendirme fırsatı olarak görmüşlerdir (Cicioğlu, 2010: 136-139).

Bu seçimler ve öncesi hükümet karşıtı protestolar nedeniyle seçimler "Demokratik Sedir Devrimi" olarak adlandırılmış ve ABD'li siyasetçiler bu protestoları destekleyerek Lübnan'ı "demokratik bir adacık" olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Lübnanlıların hala dinî, siyasî ve

ekonomik bölünmelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunu Suriye karşıtlığı duygularıyla kolayca aşmak mümkün olmamış ve bu durum o dönemde yaygın bir neden olarak görülmüştür (Atlıoğlu, 2009:20). Türkiye, Lübnan'daki seçimleri yakından takip etmiş ve ülkenin istikrarının önemini dikkate almıştır. Türkiye, Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik arabuluculuk yapma talebi geldikten sonra, Lübnan Başbakanı Sinyora'nın Haziran 2006'daki Türkiye ziyaretinde Türkiye Lübnan'ın güvenliğini ve refahını artırmak için bölgesel istikrara katkı sağlama çabasında bulunmuştur (Türk-Lübnan Arabuluculuk, 2006). Böylece, istikrar ve refah temelli bir bölgesel sistem kurma hedefi doğrultusunda dünya ve bölgesel güvenliğe katkıda bulunabilecek bir ülke olarak Türkiye bölge ülkeleriyle demokrasi ve diyalog odaklı ilişkileri ve iş birliği geliştirme yolunda ilerlemiştir. Türkiye, bölgedeki zorluklara rağmen Lübnan'da istikrarın sağlanması için çabalarını sürdürmüştür (Atlıoğlu, 2009:25).

Türkiye'nin bölgesel sorunlara müdahalesi bölgeyle ilişkiler kurmasına neden olmuş ve bölgesel bir aktör olarak konumunu güçlendirmiştir umutlarını uyandırmıştır. Aslında, Başkan Erdoğan'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra Hariri'nin suikastı sonrasında ikinci bir kriz yaşanmıştır. Hamas'ın Gazze'de İsraili askerleri kaçırmayla başlayan süreç, Temmuz ayında Lübnan sınırında Hizbullah ve İsrail arasında çatışmalara dönüşmüş ve bu çatışmalar Lübnan topraklarında gerçekleşmiştir. Türkiye, Hamas ve İsrail arasında arabulucu rolü üstlenerek İsrail'in Lübnan'daki operasyonlarına ve güney Lübnan'ın işgaline karşı güçlü bir tepki göstermiştir. Öte yandan İsrail, Suriye'nin Hizbullah'a silah tedarik ettiğini iddia etmiş; bu da Türkiye'nin müdahalesine yol açmıştır. Bu nedenle, ABD'nin de desteğiyle Suriye'nin bölgedeki çatışmayı tırmandırmaması ve İsrail'in provokasyonlarıyla başa çıkabilmesi için çaba gösterdiği görülmüştür. Suriye bu dönemde barış çabalarını desteklediğinden, çatışma Lübnan'a yayıldığında bile Suriye'nin bu konuda etkili bir şekilde harekete geçmediği gözlemlenmiştir (Yeşilyurt, 2013: 416). Türkiye'nin Lübnan'da istikrar sağlama çabaları ve ABD'nin bölgesel politikasına uygun olarak Suriye ile ilişkilerini geliştirme çabalarının sonuçlarını toplamaya başlaması yeniden umut verici bir gelişme olarak öne çıkmıştır.

Arap ülkeleri insani yardımlar sağlamakla birlikte çatışmayı durdurma konusunda tereddüt göstermişlerdir. Suudi Arabistan ve Suriye arasındaki nüfuz mücadelesi devam ederken Hizbullah'ın mücadelesi İslam dünyasında takdir görmüş ve ülkenin yeniden yapılanması için

gerekli katkıları yapacağı sözü verilmiştir (Kur, 2006: 144). Türkiye, aktif ve çok taraflı dış politika ilkeleri çerçevesinde hareket ederken aynı zamanda Lübnan'da istikrarı ve yeniden yapılanmayı desteklemekte, tarihi ve kültürel ilişkilerini de sürdürmektedir. Bölgedeki tüm aktörlerle geliştirdiği ilişkileri, Lübnan bağlamında bölgede istikrar sağlama amacıyla kullanmış ve hiçbir çatışma yaşamamıştır. İsrail-Lübnan Savaşı, 14 Ağustos'ta 11 Ağustos'ta kabul edilen BM Güvenlik Konseyi 1701 sayılı kararı ile sona ermiştir. Karar, Lübnan ordusunu desteklemeyi ve Lübnan'da BM barış gücü birliklerinin güneye dağıtılmasını öngörmekteydi. Bu önlem çatışmaları sona erdirme, Lübnan ordusunu destekleme ve Güney Lübnan'da devlet dışı güçlerin varlığını engelleme amaçlı olmuştur (Şişe Oğlu, 2008: 165-168).

Savaştan sonra Türkiye, bölgesel istikrarı sağlama ve barışı koruma amacıyla çaba göstermiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, çatışmadan sonra Lübnan, Suriye ve İsrail'e yaptığı ziyaretlerde, Türkiye'nin bölgedeki rolünü ve meşruiyetini teyit etmek ve barış gücü birliklerine katkısını artırmak için önemli olmuş, böylece Lübnan'da istikrar ve barışın sağlanmasına yardımcı olmuştur (Ayhan ve Tür, 2009: 284). Türkiye'nin Lübnan'daki etkin müdahalesi ve güçlü duruşu, Lübnanlıların saygısını kazanmış ve Türkiye'yi bölgesel ve küresel olarak etkili bir oyuncu haline getirmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri, 2006). Uluslararası alanda, Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarı sağlama konusunda önemli bir rol oynaması beklenmiş ve Lübnan'daki çatışmayı sona erdirmek amacıyla ABD ve İtalya tarafından düzenlenen "Peace to the Table" konferansına davet edilmiştir (Türkiye to Lebanon, 2006). Türk Hükümeti, bölgesel krizlere ilgisiz kalamayacağını belirterek Lübnan'da istikrarın sağlanması ve tarihsel sorumluluklarına uygun davranılması için askeri gönderme kararı almıştır (Ayhan ve Tür, 2009: 286).

Türkiye, İsrail'in Lübnan'a yönelik saldırısı, uluslararası yardım konferanslarına aktif katılımı ve savaş sonrasında Kızılay ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yardım ve yeniden yapılanma faaliyetlerine olan desteği nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak Hizbullah, diğer ülkelerin askeri varlığını reddederken Türk askeri müdahalesini desteklemiş; bu da Türkiye'nin itibarını olumlu etkilemiştir (Orhan, 2010: 13). Bu bağlamda Türkiye, Kıbrıs Rum Kesimi ve Lübnan grupları ile ilişkilerini dengeli bir şekilde yönetmiştir. Kıbrıs'ta beklentilerine rağmen Kıbrıs Rum Kesiminin Lübnan'la petrol ve gaz arama konusundaki anlaşması gerilimi

yeniden tırmandırmıştır. Türkiye, Lübnan ve Kuzey Kıbrıs'taki istikrarın önemini vurgulamış ve Başbakan Erdoğan'ın Lübnan'a yaptığı ziyaret sırasında bu konuya vurgu yapmıştır (Atlıoğlu, 2009: 418-419).

Lübnan'daki siyasi kriz, BM'ye bağlı özel bir mahkemenin Hariri suikastini soruşturması ve ülkede yeni bir Başbakanın seçilme ihtiyacıyla daha da karmaşık hale gelmiştir. Türkiye bu fırsattan yararlanarak bölgedeki rolünü güçlendirmeye ve daha büyük bir küresel etkiye sahip olmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Lübnan krizinin çözümünde aktif rol oynaması, Katar'da imzalanan anlaşmalara taraf olması ve Suriye'de doğrudan müzakereler yapması, bu süreçte Türkiye-Lübnan ilişkilerinde ön plana çıkan gelişmelerdir. Erdoğan, Lübnan Parlamentosu Başkanı Nebih Berri tarafından Lübnan cumhurbaşkanlığı seçim törenine davet edilen nadir liderlerden biri olmuş; 2009 yılında Davutoğlu'nun Beyrut'u ziyaretiyle ilişkilerin gelişimi devam etmiştir.

2009 Lübnan milletvekili seçimlerinde 14 Mart koalisyonunun seçimlerden zaferle çıkmasıyla kurulan Saad Hariri hükümetinin ilk yurt dışı ziyaretini Türkiye'ye yapması, ilişkilere olumlu yansıyan bir unsur olmuştur. Bu ziyaret, Türkiye'nin Lübnan için ne kadar önemli olduğunun bir işaretidir. Ziyaret sırasında ilişkileri derinleştirmek için bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Hariri ve Erdoğan, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 900 milyon dolar olduğunu belirterek basın toplantısında iş birliği anlaşmalarını vurgulamışlardır. Bu ziyaret esnasında en önemli gelişme, Türkiye ve Lübnan arasında vize muafiyeti anlaşması imzalanması olmuştur. Türk-Lübnan ilişkileri, 10 Haziran 2010'da İstanbul'da düzenlenen Türk-Arap İşbirliği Forumu'nda görüşülmüş ve Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında serbest ticaret bölgesi kurma kararı alınmıştır.

Son olarak; Beyrut Limanı'ndaki patlamadan sonra Türkiye, Lübnan'a maddi ve lojistik destek sağlayarak kurtarma, onarım ve yeniden yapılanma çabalarına yardımcı olmuştur. Aynı şekilde 2019 yılında dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını sırasında Türkiye, Sidon Limanı'nın geliştirilmesine ve Sidon'daki yanık hastanesinin yeniden inşasına yardımcı olmuştur. Türkiye'de 6 Şubat 2023 meydana gelen yıkıcı depremlerden sonra Lübnan, Türkiye'ye tıbbi bir acil durum ekibi göndererek yardım sağlamıştır. Sonucunda her iki ülke de ilişkileri geliştirmeye yönelik pek çok engel yaşasa da taraflar ilişkileri sürdürmeyi başarmış ve

bölgesel koşulların elverişli olduğundan emin olmuştur. Günümüzde, Türkiye ve Lübnan arasındaki siyasi ilişkiler güçlü bir stratejik ortaklığı göstermektedir. Bununla beraber tarihî, kültürel, jeopolitik ve ekonomik bağlar üzerine inşa edilmiştir. Bu unsurların birleşimi, güçlü ve sürekli bir ilişki yaratmış ve daha fazla gelişme ve refahı vaat etmektedir. Bölgesel güvenlik krizlerinin çözümüne aktif katılım, her iki ülkeye de fayda sağlama ve sınır anlaşmazlıkları ve diğer konularda çözüm girişimlerine liderlik etme potansiyelerini barındırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL OLAYLARIN VE ÜLKELERİN TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bölgesel olaylar ve diğer ülkelerin durumu, Türkiye-Lübnan ilişkilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir. Bu etkiler, siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında farklı şekillerde görülebilir. Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler, bölgesel dinamiklerden ve ülkelerin iç siyasetlerinden de etkilenebilir. Bu bölümde Türkiye Lübnan ilişkilerinde özellikle Arap baharı ile başlayan Orta Doğu'daki demokratikleşme hareketleri ile birçok devletin sisteminde ve siyasal yapısındaki değişikliklerin Türkiye-Lübnan ilişkilerine yansımaları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bölgede önemli silahlı güç olarak faaliyet gösteren Hizbullah'ın da iki devlet arasındaki ilişkiye etkisi tartışılmış ve belirleyiciliğinin etkisi irdelenmiştir.

3.1. Suriye Krizinin İkili İlişkilere Etkisi

Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler, iki ülkenin tarihsel bağları ve kültürel yakınlığına dayanmaktadır. İki ülke, diplomatik ve ekonomik alanda iş birliği yapmış ve karşılıklı çıkarları gözeterek ortak projeler üzerinde çalışmışlardır. Özellikle ekonomik iş birliği, sınır ötesi ticaret, enerji projeleri ve turizm gibi alanları içermektedir. Ancak Suriye iç savaşının sona ermesi ve ardından bölgedeki güvenlik durumunun nasıl şekillendiği, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkileri etkilemektedir. Savaşın sona ermesiyle iki ülke de Suriye'den gelen göçmenlere ev sahipliği yapmış ve bu durumun ilişkilerine yansımaları olmuştur. Ayrıca, Suriye iç savaşı sonrasında bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, terör tehditleri ve sınır güvenliği gibi konular, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkileri de etkileyebilecek faktörlerdir. Bu tür gelişmeler, iki ülkenin birlikte çalışma ve güvenlik konusundaki koordinasyonunu daha da önemli hale getirmektedir. Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye-Lübnan ilişkileri zorlu bir seyir izlemiştir. Her iki ülkenin de Arap Baharı'nın ardından yaşanan olaylardan etkilenmesi ve bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle ilişkilerde gerilimler yaşanmıştır.

Lübnan'ın çok aktörlü siyasi yapısında yer alan Hizbullah, Suriye krizinde hükümeti desteklemişken Türkiye, Suriye hükümetine karşı muhalefete destek vermiştir. Bu farklı yaklaşımlar iki ülke arasında gerilimlere yol açmıştır. Örneğin, 2013 yılında İstanbul-Beyrut

seferini yapan THY'nin iki pilotunun Lübnan'da kaçırılması ve rehin alınması gibi olaylar, ilişkilerde ciddi bir krize neden olmuştur. Ancak her iki ülkenin yetkilileri bu durumu çözmek için iş birliği yapmış ve rehinelere serbest bırakılması konusunda çaba göstermiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Bu tür siyasi krizlerin yanı sıra ticari ve ekonomik ilişkiler de olumsuz etkilenmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, daha önce de ifade edildiği üzere, belirli bir düzeyde olsa da yaşanan istikrarsızlık ve krizler nedeniyle ekonomik iş birliği ve yatırımlar olumsuz yönde etkilenmiştir. Buna rağmen iki ülke arasında resmi ziyaretler ve iş birliği mekanizmaları gibi girişimler de devam etmiştir. Her iki ülke siyasetçileri, ilişkileri geliştirmek ve olumsuz etkileri en aza indirmek için çaba göstermeye devam etmişlerdir. Ancak bölgedeki devam eden istikrarsızlık ve siyasi karmaşıklık, Türkiye-Lübnan ilişkilerini durağan bir seyirden uzak tutmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Türkiye, Lübnan ile devlet düzeyinde ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra Lübnanlılarla da iletişime geçmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin bir örneği, Erdoğan'ın Lübnan'ın önemli gazetelerinden es-Safir'e verdiği mülakattır. Bu mülakatta, Türkiye ve Lübnan arasındaki tarihi bağlara vurgu yapılarak Lübnan'da olası bir iç savaşı önlemek ve barış ortamını korumak için Türkiye'nin çaba sarf edeceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Lübnanlılar için büyük önem taşıyan Hariri suikastının aydınlatılması için BMGK kararıyla kurulan Lübnan Özel Mahkemesi'ne Türkiye'nin maddi destek sağlaması da Lübnan'ın istikrar ve güvenliğine verdiği desteği göstermektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönüşleri konusunda Türkiye'nin öncülüğünde başlatılan Dörtlü Girişime; Ürdün, Irak ve Lübnan'ın da katılması bölgedeki ortak tutum ve iş birliğini gösteren önemli bir adımdır. Beyrut Limanında meydana gelen patlamadan hemen sonra, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı'nın Lübnan'ı ziyaret etmesi, Lübnanlılarla dayanışma içerisinde olduğunu göstermektedir. Askeri ilişkilerde de iki ülke arasında iş birliği mevcuttur. 2010 yılında imzalanan Askeri Çerçeve Anlaşması ile belirlenen çerçeve dâhilinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyrut Limanı patlaması sonrasında Lübnan Ordusuna gıda, temizlik ve sağlık malzemelerini hibe etmiştir. Ayrıca, iki ülke Silahlı Kuvvetleri arasında teknik konular, eğitim iş birliği ve hibe kapsamında yapılan anlaşmalar sayesinde askeri ilişkiler de geliştirilmektedir (Beyrut Büyükelçiliği, 2021). Tüm bu

girişimler, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine, karşılıklı destek ve dayanışmanın artırılmasına ve bölgedeki istikrara katkı sağlamaya yönelik çabaları yansıtmaktadır.

Türkiye, 2002-2012 döneminde Orta Doğu ve İslam dünyası için sıklıkla bir model ülke olarak sunulmuştur. Bu durum, özellikle AK Parti gibi muhafazakar arka plana sahip bir siyasi partinin çoğulcu ve demokratik bir sistem içinde laik gruplarla bir arada bulunabilmesi ve neoliberal ekonomik politikaların uygulanması ile ilişkilendirilmiştir. Arap Baharı sonrasında, Türkiye'nin model ülke olma etkisi gözden geçirilmeye başlanmıştır. Tunus'taki Nahda Hareketi lideri Raşid el-Gannuşi'nin Türkiye'yi model olarak görmesi gibi örnekler, başlangıçta Türkiye'nin hâlâ örnek ülke olarak kabul edildiğini göstermiştir. Ancak Mısır'daki olaylar, Türkiye'nin model ülke olarak ele alınmasında bazı çekincelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mısır'da Hüsnü Mübarek sonrasında iktidara gelen ve Türkiye'nin desteklediği Muhammed Mursi'nin Türkiye'nin laikliği uygulama tavsiyesine karşı, tepkilerle karşılaşmıştır. Bu durum, Türkiye'nin İslami söylemlere sahip olan Müslüman Kardeşler Hareketi tarafından dahi örnek olarak dayatılmasının istenmediğini göstermiştir. Türkiye, Lübnan'da gerçekleştirdiği toplumsal muhafazakar ve siyasi yönden laik yapısıyla eğitim ve kültürel faaliyetlerle iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi ve dostane bağları pekiştirmeyi sürdürmektedir. Bu tür çabalar, insanlar arasında hoşgörü ve iş birliğini teşvik ederek Türkiye ve Lübnan arasında karşılıklı faydaya dayanan sağlam ve durağan ilişkilerin temellerini oluşturmaktadır (Telci, 2017).

Türkiye'nin Lübnan ile ilişkileri üzerinde en çok etki eden faktörler arasında Türkiye'nin Arap Baharı süreciyle beraber Orta Doğu politikasında Suriye'deki ayaklanmaların önemli bir rol oynamasıdır. Arap Baharı döneminde Türkiye, genel olarak Suriyeli göstericilerin lehine tavır almış ve demokrasi taleplerini desteklemiştir. Bu süreçte Suriye'deki ayaklanmalar, Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkileyen önemli bir olay olmuştur. Türkiye, Suriye'deki ayaklanmaların başlangıcında protestocuların taleplerini ve değişim isteklerini destekleyen bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin Arap Baharı ayaklanmalarındaki bu duruşu Türkiye'nin bölgedeki liderlik rolüne vurgu yapmış ve dikkatleri üzerine çekmiştir (Duran ve Özdemir, 2012:181).

Ancak, Suriye’deki ayaklanmaların uzun süre devam etmesi ve iç savaşa dönüşmesi, Türkiye’nin bölgedeki politikalarını zorlamış ve karmaşıkleştirmiştir. Suriye iç savaşı, Türkiye’nin güvenlik ve insani boyutları da dahil olmak üzere bir dizi zorlu sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Türkiye, Suriye iç savaşının etkisiyle sınır güvenliği, terör tehditleri ve göçmen krizi gibi zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmıştır. Bu durum, Türkiye’nin bölgedeki politikalarını yeniden değerlendirmesine ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerinde değişiklikler yapmasına yol açmıştır (Duran ve Özdemir, 2012:186).

Bu dönemde, Türkiye’nin Hizbullah’a yönelik politikası, Lübnan’daki siyasi liderlerle diyalog kurma ve iç savaş riskini en aza indirme hedefine odaklanmıştır. Bu çerçevede, Türkiye’nin Hizbullah lideri Hasan Nasrallah’ı Ankara’ya davet ettiği de basında yer almıştır. Ancak, Suriye iç savaşının derinleşmesi ve bölgedeki siyasi durum, Türkiye’nin ve Lübnan’ın Hizbullah ile ilişkilerini karmaşık hale getirmiştir. Her iki ülke de Suriye’deki iç savaşın etkileriyle mücadele etmekte ve bölgesel güvenlik konularında farklı perspektiflerle karşı karşıya gelmektedirler (Arabnews, 2010).

Suriye iç savaşının Türkiye ile Lübnan ilişkilerini etkilemesi, Hizbullah’ın aktif olarak Suriye’ye müdahil olması ve Esad rejimi yanında muhalif güçlere karşı savaşmaya başlamasıyla başlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin önceden halktan yana bir tavır sergilediği Hizbullah’a olan yaklaşımını değiştirmesine neden olmuştur. Hizbullah’ın Suriye iç savaşına katılması, rejimin lehine dönüşmesine katkıda bulunmuş ve muhaliflerden bazı bölgelerin temizlenmesinde etkili olmuştur. Hizbullah, Suriye’de askeri yeteneklerini geliştirmek için fırsatlar bulmuş ve bu desteği açıkça dile getirmiştir.

Bu süreçte Hizbullah’ın siyasi kolu aracılığıyla da Lübnan’da siyasal güç kazanmaya başlamıştır. 2018’de yapılan parlamento seçimleri, Hizbullah ile aynı ittifak bloğunda yer alan Suriye yanlısı Maruni ve Dürzilerin de desteğiyle Hizbullah’ın güçlendiği bir dönem olmuştur. Hizbullah ve müttefikleri, 120 sandalyeli meclisin 70 sandalyesine sahip olmuştur. Suriye karşıtlığı ile bilinen grup ise diğer partilerle birlikte 50 sandalye elde etmiştir (Pollack, 2019).

Suriye yanlısı bloktaki liderlerin, Suriye rejimi ile ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği ve Suriyeli göçmenlerin ülkenin ekonomisine zarar verdiği konusundaki açık tavırları, Lübnan’da

göçmenlere karşı bir ayrışmaya yol açmıştır. Başbakan Saad Hariri ise göçmenlerin Suriye'ye geri gönderilmesine uluslararası güvence olmadan karşı çıkmıştır. Bu durum, Suriye iç savaşının Lübnan'daki siyasi gerilimlere neden olmasına yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Suriye politikasının Suriye yanlısı *8 Mart Bloğu* tarafından olumlu karşılanmadığı bilinmektedir. Hariri'nin Türkiye ile yakın ilişkiler kurma isteği, Türkiye'nin Suriye iç savaşında aldığı pozisyon nedeniyle bazı çekincelere neden olmuştur (Lebanon24, 2019).

Suriye'deki Arap Baharı'nın başlangıcında Lübnan'da olumlu bir şekilde karşılandığı ve hatta bazı uzmanların Arap Baharı'nın ilham kaynağının Suriye'nin 2005'teki "Bağımsızlık İntifadası" ile sona eren 30 yıllık Lübnan işgalini sonlandırmasına atıfta bulunarak Lübnan'da bir hareketlenmeye yol açtığı görülmüştür. Ancak zamanla Suriye'deki ayaklanmaların uzaması ve Lübnanlıların endişeleri artmasıyla bu olumlu tutum değişmiştir. Özellikle azınlık grupları, Suriye'deki ayaklanmaların ülkelerine sıçrayabileceği kaygısını taşımışlardır (Özşavlı, 2014).

Lübnan'da siyasi kamplaşmanın mezhepsel kimlik ve güvenlik endişesinin iç içe geçmesi sebebiyle Suriye yanlısı ve Suriye karşıtı gruplar arasında kutuplaşma yaşanmıştır. Bu süreçte Suriye yanlısı blok güç kazanmış ancak ülkedeki siyasi liderler ve gruplar Suriye'ye olan tutumları üzerinden ayrılmıştır. Özellikle Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahil olması, Lübnan içindeki siyasi ve mezhepsel dinamikleri etkilemiş ve birçok grup arasında kutuplaşma ve güvenlik endişelerini artırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Suriye politikasının Lübnan'daki Suriye yanlısı grupların tepkisine neden olduğu gözlenmiştir. Suriye'deki olaylar, Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkileri de etkilemiş ve bazı gerginliklere yol açmıştır. Ancak Türkiye Lübnan ile ilişkilerini sürdürmüş ve diyalog yoluyla sorunları çözmeye çalışmıştır. Örneğin, Türk pilotların kaçırılması olayında Türkiye ve Lübnan arasında diplomatik çabalarla sorunun çözülmesi için çaba harcanmıştır. İlave olarak, Lübnan'daki Ermeni diasporasının Suriye'deki olaylar nedeniyle Türkiye ile ilişkileri olumsuz etkilediği de gözlenmiştir. Bu durum, Lübnan'daki bazı grupların Türk malı ithalatını kısıtlama ve Türkiye'ye karşı düşmanca eylemler yapma çağrılarına yol açmıştır. Ancak Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler çeşitli zorluklara rağmen devam etmiş, iki ülke arasında diyalogun sürdürülmesi önemli bir adım olarak kabul edilmiştir (Hamdan, 2013).

Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilerde Suriye meselesi ve Suriyeli göçmenler konusu ortak bir sorun olarak öne çıkmıştır. Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmenlere kıyasla Lübnan'daki göçmenler Hizbullah tarafından yürütülen göçmen karşıtlığı nedeniyle zorluklar yaşamışlardır. Mezhepsel sisteme dayalı yapıları nedeniyle Lübnan, artan göçmen sayısı ve ekonomik sorunlar gibi nedenlerle göçmen varlığını bir tehdit olarak algılamıştır. Sünni çoğunluğa sahip olan Suriyeli göçmenlerin bir an önce geri dönmeleri gerektiğini düşünen siyasi ve toplumsal gruplar oluşmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2019). Lübnan'daki Suriye yanlısı blokun Suriye ile normalleşme çabaları, Suriye karşıtı bloğun tepkisiyle karşılaşmış ve ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Mişel Avn ve Dışişleri Bakanı Cibran Basil'in Suriye rejimi ile yakın ilişkileri göçmen/ler konusunda da farklı bakış açıları oluşturmuştur (Said, 2019). Lübnan'ın Macron'un ziyaretine verdiği tepki ve Fransa'nın Lübnan üzerindeki etkisi konusunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Suriye politikalarının da ilişkilerde soğukluğa yol açtığı görülmüştür. Ancak tüm bu gerginliklere rağmen kriz düzeyinde bir çatışma yaşanmamış ve ilişkilerde genel olarak karşılıklı diyalog sürmüştür (Huri, 2020).

3.2. Arap Baharı'nın Ortaya Çıkışı ve Yansımaları İle İslami Hareketlerin Yükselişi

Türkiye'nin Arap Baharı sürecindeki politikaları özellikle Suriye'deki ayaklanmaların patlak vermesiyle çeşitli yönlerden etkilenmiştir. Arap Baharı'nın başlamasıyla Türkiye öncelikle halkların demokratik taleplerine destek verme ve değişim isteyen protestocuların yanında yer alma eğiliminde olmuştur. Türkiye, demokratikleşme ve insan haklarına vurgu yaparak halkların meşru taleplerine kulak veren bir model olarak görülmüştür. Ancak Suriye'deki durum, Türkiye'nin politikalarını ve bölgesel rolünü derinden etkilemiştir. Suriye'de başlayan iç savaş, Türkiye'nin bölgedeki politikalarını şekillendiren en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Türkiye, Suriye'deki ayaklanmaları başlangıçta destekleyen ve Beşşar El-Esad rejimine karşı muhaliflere yardım eden ülkelerden biri olmuştur. Ancak zamanla Suriye'deki iç savaş karmaşıklaşmış, bölgede terör örgütlerinin yükselişi ve cihatçı grupların etkisi artmıştır. Bu durum Türkiye'nin güvenlik endişelerini ve terörle mücadele politikalarını şekillendiren önemli bir faktör haline gelmiştir. Suriye'deki karışık durum,

Türkiye'nin politikalarını dikkatli bir şekilde gözden geçirmesine ve bölgedeki politik çıkarlarını dengelemeye yönlendirmiştir (Telci, 2017).

Suriye'deki iç savaşın etkisiyle Türkiye, terörle mücadelede uluslararası toplumun önde gelen aktörlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle IŞİD/DAEŞ ve diğer terör örgütlerine karşı verdiği mücadele Türkiye'nin uluslararası arenada önemli bir aktör olarak tanınmasını sağlamıştır. Suriye'deki ayaklanmaların etkisiyle Türkiye bölgedeki politikalarını şekillendirmede daha aktif ve proaktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bölgedeki çeşitli aktörlerle ilişkilerini güçlendirerek bölgede etkinliğini artırmaya çalışmıştır. Ancak bu süreçte Türkiye'nin Suriye politikasının bazı eleştirilere maruz kaldığı ve bölgedeki bazı aktörlerle çıkar çatışmalarının yaşandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Suriye'de çeşitli gruplar arasında belirsizlik ve güvenlik riskleri nedeniyle Türkiye'nin politikalarını dengeleme çabaları sürmüştür (Torelli, 2018).

Arap Baharı, 2010 ve 2011 yıllarında Arap dünyasında başlayan kitlesel protesto dalgası ve siyasi değişim hareketidir. Bu süreçte Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Bahreyn ve diğer bazı ülkelerde halklar, otoriter yönetimlere karşı çıkarak demokratik reformlar talep etmiş ve sosyal ve politik değişimler için mücadele etmiştir. Arap Baharı'nın ortaya çıkışı, bölgedeki siyasi ve sosyal yapıları derinden etkilemiş ve aynı zamanda İslami hareketler için de yeni fırsatlar sunmuştur (Sağsen, 2011: 58). Arap Baharı'nın temelinde bölgedeki toplumsal ve ekonomik sorunlar yatmaktadır. Yıllar boyunca, halklar adaletsizlik, yolsuzluk, işsizlik, ekonomik eşitsizlik ve temel insan haklarının ihlali gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Genç nüfusun artmasıyla işsizlik oranları yükselmiş ve özellikle gençler arasında umutsuzluk hissi yaygınlaşmıştır. Bu koşullar altında insanlar daha adil ve demokratik bir gelecek talep etmeye başlamıştır (Oğuzlu, 2011: 9- 10). Arap Baharı'nın bir başka açıdan, bölgedeki otoriter yönetimlerin baskıcı politikaları ve siyasi muhalefete yönelik baskılar şeklinde gelişmiştir. Özgürlüklerin kısıtlanması, ifade özgürlüğünün engellenmesi ve muhalefetin sindirilmesi, halkta büyük bir hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Bu dönemde, halklar siyasi katılımın artırılmasını ve adaletin sağlanmasını talep ederek mevcut yönetimlere karşı çıkmıştır (Duran ve Özdemir, 2012:186).

Arap Baharı'nın ilk patlak verdiği ülkelerden biri Tunus olmuştur. 2010 yılında Tunuslu genç Muhammed Bouazizi, ekonomik sıkıntılar nedeniyle kendini yakarak intihar etmiştir. Bu olay halkın öfkesini ateşlemiş ve ülkede geniş çaplı protestolar başlamıştır. Sonuç olarak, 23 yıllık otoriter lider Zeynel Abidin bin Ali, 2011 yılında iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Tunus'taki devrim, diğer Arap ülkelerine de ilham kaynağı olmuştur (Akıllı, 2012: 40-41). Mısır ise Arap Baharı'nın ikinci önemli sahnesi olmuştur. 2011 yılında Mısır'da da halk, uzun süredir iktidarda olan Hüsnü Mübarek'in istifasını talep etmek için kitleler halinde meydanları doldurmuşlardır. Kitlesele protestolar sonucunda Mübarek, görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak siyasi istikrarsızlık ve farklı siyasi gruplar arasındaki çekişmeler Mısır'ın demokratik bir geçiş süreci yaşamasını engelleyici faktör olmuştur (Balcı, 2018).

Arap Baharı Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde de ciddi iç savaşların patlak vermesine neden olmuştur. Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi, ülkeyi uzun süren bir iç savaşın içine sürüklemiştir. Yemen'de de halk, Ali Abdullah Salih rejimine karşı protestolar düzenlemiş ve ülke çatışmaların içine sürüklenmiştir. Suriye'de ise, halk Esad rejimine karşı ayaklanmış ve bu süreç ülkenin iç savaşa sürüklenmesine yol açmıştır. Bu ülkelerdeki iç savaşlar, toplumları parçalamış ve uzun süreli insani krizlere neden olmuştur (Cicioğlu ve Niş, 2012: 1-4).

3.2.1. İslami Hareketlerin Yükselişi

İslami hareketlerin yükselişi Arap Baharı sürecinde ve sonrasında Arap dünyasında dikkat çeken bir gelişmedir. Bu dönemde İslami hareketler, siyasi arenada etkin bir rol oynamış ve bazı ülkelerde iktidara gelmiştir. İslami hareketlerin yükselişini anlamak için bazı önemli noktalara değinmek gerekmektedir (Hearts, 2018):

- Toplumsal Destek ve Sosyal Yardımlar: Arap dünyasında, bazı İslami hareketler toplumsal yardımlar ve sosyal hizmetler sunarak geniş kesimlerin desteğini kazanmıştır. Özellikle fakir ve dezavantajlı bölgelerde, hükümetlerin eksik kaldığı sosyal hizmetlerin İslami hareketler tarafından sağlanması, onların popülerliğini artırmıştır.
- Siyasi Boşluklar: Arap Baharı sürecinde bazı ülkelerde otoriter yönetimlerin çöküşü veya istikrarsızlık, siyasi boşluklar ortaya çıkarmıştır. İslami hareketler, bu boşluktan faydalanarak siyasi arenada etkinliklerini artırmış ve iktidar mücadelesine girişmiştir.

- İslami Kimlik ve Değerler: Arap dünyasında birçok insan, geleneksel İslami değerlere önem vermekte ve İslami kimlikleriyle özdeşleşmektedir. İslami hareketler, bu kimlik ve değerleri vurgulayarak halklar arasında destek toplamıştır.
- Eğitim ve Sosyal Hareketlilik: Bazı İslami hareketler, üyelerine eğitim fırsatları ve sosyal hareketlilik sağlayarak onların toplumda yükselmelerine ve etkin siyasi aktörler olmalarına katkıda bulunmuştur.
- Barışçıl Siyasi Katılım: Birçok İslami hareket, barışçıl ve demokratik siyasi katılımı benimsemiş ve siyasi hedeflerini meşru yollarla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, bazı İslami hareketleri diğerlerinden ayırtmaktadır.
- İdeolojik ve Taktiksel Farklılıklar: Arap dünyasındaki İslami hareketler arasında önemli ideolojik ve taktiksel farklılıklar vardır. Kimi İslami gruplar daha ılımlı ve siyasi sistemle uzlaşmacı bir tutum sergilerken diğerleri daha radikal ve şiddet eğilimlidir.

Bu noktada Ortadoğu bölgesinde İslami hareketlerin bazılarına örnek vermek gerekirse, aşağıda kısaca özetlenebilir (Sarıarslan, 2019):

- Mısır'da Müslüman Kardeşler: Arap Baharı sürecinde Mısır'da iktidar mücadelesinde etkin rol oynamışlardır. Seçimlerle iktidara gelerek Mısır'ın ilk demokratik seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi, Müslüman Kardeşler'in bir üyesiydi. Ancak, Mısır'daki siyasi kutuplaşma ve ekonomik zorluklar, Mursi'nin görevden uzaklaştırılmasına yol açmıştır.
- Tunus'ta Nahda Hareketi: Arap Baharı sürecinde Tunus'ta etkin bir siyasi rol oynamıştır. Nahda Hareketi, Tunus'ta 2011 seçimlerinden zaferle çıkmış ve iktidara gelmiştir. Nahda Hareketi, Tunus'taki laik ve İslami kesimler arasında bir denge kurma çabasında olmuştur.
- Suriye'de Cihatçı Gruplar: Suriye'deki iç savaşta, bazı cihatçı gruplar etkin bir şekilde yer almıştır. El Kaide bağlantılı Nusra Cephesi (şu anki adıyla Fetih el Şam) gibi gruplar, savaşın içinde siyasi ve askeri güç elde etmeye çalışmıştır. Bu gruplar, diğer İslami gruplarla ve halkın büyük bir bölümüyle de rekabet halindedir.

Arap Baharı sürecinde İslami hareketler, bölgedeki siyasi ve sosyal dengeleri etkilemiş ve önemli bir rol oynamıştır. Ancak, bu hareketlerin çeşitli ideolojik, taktiksel ve siyasi farklılıkları nedeniyle sonuçları ve etkileri ülkeden ülkeye değişmiştir. Ayrıca, İslami hareketlerin yükselişi, bölgedeki siyasi ve güvenlik durumunu da karmaşık hale getirmiştir. Arap Baharı süreci boyunca, İslami hareketlerin farklılıkları ve çatışmaları da ortaya çıkmış; özellikle Suriye'deki iç savaşta, İslami gruplar arasındaki rekabet ve çatışmalar, ülkenin istikrarsızlaşmasına katkıda bulunduğundan, bölgede güvenlik risklerini artırmıştır. Aynı zamanda İslami gruplar arasında siyasi hedefler ve ideolojik farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bazı gruplar, barışçıl siyasi katılımı savunurken, diğerleri şiddet eğilimli yöntemlere başvurmuştur (Turhan, 2012).

Sonuç olarak, Arap Baharı olayları ve sonrasındaki süreç, bölgede derin etkileri olan bir dönemdir. Siyasi değişimler, iç savaşlar ve toplumsal çalkantılar, Arap dünyasının politik, sosyal ve ekonomik yapısını temelden değiştirmiştir. Bu süreçte İslami hareketler de önemli bir rol oynamış ve siyasi etkinliklerini artırmıştır. Ancak, Arap Baharı'nın sonuçları karmaşıklaşmış, vuku bulan ülkelerde farklılık göstermiştir. İlerleyen dönemlerde bölgedeki siyasi istikrarsızlığın ve çatışmaların çözümü için daha fazla çalışma ve iş birliği gerektirmiştir.

Nihayetinde Türkiye ile Lübnan arasındaki ilişkilere de önemli bir etki yapmıştır. Bu dönemde, Orta Doğu'da yaşanan siyasi değişimler, Türkiye'nin bölgede etkin bir rol oynamasını sağlamıştır. Türkiye, Arap Baharı'nın patlak verdiği ülkelerdeki demokratik talepleri desteklemiş ve bu ülkelerdeki halkın yanında yer almıştır. Bu durum, Türkiye'nin bölgedeki popülerliğini artırmış ve Lübnan dahil olmak üzere çeşitli Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Lübnan'da da olumlu bir şekilde karşılanmış ve Türkiye ile Lübnan arasındaki iş birliğini teşvik etmiştir. Ayrıca, Arap Baharı olayları sonucunda bölgede yaşanan istikrarsızlık ve güvenlik sorunları, Türkiye ve Lübnan'ın bölgesel iş birliğini daha da önemli hale getirmiştir. Bu dönemde Türkiye, Lübnan'ın istikrarı ve güvenliği için çeşitli inisiyatiflerde bulunmuş ve Arap Baharı sonrası dönemde Lübnan ile olan ilişkilerini daha da derinleştirmiştir.

3.3. Türkiye-Lübnan İlişkilerinde İran Etkisi

Türkiye-Lübnan ilişkileri ve İran etkisi, Orta Doğu'daki siyasi ve jeopolitik dinamikler açısından önemli bir konudur. Türkiye ve Lübnan, bölgede farklı nedenlerle birbirleriyle ilişkili olmuşlardır ve bu ilişkilerde İran'ın etkisi de dikkate değer bir faktördür (Turhan, 2012: 14). Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler tarihsel olarak derin köklere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede egemen olduğu dönemde Türk nüfusunun Lübnan'da varlığı söz konusuydu. Osmanlı döneminde ticaret ve kültürel bağlantılar da bu ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Türkiye-Lübnan ilişkileri devam etmiştir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1948 yılında kurulmuş ve o zamandan beri karşılıklı iş birliği ve diyalog devam etmiştir (Sağsen, 2011: 18). Türkiye ve Lübnan arasında ekonomik ilişkiler de önemli bir boyuttur. Ticaret hacmi ve yatırımlar her geçen yıl artış kaydetmiştir. Türk şirketleri Lübnan'da inşaat, turizm, telekomünikasyon ve enerji gibi sektörlerde önemli projeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Lübnan, Türk ürünlerinin Orta Doğu pazarına ulaşması için önemli bir kapı işlevi görmüştür (Yılmaz, 2016: 100-101).

İran, Lübnan'da özellikle Hizbullah adlı Şii İslami hareketinin güçlü bir destekçisidir. Hizbullah, İran'ın politik ve finansal desteği sayesinde Lübnan'daki siyasi ve güvenlik alanında etkin bir rol oynamaktadır. Hizbullah, İran'a yakın bir ideolojiye sahip olduğundan İran ve Lübnan arasındaki ilişkiler güçlüdür ve İran, Hizbullah aracılığıyla Lübnan'da güçlü bir etki kurmuştur (Paksoy vd., 2013). Bu durum, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde de bazı zorluklara neden olabilmektedir. Türkiye, Lübnan'da etkin bir siyasi aktör olmak istediğinde Hizbullah'ın İran bağlantısının etkisiyle rekabet edebilmek zorunda kalabilme durumu oluşmaktadır. Aynı zamanda Türkiye ve İran arasındaki bölgesel rekabet, Lübnan'daki iç siyasi dengeleri etkilemekte ve Türkiye-Lübnan ilişkilerini karmaşıklatabilmektedir (Kardaş, 2013: 72-73).

Suriye iç savaşı; Türkiye, Lübnan ve İran arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Suriye iç savaşı, bölgesel güçlerin müdahalesine yol açmış ve Türkiye ve İran, Suriye'deki iç savaşta farklı tarafları desteklemişlerdir. Türkiye, Suriye iç savaşında muhalif grupları

destekleyerek Esad rejiminin devrilmesini amaçlamıştır. Türkiye, savaşın başından beri Suriye muhalefetine ev sahipliği yapmış ve muhaliflere lojistik ve askeri destek sağlamıştır. İran ise Suriye'deki Esad rejimini desteklemiş ve rejime askeri, mali ve siyasi yardımda bulunmuştur. İran, Suriye'deki iç savaşta Rusya ile birlikte Esad rejimini ayakta tutmaya çalışmıştır. Bu çatışmada Lübnan da etkilenmiştir. Suriye iç savaşı, Lübnan'a yüz binlerce göçmen akınına neden olmuş ve iç siyasi dengeleri olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda, Suriye iç savaşı Lübnan'daki siyasi gruplar arasındaki gerilimi artırmıştır (Duran ve Özdemir, 2012).

Sonuç olarak, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde İran etkisi, bölgedeki siyasi ve güvenlik dinamiklerinin bir parçasıdır. İran'ın Lübnan'daki Hizbullah ile yakın ilişkisi, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkileri karmaşıklaştırmaktadır. Ayrıca, Suriye iç savaşı da Türkiye, Lübnan ve İran arasındaki rekabeti artırmış ve bölgesel dengeyi etkilemiştir. Türkiye ve Lübnan, İran faktörünü göz önünde bulundurarak, bölgede istikrarın ve barışın sağlanması için iş birliği yapmaya önem verme niyeti içinde olunması bölgesel ve küresel istikrar için yerinde olacaktır.

3.4. Türkiye-Lübnan İlişkilerinde Suudi Etkisi

Suudi Arabistan, Orta Doğu'nun önemli ve etkili ülkelerinden biridir. Hem coğrafi hem de siyasi açıdan bölgede stratejik bir konuma sahiptir. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın politikaları, bölge ülkeleri ve uluslararası aktörler tarafından yakından takip edilmektedir. Suudi Arabistan, İslam'ın kutsal yerlerine ev sahipliği yapması ve İslam'ın en kutsal şehri Mekke'yi içermesi nedeniyle İslam dünyasında büyük bir öneme sahiptir. Bu durum, ülkeyi İslam'ın koruyucusu ve savunucusu olarak görmesine ve İslam dünyasında liderlik iddiasında bulunmasına yol açmaktadır. Bu sebeple Suudi Arabistan, İslam dünyasının iç işlerine ve dini meselelere etki etmeye çalışmaktadır. Suudi Arabistan'ın enerji rezervlerinin büyüklüğü ve petrol ihracatındaki rolü, dünya ekonomisinde ve enerji piyasasında belirleyici bir aktör olmasını sağlamaktadır. Petrol gelirleri, Suudi Arabistan'ın ekonomisini desteklemekte ve siyasi etkisini artırmaktadır. Ancak aynı zamanda ekonominin aşırı bir şekilde petrol bağımlılığı, ülkeyi ekonomik zorluklara karşı savunmasız hale getirebilmektedir.

Türkiye-Lübnan ilişkilerinde Suudi Arabistan'ın etkisi, bölgesel ve tarihsel bağlamda oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişkiler, özellikle son yıllarda Suudi Arabistan'ın artan nüfuzunu ve bölgesel politikalarını dikkate alarak bir dizi değişim ve gelişim yaşamıştır (Kurt, 2019: 23-25). Son yıllarda Suudi Arabistan, Orta Doğu ve Körfez bölgesindeki etkisini artırmıştır. Petrol zenginlikleri ve güçlü askeri kapasitesi, Suudi Arabistan'ın bölgede güç dengelerine etki etmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, Türkiye-Lübnan ilişkilerine de yansımıştır. Suudi Arabistan'ın ekonomik gücü ve bölgesel liderliği, Türkiye-Lübnan ticari ilişkilerine etki etmiştir. Suudi Arabistan, bölgeye yaptığı yatırımlar ve ticaret anlaşmaları aracılığıyla Lübnan'ın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye de Lübnan ile ekonomik iş birliğini artırmak için çeşitli adımlar atmıştır (Özdemirci, 2014).

Suudi Arabistan, Lübnan'daki siyasi aktörlerle güçlü bağlar kurmuştur. Bu bağlar, Lübnan iç siyasetine dolaylı olarak etki edebilme ve Türkiye-Lübnan ilişkilerini etkileyebilme potansiyeli oluşturmaktadır. Dolayısıyla Lübnan'daki siyasi krizler ve istikrarsızlık, Türkiye'nin bölgedeki rolünü etkilemektedir (Torelli, 2018: 53). Suriye iç savaşı, bölgedeki dengeleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Hem Türkiye hem de Lübnan, Suriye'den gelen milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır. Bu durum, Türkiye-Lübnan ilişkilerini şekillendiren faktörlerden biridir. Suudi Arabistan'ın bölgedeki politikaları ve Suriye iç savaşına bakış açısı, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerde belirleyici olabilir. Türkiye-Lübnan ilişkilerinde Suudi Arabistan'ın etkisi, bölgesel politikaların dinamiklerine ve değişen güç dengelerine bağlı olarak değişebilen bir durumdur. Suudi Arabistan'ın bölgedeki liderliği ve ekonomik gücü, Türkiye ve Lübnan'ın politikalarını etkileme potansiyeline sahiptir. Ancak aynı zamanda, Türkiye ve Lübnan'ın kendi milli çıkarları ve tarihsel bağları, ilişkilerini şekillendiren önemli unsurlardır. Bu nedenle, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde Suudi etkisinin net bir şekilde tanımlanması ve ölçülmesi oldukça zor bir konudur (Zencirli, 2012).

Lübnan, farklı siyasi ve dini grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Suudi Arabistan, Lübnan'daki Sünni Müslümanlara ve bazı Hristiyan gruplara yakın ilişkilere sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin Lübnan ile ilişkilerini etkileyebilir ve bölgedeki dini ve siyasi

dinamikler üzerinde tesirlere yol açabilir. Suudi Arabistan, bölgedeki ülkelere yumuşak güç enstrümanları doğrultusunda insani yardım ve kalkınma projeleri yoluyla destek sağlamaktadır. Lübnan, bu yardımlardan faydalanarak ekonomik ve sosyal alanlarda destek almaktadır. Türkiye de kendi insani yardım projeleri aracılığıyla Lübnan'a yardım eli uzatmaktadır. Bu insani yardımlar ve kalkınma projeleri, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Lübnan ile ilişkilerini şekillendiren unsurlar arasındadır.

Suudi Arabistan, Orta Doğu'daki çeşitli ülkelerde etkin bir şekilde rol oynamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın bölgedeki stratejik çıkarları, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde belirleyici olabilir. Suudi Arabistan'ın bölgedeki politikaları ve eylemleri, Türkiye ve Lübnan ile ilişkileri etkileyebilir ve bazen de gerilimlere yol açabilmektedir. (Bozarlan, 2016). Bölgedeki krizler ve çatışmalar, Türkiye-Lübnan ilişkilerine yansır. Özellikle Suriye iç savaşı, Yemen'deki çatışma ve bölgedeki diğer güvenlik tehditleri, Türkiye ve Lübnan'ın bölgesel politikalarındaki adımlarını etkilemiştir. Suudi Arabistan'ın bölgedeki politikaları ve tutumu, bu krizlerin çözümünde veya çatışmaların artmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde Suudi Arabistan'ın etkisi, çok boyutlu bir konudur. Suudi Arabistan'ın bölgedeki liderliği, ekonomik gücü, siyasi ve dini bağları, Lübnan'daki siyasi dengeler ve bölgedeki krizler, iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Ancak unutulmamalıdır ki, her ülke kendi milli çıkarlarına ve dış politika hedeflerine göre hareket eder ve ilişkilerin doğası zamanla değişebilir. Bu nedenle, Türkiye-Lübnan ilişkilerinde Suudi etkisinin sürekli olarak değerlendirilmesi ve anlaşılması gereklidir.

3.5. Lübnan'ın Türkiye Politikasını Etkileyen Siyasal Sistem

Arap Ayaklanmalarının özellikle Suriye'deki ayağı dolaylı olarak Lübnan'ı etkilemiştir. Lübnan'da etkili bir güç olan ve Hizbullah'ın da içinde yer aldığı 8 Mart Bloğu, Suriye yanlısı olarak tanımlanmıştır. Suriye'de yaşanan olaylar, Lübnan'ın zaten hassas ve sorunlu olan siyasi sistemini daha da tıkamıştır. Lübnan, Arap Baharı ve Suriye'deki iç savaşla birlikte demografik ve siyasi bir dönüşüm sürecine girmiştir. Lübnan'ın demografik

dönüşümü, ekonomik ve insani kalkınma, sosyal ve demografik göstergelerin değişmesiyle başlamıştır. Lübnan'ın mezhepsel demografiye dayalı siyasi sistemi, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında dengeli bir şekilde bölünmüştür. Ancak demografik değişimler nedeniyle bu denge zamanla değişmiş ve resmi demografik veriler açıklanmamıştır, çünkü bu verilerin siyasi sistem üzerindeki hassas dengeyi etkileyebileceği düşünülmüştür (Zencirli, 2012).

Lübnan, ekonomik ve sosyal alanlarda da değişim yaşamıştır. Ülkenin kültürel yapısı, liberal ekonominin hakimiyeti ve çok kültürlü yapısı, hizmet sektörü, bankacılık ve sağlık hizmetleri alanlarında bireysel teşvikler ve kadının iş hayatına katılımını kolaylaştıran faktörler olarak öne çıkmaktadır. Kadınların eğitime verilen önem, evlilik yaşının yükselmesine ve doğum hızının düşmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Arap Baharı ve Suriye iç savaşı, Lübnan'da zaten kırılmalı olan siyasi sistemi daha da zorlamıştır. Lübnan, Suriye'nin iç savaşının yarattığı göç dalgası ve etnik-mezhepsel gerilimlerle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 8 Mart Bloğunun Suriye yanlısı duruşu, Lübnan'da çatışmalı politik atmosferin güçlenmesine neden olmuştur (Faour, 2007).

Lübnan, toplumsal yapısının mezhep temelli ve çok kimlikli olması nedeniyle, modern ulus devlet inşa sürecinde diğer ülkelere kıyasla daha sancılı bir süreç geçirmiştir. Lübnan'da farklı dinsel kimliklerin yanı sıra güçlü ailevi ilişkiler de mevcuttur ve bu aileler kendi nüfuzlarını ve bölgeler üzerindeki hakimiyetlerini korumak istemişlerdir. Bu durum, çatışmaların beslendiği bir unsur olmuştur. Ayrıca, Batılı güçler de Lübnan'daki bu kimlikleri kullanarak güçlerini koruma amacıyla etkili olmuştur (Şöhret, 2014). Ancak, Lübnan'ın ulus devlet inşa sürecinde yaşadığı bu sancılara rağmen ülkeyi bir arada tutabilecek bazı ortak değerler de tamamen yok değildir. Ortak dil olan Arapça, ortak gelenek ve görenekler, ortak coğrafya ve ortak ekonomik ilişkiler gibi unsurlar, farklı mezhepsel veya etnik grupların üzerinde uzlaşabileceği noktalardan bazılarıdır. Bu ortak değerler, Lübnan'ın farklı kimliklere sahip topluluklarının bir arada yaşamasını sağlamada önemli bir rol oynamıştır (Andırırbu, 2020:192).

Öte yandan, Lübnan'ın içsel ve dışsal sebeplerle yaşadığı sancılı süreçler, ülkedeki çatışmaların temel nedenlerinden biridir. Tarihsel olarak, farklı dinsel ve etnik grupların arasında güç mücadeleleri ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar, siyasi istikrarsızlığa ve güç mücadelelerine yol açmıştır. Lübnan'ın ulus devlet olma sürecinde yaşadığı zorluklar, ülkenin hassas yapısının bir sonucudur. Farklı kimliklere ve mezheplere sahip bu toplulukların uzlaşması ve ortak bir ulusal kimlik oluşturması, ülkenin istikrar ve birlik içinde ilerlemesi için önemli bir hedef olmuştur. Ancak bu sürecin, iç ve dış aktörlerin etkileri ve çıkarları ile şekillendiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Lübnan'ın gelecekteki ulusal kimlik ve birlik mücadelesi, ülkenin içsel dinamikleri ve bölgesel etkiler arasındaki hassas dengeyi gözeterek şekillenecektir (Şöhret, 2014).

Lübnan, toplumsal yapısının mezhep temelli ve çok kimlikli olması nedeniyle modern bir ulus devlete geçişte “Ortaklaşmacı Sistem Modeli” olarak adlandırılan siyasi rejimi benimsemiştir. Ancak bu modelin başarıya ulaşması için gereken ön koşullar olan geniş çaplı uzlaşma, üst temsiliyette eşitlik, parçalı otonomi ve azınlıklara tanınacak veto hakkı gibi unsurlar zamanla eksik veya etkisiz kalmıştır. Lübnan'daki siyasi sistemin temel çıktıları arasında koalisyon hükümetleri, yürütme ile meclis arasındaki güçler ayrılığı, çift meclis sistemi, çok partili sistem ve nisbi temsil yer alır (Andırırbu, 2020:190).

Lübnan, iç ve dış müdahalelerle mücadele ederek siyasi uzlaşmayı sağlamaya çalışmıştır. 1943'te imzalanan “Ulusal Pakt” adlı anlaşma, Lübnan'ın demokratik yapısına katkı sağlamış ve siyasi pozisyonların dinsel ve etnik gruplar arasında dengeli dağılımını öngörmüştür. Ancak zamanla bu denge zedelenmiş ve siyasi krizler yaşanmıştır. 2018'deki parlamento seçimleri, eski seçim yasasının değiştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Yeni seçim yasası, yurtdışında yaşayan göçmenlerin oy kullanma hakkı tanımış ve oy kullanma sistemi revize edilmiştir. Ancak bazı sorunlar ve parti ittifakları, siyasi yapıdaki zorlukları aşmakta yetersiz kalmıştır. Lübnan'da siyasi uzlaşma ve temsiliyet konusundaki çabalar, ülkenin demografik yapısı ve siyasi güç dengeleri nedeniyle zaman zaman yetersiz kalmıştır. Bu durum, siyasi krizlerin ve güç mücadelelerinin devam etmesine ve ülkenin iç ve dış güçler tarafından etkilenmesine yol açmıştır (The Associated Press, 2020). Türkiye'nin Lübnan'daki siyasi gruplar ve toplumsal gruplar üzerinde yeterince etkili olamaması, hem

Türkiye'nin dış politikasıyla hem de Lübnan'daki mezhepsel ve dinsel bloklaşmaların etkisiyle ilgili bir durumdur. Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana sınırlı hedef ve özelemlerle temkinli bir dış politika izlemiştir. Laik ve Batılılaşma hedeflerine odaklanan Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği için çaba gösterirken, Orta Doğu'daki sürekli krizler ve çatışmalardan kendini korumak ve Osmanlı geçmişiyle bağlantılı bir söylemden kaçınmak istemiştir (Hammoura, 2017).

Lübnan'daki grupların Türkiye'ye bakışı, tarihsel, dinsel ve mezhepsel nedenlerle çeşitlilik gösterir ve bu durum zaman zaman üst düzey yetkililerin söylemlerine yansır. Özellikle Lübnan Cumhurbaşkanı Michel Aoun'un Osmanlı'yı "terör devleti" olarak tanımlaması gibi olaylar, iki ülke ilişkilerinde gerginliklere neden olmuştur (Kürkçüoğlu, 1972). Türkiye'nin dış politika yaklaşımında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle, Ahmet Davutoğlu'nun "tarihsel, dinsel ve bölgesel kimlikler" odaklı yaklaşımı, özellikle Lübnan'da bazı grupları rahatsız etmiştir. Osmanlı geçmişi, bazı Lübnanlı gruplar arasında olumsuz bir iz bırakmış olup, Arap milliyetçiliği Lübnan'da gizli örgütlenmeye yönelmiştir. Osmanlı'nın Levant/Akdeniz bölgesindeki komutanı Cemal Paşa'nın Lübnan'daki olayları ve idam kararlarını hatırlatan anıtlar ve anma törenleri, Lübnan'da Osmanlı'nın işgalci olarak görülmesine neden olmuştur (Atay, 2013). Bu farklı bakış açıları ve geçmişte yaşanan olaylar, Lübnan'da Türkiye'nin etkisini sınırlayabilir ve ilişkilerde zaman zaman gerginliklere yol açabilir. Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerin daha sağlam ve karşılıklı anlayışa dayalı bir zemine oturabilmesi için tarihsel ve dini hassasiyetlerin dikkate alınması ve diyalogun güçlendirilmesi önemli olacaktır.

3.6. Hizbullah'ın İç ve Bölgesel Rolünün Türkiye-Lübnan İlişkilerine Etkisi

Hizbullah Hareketi'nin tanımlanması, hem içinden çıktığı Lübnan'ın parçalı ve kırılğan siyasal ve toplumsal yapısının getirdiği zorluklar hem de Hizbullah'ın dinamik değişim sürecinin devam etmesinden kaynaklanmaktadır. ABD tarafından 1997 yılında terör örgütleri listesine alınmasına rağmen, Lübnan devleti tarafından "meşru direniş" hareketi olarak görüldüğü için bazı Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere birçok devlet hala Hizbullah'ın siyasi kanadını terör listesine almamıştır. Hizbullah'ın siyasi ve askeri faaliyetlerini birbirinden ayırmak, birçok ülke için Lübnan Devleti ile ilişkilerini korumak adına bir

zorunluluktur. Çünkü Hizbullah, Lübnan siyasetinde etkili bir konuma sahiptir ve bazı dönemlerde hükümet ortaklığı yapmıştır. Uluslararası Kriz Grubu raporları da Hizbullah'ı “ulusal statüsü ile direniş hareketi kimliği arasında parçalanmış bir örgüt” olarak tanımlamıştır. Hizbullah'ı tanımlama zorluğu, sadece Lübnan siyasal sistemiyle bağlantılı olması değil, aynı zamanda sosyolojik olarak Lübnan Şii toplumunun geniş kabul ve rızasıyla ilgili bir durumdur. Hizbullah Hareketi'nin dış ilişkiler direktörü Navaf el Musavi, Hizbullah'ın Lübnan için ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak “Eğer Hizbullah olmasaydı, kurulması gerekecekti” şeklinde ifade etmektedir. Hizbullah, Lübnan'daki siyasi ve toplumsal yapı içinde öne çıkan bir aktör olarak kabul edilmektedir. Hem terör örgütü olarak tanımlayan ülkeler hem de Lübnan'da siyasi ve toplumsal açıdan meşru bir aktör olarak görenler arasındaki bu farklı bakış açıları, Hizbullah'ın uluslararası alanda ve bölgedeki siyasi etkisini anlamak ve değerlendirmek için önemli bir noktadır (Crisis Group, 2003).

Hizbullah Hareketi, Lübnan'da 1980'lerin başında İran destekli bir Şii İslam direniş hareketi olarak doğdu. 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında Lübnan iç savaşı döneminde, Lübnan'daki Şii Müslüman topluluğu, politik ve sosyal açıdan marjinalleşmiş ve ekonomik olarak da zayıflamış durumdaydı. Hizbullah, İran İslam Devrimi'nin başarısından sonra, özellikle İran İslam Cumhuriyeti'nin Lübnan'daki Şii topluluğuna ideolojik ve maddi destek sağlamasıyla güçlenmiştir. Lübnan'da Şii toplumunun sosyoekonomik koşullarını iyileştirmeyi ve siyasi katılımını artırmayı hedefleyen bir direniş hareketi olarak ortaya çıktı (Alagha, 2007).

Hizbullah'ın ana hedefleri, İsrail'in Lübnan'a karşı işgaline karşı direnmek, Lübnan'daki Şii Müslümanları güçlendirmek ve Şii toplumunun politik, sosyal ve ekonomik haklarını savunmaktır. İlk olarak, İsrail'in Lübnan'ı işgal ettiği 1982 yılında, Hizbullah direnişini başlatarak Lübnan topraklarını İsrail'den kurtarmayı amaçlamış ve İsrail'e karşı askeri saldırılar gerçekleştirmiştir (Alagha, 2019). Zamanla Hizbullah, Lübnan'da etkili bir siyasi ve askeri güç haline gelmiştir. Lübnan'daki Şii toplumunun önemli bir aktörü olarak, siyasi süreçlere katılmış ve parlamentoda temsil edilmiştir. Aynı zamanda sosyal hizmetler sağlama, eğitim ve sağlık alanlarında aktif bir rol oynamıştır. Ancak Hizbullah'ın uluslararası

alandaki durumu tartışmalıdır. Birçok Batılı ülke ve İsrail, Hizbullah'ı terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan, Lübnan hükümeti ve bazı Arap ülkeleri, Hizbullah'ı meşru bir direniş hareketi olarak görmekte ve Lübnan'ın savunma gücü olarak tanımaktadır (Ayhan ve Tür, 2009).

Hizbullah'ın varlığı, Lübnan'daki siyasi ve toplumsal yapı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bölgedeki siyasi dengeleri etkileyen önemli bir aktördür. Bu nedenle Hizbullah, bölgede ve uluslararası alanda sürekli olarak tartışılan bir konu olmuştur. Hizbullah'ın 1980'li yıllardaki dönemi, Lübnan hükümetine karşı sert bir tutum içinde olduğu ve siyasetten uzak durma eğiliminde olduğu bir dönem olarak nitelendirilebilir. Hizbullah, kendini askeri ve sosyal bir hareket olarak tanımlamış ve Lübnan devletini Batı emperyalizminin bir aracı olarak görmüştür. Bu nedenle Lübnan hükümeti ile uzlaşmaz bir tutum sergilemiş ve siyasi faaliyetlerle ilgilenmekten kaçınmıştır. Hizbullah, siyasi faaliyetlerin silahlı direnişi zayıflatabileceği endişesiyle siyasetten uzak durmayı tercih etmiştir. Hizbullah'ın siyasete soğuk bakışının nedenlerinden biri, Lübnan seçim sisteminin Müslümanlara nüfuslarıyla orantılı bir temsiliyet hakkı vermemesi ve siyasi mezhepçilik ilkesine dayalı olmasıdır. Hizbullah, siyasi sistemin Şii cemaatini yeterince temsil etmediğini düşünmüş ve sistemin Marunilere sunduğu “mezhepsel ayrıcalıklar”ı reddetmiştir (Alagha, 2007).

Ancak 1989'da Taif Anlaşması'nın imzalanmasıyla Lübnan için yeni bir dönem başlamıştır. Bu anlaşma, Lübnan'ın çok mezhepli siyasi gruplarının temsiliyetinin daha adil bir şekilde düzenlenmesini öngörmüştür. Anlaşmaya göre parlamentodaki sandalye sayısı Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşit olarak paylaşılacak ve silahlı milis gruplar silah bırakacaktır. Ancak Hizbullah'ın silahlı kanadı bu anlaşmadan muaf tutulmuş ve silahsızlandırma sürecine dahil edilmemiştir. Taif Anlaşması, Hizbullah'ın silahlı kanadına meşruiyet kazandırmış ve silahlarını korumasına olanak sağlamıştır. Ayrıca anlaşma ile seçim sistemindeki denge Müslümanlar lehine bozulmuştur. Bu nedenle Hizbullah, anlaşmayı kabul etmiş ve silahlı direnişi sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde Hizbullah, Lübnan'daki siyasi sisteme daha fazla dâhil olma eğilimine girmiştir. Kendi siyasi kanadını oluşturarak parlamentoda temsil edilmeye başlamış ve siyasi gücünü artırmıştır. Ancak bu

süreçte Hizbullah, dini kimliği ve direniş hareketi olarak algılanma konusunda hassas davranmış ve dengeli bir siyasi strateji izlemiştir.

Hizbullah, Lübnan'daki siyasi ve sosyal yapı içinde etkili bir rol oynamaktadır. Özellikle Lübnan'ın Şii Müslüman nüfusunun büyük bir kısmını temsil etmektedir. Nitekim bu topluluğun siyasi ve sosyal taleplerini savunma amacıyla kurulmuştur. İç politikada, Hizbullah Lübnan'ın siyasi sistemine bütünleşmiş olmuş ve parlamentoda temsil edilmiştir. Hareket, siyasi süreçlere katılarak ve hükümette yer alarak Şii toplumunun çıkarlarını korumaya ve savunmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda Hizbullah, sosyal hizmetler ve sosyal adalet alanında aktif bir rol oynayarak; eğitim, sağlık, sosyal yardım ve altyapı gibi alanlarda Şii toplumuna hizmetler sağlayarak bu topluluğun günlük yaşamını iyileştirmeye çalışmaktadır. Zira bu sosyal yardımlar ve hizmetler, Hizbullah'ın Şii toplumu arasında geniş bir taban desteği kazanmasına katkı sağlamaktadır (Saralioğlu, 2012). Hizbullah, Lübnan içindeki etkili konumu nedeniyle siyasi krizler ve hükümet oluşum süreçlerinde de önemli bir rol oynar. Hükümet oluşumlarında Şii cemaatinin taleplerini ve çıkarlarını dikkate almak, Lübnan'daki siyasi istikrarın sağlanması açısından önemli bir faktördür (Bayat, 2006).

Hizbullah, sadece Lübnan'daki iç politikada değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde de önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle İran ile güçlü bağları vardır ve İran'ın bölgedeki önemli bir vekil gücü olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Hizbullah, bölgesel politika ve çatışmalarda İran'ın çıkarlarını temsil etme ve savunma rolünü üstlenir (Gündoğan, 2010: 14-15). Hizbullah, İsrail ile çatışma ve mücadelede de önemli bir aktördür. Lübnan ve İsrail arasındaki uzun süredir devam eden çatışmada, Hizbullah, İsrail'e karşı askeri saldırılar gerçekleştirir ve Lübnan topraklarını İsrail işgalinden kurtarmak için direniş hareketini sürdürmektedir. Bu nedenle Hizbullah, İsrail ile sürekli bir gerilim içindedir ve bölgedeki güvenlik dinamiklerini etkilemektedir. Ayrıca Suriye'deki iç savaşta da Hizbullah'ın etkisi büyüktür. Suriye'deki iç savaşta Beşşar El-Esad yönetimini destekleyen ve Suriye'de çatışmalara müdahil olan Hizbullah, bölgedeki siyasi dengeleri etkilemektedir. Bu durum, Hizbullah'ın bölgesel düzeydeki aktif rolünü ve etkisini göstermektedir (Demir, 2018: 12-13). Özetle, Hizbullah, Lübnan'da iç politikada etkili bir aktör olarak hareket ederken,

bölgesel düzeyde de İran'a yakınlığı ve İsrail ile çatışmadaki rolü nedeniyle önemli bir aktör olarak kabul edilmektedir.

Hizbullah'ın Türkiye-Lübnan ilişkilerine etkisi çok yönlü bir konudur. Bu etki, hem Türkiye'nin bölgesel politikaları hem de Hizbullah'ın bölgedeki gücü ve ideolojisi ile ilgili bir dizi faktörden kaynaklanmaktadır. Aşağıda, Hizbullah'ın Türkiye-Lübnan ilişkilerine etkisinin bazı ana yönleri belirtilmektedir. (Ömer Kahraman, 2019; Sadr, 2010; Abbas ve Şahin, 2017:

- Hizbullah, Lübnan'daki siyasi süreçlerde etkin bir rol oynamakta ve Lübnan hükümetlerinde temsil edilmektedir. Türkiye, Lübnan'la olan ilişkilerinde Lübnan hükümetiyle iş birliği yapmak durumundadır. Dolayısıyla, Hizbullah'ın Lübnan hükümetindeki etkinliği ve politikaları, Türkiye'nin Lübnan ile ilişkilerini etkileyebilir.
- Hizbullah'ın, Lübnan'daki politik ve sosyal yapının bir parçası olarak Türkiye-Lübnan ilişkilerine dolaylı bir şekilde etkisi olabilir. Hizbullah'ın tutumları, Lübnan'ın iç politikasını etkileyerek Türkiye ile olan ilişkileri de etkileyebilir.
- Hizbullah, İran destekli bir Şii direniş hareketi olarak bölgesel güç dengesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde, Hizbullah'ın etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Hizbullah, İran'ın bölgedeki politikalarını desteklemekte ve bölgedeki dengeleri etkilemektedir. Bu nedenle, Hizbullah'ın bölgesel güç dengesi üzerindeki etkisi, Türkiye'nin Lübnan ile ilişkilerini ve bölgedeki politikalarını da etkileyebilir. Türkiye, Hizbullah'ın bölgedeki faaliyetlerini göz önünde bulundurarak Lübnan politikalarını şekillendirmeye çalışabilir.
- Hizbullah, bazı Batılı ülkeler tarafından terör örgütü olarak tanımlanırken, Lübnan'da meşru bir direniş hareketi olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin terörizm ve güvenlikle ilgili politikaları, Hizbullah'ın terör örgütü olarak tanımlanmasıyla etkilenebilir.
- Türkiye ve Lübnan arasındaki güvenlik iş birliği, Hizbullah'ın terörle mücadeledeki rolü ve varlığı göz önünde bulundurularak şekillenebilir. Türkiye'nin Lübnan ile güvenlik konularında iş birliği yaparken Hizbullah'ın etkinliği ve faaliyetleri dikkate alınmalıdır.

- Hizbullah, Filistin meselesinde İsrail'e karşı direniş hareketi olarak da bilinir ve Filistin halkının haklarını savunur. Türkiye, Filistin meselesine büyük önem veren bir ülke olarak, Hizbullah'ın bu konudaki duruşunu göz önünde bulundurarak Lübnan ile ilişkilerini şekillendirebilir.
- Hizbullah'ın Filistin meselesindeki tutumu, Türkiye'nin Lübnan ile olan iş birliğini etkileyen önemli bir faktördür. Türkiye ve Hizbullah'ın Filistin'e yönelik tutumları, Türkiye-Lübnan ilişkilerine yansıyan önemli bir konudur.

Sonuç olarak, Hizbullah'ın Türkiye-Lübnan ilişkilerine etkisi çok faktörlü gerçekleştiği söylenebilir. Hizbullah, Lübnan iç politikasında etkin bir rol oynamakta ve bölgesel güç dengesinde önemli bir aktördür. Ayrıca terörizm ve güvenlik konularındaki tutumu ile Filistin meselesindeki duruşu da ilişkileri etkileyen faktörler arasındadır. Türkiye, Lübnan politikalarını şekillendirirken Hizbullah'ın bu etkilerini göz önünde bulundurmalı ve dengeli bir politika izlemeye çalışmalıdır. Hizbullah'ın Lübnan'daki güç ve etkisi nedeniyle Türkiye, Lübnan ile ilişkilerini yönetirken Hizbullah ile de etkileşim içinde olmak durumunda kalabilir. Ancak aynı zamanda Türkiye, bölgesel güvenlik ve istikrarı gözeterek uluslararası ortaklarının kaygılarını da dikkate almalıdır. Türkiye'nin Lübnan ile olan ilişkileri, bölgesel dinamikleri ve çıkarları dikkate alarak dengeli bir şekilde yönetilmelidir. Bu sayede her iki ülkenin çıkarlarına hizmet edilebilir ve bölgedeki istikrar ve barışa katkıda bulunulabilir. Türkiye'nin Lübnan politikaları, çeşitli faktörleri ve aktörleri göz önünde bulunduran kapsamlı bir strateji ile belirlenmelidir.

SONUÇ

Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkiler uzun bir tarihe sahiptir. Bu uzun süreli ilişki, her iki ülkeyi birbirine ilgi duyan merkezler haline getirmiştir. Osmanlı Devleti, *Cebel-i Lübnan/Lübnan Dağı* olarak da bilinen bir bölgeyi veya Osmanlılar tarafından “Cebel-i Lübnan Emareti” olarak adlandırılan özerk bir bölge olarak kurmuş, ancak Lübnan Dağı’nın kültürel ve sosyal yapısını herhangi bir şekilde değiştirmemiştir. Aksine, bölgedeki Lübnan liderlikleri arasındaki pek çok çatışmaya rağmen, Osmanlı Devleti Lübnan Dağı’nın doğasını değiştirme girişiminde bulunmamıştır. Ferruh Paşa’dan Beşir Şihabi’ye ve diğerlerine kadar, bu durum geçerlidir.

Durumun kötüleşmesi ve İngiltere’nin Süveyş Kanalı’nı kontrol altına almasının ardından, Osmanlı Devleti Cemal Paşa’yı Dördüncü Ordu’nun komutanı olarak atayarak Suriye’yi yönetmesi için görevlendirmiştir. Onun görevi Süveyş Kanalı’nı geri alma çabasıydı ancak Cemal Paşa’nın savaşta başarılı olamaması, onu daha milliyetçi ve otoriter biri haline getirmiştir. Cemal Paşa, Arap milliyetçilerinin batılı devletlerle iş birliği yapmalarını tespit ettiğinde onları defalarca caydırmaya çalışmıştır. Ancak sonunda sabrını kaybederek onları idam etmeye karar vermiştir. Sevr ve Brest-Litovsk antlaşmalarıyla Osmanlı toprakları müttefik devletlerarasında pay edilmiş; Lübnan çoğunluğu Hristiyan olan bir bölge olduğu için Fransa’ya bırakılmıştır. İlk başta birçok Lübnanlı, özellikle Marunîler, Fransız yönetimini Osmanlı hükümetinden kurtuluş olarak görmüştür. Ancak mandaların niyetleri ortaya çıktığında, Fransa ve diğer devletler, Osmanlı topraklarını küçük devletlere bölmek amacıyla çalıştılar. Fransa, Sahil ve Güney Lübnan’ı birleştirerek Büyük Lübnan Devleti’ni kurdu ve Marunîlere devlet içinde ayrıcalıklı bir pozisyon verdi. Bu, modern Lübnan’da yeni bir çatışma dönemine yol açmıştır.

Lübnanlılar, ulusal bir anayasa oluşturarak siyasi yaşamı düzenlemeye ve Fransız sömürge yönetimini Lübnan’dan atmaya karar vermişlerdir. Protestolar artarken, Fransa Lübnan’dan çekilmek zorunda kalmış ve Lübnan Cumhuriyeti’nin kuruluşu gerçekleşmiştir. Lübnan Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından büyük bir toplumsal çeşitlilik başlamıştır. 1948’de Filistinlilerin Lübnan’a girişi ve 1970’te büyük sayıda Filistinli göçmenin Lübnan’a yerleşmesiyle, siyasi ve mezhebi çatışmalar artmıştır. 1943’te Türkiye ve Lübnan arasında

yapılan ticaret anlaşması, güvenlik zayıflığının Lübnan'da terörist grupların, Türkiye'ye karşı düşmanca olan PKK ve ASALA gibi örgütlerin faaliyet göstermesine yol açtığı savaş döneminde sekteye uğramıştır. Lübnan, bu örgütlerin faaliyetlerine merkez olarak hizmet ederek, özellikle Lübnan'ın Beka Vadisi'nde onları eğitmiş ve silahlandırmıştır.

Lübnan, Türkiye'nin güvenliğine yönelik bir tehdit haline gelmiştir. Türkiye, Lübnan'da huzuru yeniden sağlamaya çalışmış ve ülkenin barış ve güvenliğini yeniden tesis etmek için arabuluculuk rolü üstlenmiştir. İç savaş sona erdiğinde, Lübnan, iç çatışmaların ardından liderlerin Taif Anlaşması'nı imzalamasıyla barışa kavuşulmuştur. Bu anlaşma, Lübnan'daki milis gruplar arasındaki hükümet şeklini düzenlemeyi amaçlamış ve tüm partilerin silahlarını teslim etmesini gerektirmiştir. Ancak bu kural, Hizbullah'ın, İsrail işgaline karşı direnişi nedeniyle silahsızlandırılmasına dâhil değildi. Taif Anlaşması'nın ardından, Türkiye-Lübnan ilişkileri normale dönmüştür. İki ülke ilişkilerini yeniden güçlendirmek için çaba sarf etmiştir. 2002, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur. Lübnanlı yetkililerin ve Türk yetkililerin karşılıklı ziyaretleri, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı artırmıştır. Türkiye, Lübnan'ın Türkiye için güvenlik ve terörle mücadele açısından stratejik önemine daha fazla eğilmiştir. Lübnan, aynı zamanda Türkiye için jeopolitik bir öneme sahip, çünkü iki ülke sınırları paylaşmasa da bölgedeki güvenlik ve ekonomik krizler her iki ülkeyi de etkileyebilme potansiyeli barındırmaktadır.

Türkiye, dengeli bir ilişki sürdürmek için tarihsel, kültürel ve siyasi bağlarını kullanmaktadır. Lübnan ve Türkiye'nin ilişkisi, Türkiye'nin Lübnan'ın güvenliğini koruma ve terörle mücadele çabalarını desteklemesiyle de tanımlanmaktadır. Türkiye, Lübnan'daki çeşitli zorluklara rağmen iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, özellikle 2002'den bu yana Lübnan'daki Türk sosyal yardım kuruluşlarının faaliyetleri ve Türk kültürel enstitüleri gibi girişimler, iki ülke arasındaki yakınlığı artırmayı amaçlamıştır. Bu dönemde, Türkiye Lübnan'ın güvenliği ve istikrarına destek vererek, bölgedeki tüm taraflar arasında dengeli bir rol oynamıştır.

Kuzey Lübnan'daki Trablus, çoğunlukla Sünni nüfusa sahiptir ve Türkiye'ye en sadık bölgelerden biridir. Ayrıca Lübnan Türkmenlerinin çoğunluğu kuzey bölgelerinde

yaşamaktadır. Türkiye, birçok bölgeye maddi ve sosyal destek sağlamıştır. Osmanlı dönemine ait eserleri Lübnan'daki bölgelerde restore etmiştir ve Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe öğrenim kursları düzenlemiştir. Türkçe öğrenmeye olan ilgi, özellikle Türk dizilerinin Lübnan'da popüler hale gelmesinin ardından artmıştır. Diğer taraftan Türkiye, Lübnanlılar için önemli bir turistik destinasyon haline gelmiştir. Ayrıca TİKA, Lübnan içinde sivil toplum kuruluşlarıyla sosyal projeler ve işbirlikleri kurmuştur. Türk varlığı, 2002'den sonra Lübnan'da belirgin hale gelmiştir. Ayrıca, İsrail'in Lübnan'a yönelik Hizbullah'ın iki askerini kaçırmasının ardından gerçekleşen saldırısını durdurma çağrılarında Türkiye öncülük etmiştir. Türkiye, Lübnan'a büyük miktarda mali yardım sağlamış ve savaş sonrası yeniden yapılanmaya destek verdi. Ayrıca Birleşmiş Milletler kararı olan 1701 sayılı kararı destekleyen Türkiye, Lübnan'da barışı koruma gücü olarak yer almıştır.

Türkiye, 2010 yılında Lübnan'ın güneyindeki Sidon şehrine yanık tedavi hastanesi inşa etmiştir. O dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyareti, Lübnanlılar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Bu, Türkiye'nin Lübnanlılar için ne kadar önemli olduğunu yansıtır. Bu ziyaretin ardından Türkiye ve Lübnan, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması ve vize muafiyeti anlaşması imzalamaları ticareti artırmıştır. Arap Baharı, 2010 yılında başlamış ve bazı Arap rejimleri devrilmiştir. Türkiye'nin bu devrimlere yaklaşması gerekiyordu ve Türkiye halkın yanında yer almıştır. Suriye'deki devrim, büyük bir Suriyeli göçmen akınına neden olmuş ve Lübnan ve Türkiye en fazla göçmen alan ülkelerden olmuştur. Göçmen sorunu, Lübnan ve Türkiye arasında ortak bir mesele haline gelmiş ve büyük bir sosyal ve ekonomik etki yapmıştır. Türkiye ve Lübnan, göçmen krizini yönetmek için iş birliği yapmışlardır. Ayrıca, İslamcı grupların yükselişiyle, Türkiye'nin Suriye sınırında silahlı örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hizbullah'ın Suriye krizine dâhil olması, Lübnan-Türkiye ilişkilerinde karmaşıklığa neden olmuştur.

Hizbullah, İran ve Suriye rejimi ile müttefik olmuş ve Suriye krizinde etkin bir askeri güç olmuştur. Bu, Türkiye'nin ve Lübnan'ın çatışmadan kaçınma konusundaki hassasiyetini artırmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Hizbullah'ın altı üyesini öldüren bir hava saldırısı düzenlemiştir, ancak Hizbullah, Türkiye'yi açıkça suçlamamıştır. Ayrıca, Lübnan hava sahasında Türk Hava Yolları'na ait iki pilotun kaçırılma olayı yaşanmıştır. Türkiye ve

Hizbullah'ın içinde yer aldığı Lübnan hükümeti, pilotların kurtarılması için birlikte çalışmış ve iki ülkenin ilişkilerine verdikleri önemi vurgulamıştır. Hizbullah'ın Lübnan'daki varlığı, Ankara için bir zorluk olmuştur. Türkiye, dış politikasını yeni bir yönde şekillendirmeye başlarken, bölgesel ve uluslararası alanda daha etkili bir konum oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Hizbullah'ın baskın olduğu ve bölgesel güçlerin etkisi altındaki Lübnan'ı etkilemede zorluk yaşamıştır. Bu durum, Türkiye'nin İran'ın bölgesel genişlemesi ile başa çıkma zorunluluğunu doğurmuş, ancak Hizbullah, İran'ın müttefiki olmasına rağmen, Türkiye'ye karşı açık bir çatışmaya girmemeye özen göstermiştir.

Türkiye-Lübnan ilişkisini etkileyen zorluklardan biri, Suudi etkisi olmuştur. Suudi Arabistan'ın dini statüsü ve ekonomik gücü, bölgede etkili bir konum elde etmesine yardımcı olmuş ve Türk nüfuzunun Lübnan içinde yayılmasını zorlaştırmıştır. Türkiye, İran ve Suudi Arabistan, bölgesel nüfuzlarını genişletmek için çaba sarf etmiştir. Lübnan'ın coğrafi olarak küçük olmasına rağmen kültürel ve sosyal çeşitliliği ile coğrafi konumu, bölgesel meseleleri etkilemiştir. Hizbullah, bölgesel sahnede en güçlü silahlı örgüt olarak kabul edilmiş ve İran'ın bölgedeki bir aracı olarak görülmüştür. Bu, Türkiye için Lübnan'ın istikrarının ve güvenliğinin önemini artırmış, çünkü istikrarsızlık Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atma durumu barındırmaktadır.

Tüm bu tarihî, siyasî ve sosyal olaylar, Türkiye ve Lübnan arasındaki ilişkinin stratejik bir ilişki olduğunu gösteriyor. Her iki ülke de birbirlerinin önemini anlıyor ve Türkiye, Lübnanlılarla kültürel ve sosyal projeler aracılığıyla yakın teması sürdürme politikası izlemektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Lübnan'a COVID-19 pandemisi ve Beyrut patlaması sırasında ve 2006 savaşının ardından yardım sağlaması, Türkiye'nin Lübnan'daki istikrarı koruma kararlılığını göstermektedir. Lübnanlı politikacılar da Türkiye ile yakın ilişkiler sürdürmüşlerdir. Bu ilişkilerin ekonomik, sosyal ve güvenlik alanlarında sürekli olarak gelişmesi, her iki ülke arasındaki derinliği ve kararlılığı yansıtmaktadır.

Türkiye ve Lübnan arasındaki sürekli ekonomik, sosyal ve güvenlik iş birliği, bu iki ülkenin ilişkilerinin ne kadar sağlam olduğunu göstermektedir. Her iki taraf da bu ilişkileri daha da güçlendirmeye karardır. Bu, sadece Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğine katkıda

bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda Lübnan'ın bölgesel bağlamda daha güçlü bir konum elde etmesine de yardımcı olacaktır. Gelecekte, daha büyük stratejik anlaşmaların ortaya çıkıp çıkmayacağı, güvenlik, ekonomi ve enerji alanlarında daha fazla iş birliği yapılıp yapılmayacağı, Türkiye'nin Lübnan üzerindeki etkisinin nasıl gelişeceği gibi sorular önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen, her iki ülkenin ilişkilerini nasıl yönlendireceği konusunda kritik bir sorunun üstesinden gelmeye kararlı olduklarına şüphe yoktur.

KAYNAKÇA

Abdullah, 1999: 88. Abdullah, S. A. Y. D. A. M. (1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. Derya Kitabevi.

Akıllı, 2012: 40-41. : Akıllı, E. (2012). “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 4(37), 39-45.

Alagha, J. (2007). *Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine Hizbullah*. İstanbul: Doğan Kitap.

Andırırbu, R. (2020). “Bütünleşemeyen Lübnan’da Temel Siyasi Aktör Olarak Dini Gruplar”. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2.

Aqeel, Walid Khalil. (2013). *Arap Dünyası ve İsrail-Filistin Çatışması*, S.65.

Arabnews, 2010. *Arabnews*, (2010). <https://www.arabnews.com/node/348910>.

Aras, B. (2009). “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”. *SETA Policy Brief*, (32).

Arslan, A. (2011). “A History of Lebanon”. *Bulletin for the Council For British Research in the Levant*, 12(1), 85–86. Doi:10.1080/17527260.2017.1556944.

Associated Press (2020). <https://apnews.com/article/middle-east-religion-elections-lebanon-voting-a57bbaa31d7fe3a2010bbe51b31955c1> (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Atay, F. R. (2013). *Zeytin Dağı*. Pozitif Yayınları. İstanbul, 2023.

Atiyas, N. B. (2001). “Yeni Dünya Eski Yaklaşımlar”. *Foreign Policy Türkiye Baskısı* (Ocak - Şubat Sayısı).

Atlıoğlu, A. (2009). “Türkiye And The Cyprus Problem: A Policy Of Non-Solution”. *Turkish Studies*, 10(2), 247-263.

Atlıoğlu, Y. (2009, Mart 2). “Hariri Suikastı Soruşturması ve Uluslararası Mahkeme”. Bilgesam.http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=292:hariri-suikasti-soruturmasi-ve-uluslararasi-mahkeme&catid=77:ortadoğu-analizler&itemid=150. erişim tarihi: 09.07.2011.

Atlıoğlu, Y. (2011). “Lübnan’da Maruni Milliyetçiliği ve Çatışma”. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*.

Ayhan, V. ve Tür, Ö. (2009). *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler*. Bursa: Dora Yayınları.

Balcı, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bayat, A. (2006). *Orta Doğu’da Maduniyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Beyrut Büyükelçiliği. (2016). *Bilgi Notları. Ekonomik ve Ticari İlişkiler*. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/254151> (Erişim Tarihi: 22.09.2023).

Beyrut Büyükelçiliği. (2018a). *Bilgi Notları. Lübnan’a Yardımlarımız*. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/340800> (Erişim Tarihi: 15.09.2023).

Beyrut Büyükelçiliği. (2018b). *Bilgi Notları. Eğitim ve Kültür Alanlarındaki İlişkiler*. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/340798> (Erişim Tarihi: 15.09.2023).

Beyrut Büyükelçiliği. (2021). *Bilgi Notları. Askeri İlişkiler*. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/254149> (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

Bozarslan, H. (2016). *Orta Doğu’nun Siyasal Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Butrus, N. (2010). Yirminci Yüzyılda Lübnan: Komplolar ve Meydan Okumalar, S.62.

Cicioğlu, F. (2010). “Lübnan 2010. Orta Doğu Yıllığı”. *Sakarya Üniversitesi Yayınları*. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/04_mey_2010_145.pdf (Erişim Tarihi: 08.08.2023).

Cicioğlu, F. & Miş, N. (2012). “Arap Baharı ve Yeni Ortadoğu”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2) , 1-4 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29137/311656> (Erişim Tarihi: 05.09.2023).

Crisis Group (2005). “Syria After Lebanon, Lebanon After Syria”. *Middle East Report* 3. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/syria-after-lebanon-lebanon-after-syria> (Erişim Tarihi: 07.07.2023).

Davis, R. (2001). Yirminci Yüzyılda Lübnan: Siyaset, Kültür Ve Ekonomi, S.62.

Davutoğlu, A. (2008). “Türkiye’s Foreign Policy Vision”. *Insight Türkiye*, 10(1).

DEİK. (2021). “Hakkımızda”. *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*.
<https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda> (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

Demir, H. (2018). “Şii İlim Havzalarının Tarihî Seyri: Kum ve Necef”. İRAM Center/ İran Araştırmaları Merkezi. <https://iramcenter.org/sii-ilim-havzalarinin-tarih%C3%AE-seyri-kum-ve-necef-1181> (Erişim Tarihi: 14.03.2023).

Demirbaş, O. (2012). “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Grup'un Milletvekili Seçim Yasası"nı Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 99-107.

Deşilmek, E., & Duman, T. İ. (2019). “Türkiye’nin Suriye Ve Lübnan Politikası 2021”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*. <https://www.setav.org/turk-dis-politikasi-yilligi-2021/> (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

Dışişleri Bakanlığı (2005). “2022 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız”. Gönderen https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2022-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 07.07.2023).

Dışişleri Bakanlığı. (2017). “Siyasi İlişkiler”. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/showinfonote/325889> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).

Dışişleri Bakanlığı. (2019). “Lübnan’ın Ekonomik Görünümü / Türkiye-Lübnan Ekonomik ve Ticari İlişkileri”. <https://www.mfa.gov.tr/lubnan-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 06.07.2023).

Dışişleri Bakanlığı. (2021). “Türkiye-Lübnan Siyasi İlişkileri”. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-lubnansiyasi_iliskileri.tr.mfa (Erişim Tarihi: 14.07.2023).

Dışişleri Bakanlığı. (2021a). “Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri”. <https://www.mfa.gov.tr/turk-kultur-merkezleri-turkce-egitim-merkezleri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).

Dışişleri Bakanlığı. (2021b). “Lübnan”. <https://www.mfa.gov.tr/lubnan-kunyesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 09.08.2023).

Dışışleri Bakanlığı. (2021c). “Beyrut Büyükelçiliği”. <http://beyrut.be.mfa.gov.tr/mission/about> (Erişim Tarihi: 14.09.2023).

Dışışleri Bakanlığı. (2021d). “Türkiye-Lübnan Siyasi İlişkileri”. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-lubnan-siyasi_iliskileri.tr.mfa (Erişim Tarihi: 03.05.2023).

Duran, H. & Özdemir, Ç. (2012). “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 7(2), 181-198.

Erhan, Ç. (2010). *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları* (1. Baskı). İstanbul: İmaj Yayınevi.

Faour, M. A. (2007). “Religion, Demography, And Politics in Lebanon”. *Middle Eastern Studies*, 43(6), 909–921. Doi:10.1080/00263200701568279.

Günay, S. (1993). “2. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28), 85-108.

Gündoğan, Ü. (2012). *İran ve Ortadoğu*, Ankara: Adres Yayınları.

Haber 7 (2010). “Lübnan İle Türkiye Vizeyi Kaldırdı”, <http://www.haber7.com/haber/20100111/lubnan-ile-turkiye-vizeyi-kaldirdi.php> (Erişim Tarihi: 04.10.2023).

Hammoura, J. (2017). “Turkish Foreign Policy Under The AKP Rule : The Limited Role of Türkiye in Lebanon (April)”. https://www.academia.edu/32369900/Turkish_Foreign_Policy_Under_the_AKP_Rule_The_Limited_Role_of_Turkey_in_Lebanon (Erişim Tarihi: 04.05.2023).

Kayaoğlu, B. (2020). “Orta Doğu Politikası Doğrultusunda Türkiye Ve Katar İlişkileri: Ekonomik Ve Ticari Temaslar”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(2), 464-475. DOI: 10.33712/Mana.772429

Kurt, V. (2019). *ABD Ve Suriye Krizinin Dönüşümü*. Ankara: Kadim Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ö. (1972). “Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27.

Lebanon24 (2019). <https://www.lebanon24.com/news/lebanon/541110/lebanon24-article>.

Lübnan Kayıtları (2021). “Application Mechanisms”, Cilt 13. <https://www.dgcs.gov.lb/arabic/applicationmechanisms/mechanism4> (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

Mansfield, P. (2016). *Orta Doğu Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları

Oğuzlu, T. (2011). “Soft Power In Turkish Foreign Policy”. *Dış Politika*, (1-2).

Oran, B. (2010). “Türk Dış Politikası 2001- 2012 (C. 1-3)”. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Orhan, O. (2015). “Suriye Krizinin Lübnan’a Etkisi: Lübnan’dan Gözlemler”. Orsamorta Doğu Araştırmaları Merkezi, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-krizinin-lubnan-a-etkisi-lubnan-dan-gozlemler> (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

Owen, R. (1995). *The Middle East*. New York: Monthly Review Press.

Özdemirci, A. (2014). “Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18 (37) , 629-656 . DOI: 10.35408/Comuybd.654876.

Özdemirci, A. S. (2016). “Suriye İç Savaşının Lübnan’a Etkileri (2011-2016)”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (2) , 76-105 . DOI: 10.26513/Tocd.272252.

Özşavli, H. (2014). “Lübnan Ermenileri 1914-1939”. *Doktora Tezi*, <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11655/1393/4abae24c-0550-41a0-9abb-92cb6e43bbdf.pdf?sequence=1&isAllowed=n> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).

Pollack, D. (2019). “New Lebanon Poll: Despite Protests, Most Shiites Still Back Hezbollah And Iran”. The Washington Institute For Near East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/new-lebanon-poll-despite-protests-most-shiites-still-back-hezbollah-while-sunnis> (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

Reyhan, C. (2011). “Lübnan’da Siyasal Kültürün Osmanlı Kökenleri”. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(3), 214-215.

Sadr, S. (2010). “How Hezbollah Founder Fell Foul Of Iranian Regime | Institute For War And Peace Reporting”. *IWPR*. <https://iwpr.net/global-voices/how-hezbollah-founder-fell-foul-iranian-regime> (Erişim Tarihi: 09.04.2023)."

Sağsen, İ. (2011). “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”. *Orta Doğu Analiz*, 3, 31–32.

Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih Cilt: 1* (15. Baskı) . İstanbul: İmge Kitabevi.

Sarıalioğlu, İ. (2012). 1946 Seçimleri ve Uluslararası Politikadaki Yansımaları: Soğuk Savaşın Eşiğinde Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş”. *Bilig* , 96, (TBMM’NİN 100. YILI ÖZEL SAYISI) , 1-32 . DOI: 10.12995/Bilig.9601.

Sarıaslan, F. (2019). “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 74 (4) , 1065-1102 . DOI: 10.33630/Ausbf.536442

Sönmezoğlu, F. (2009). “Bağlantısız Üçüncü Dünyadan Çevre Ülkelerine”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(41), 1-8. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/595/5983> (Erişim Tarihi: 06.05.2023).

Şahin, M. (2018). “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”. *Akademik Ortadoğu*. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu8%20makale/mehmet_sahin.pdf (Erişim Tarihi: 09.05.2023).

Şişe Oğlu, F. (2008). “Türkiye ve İsrail-Suriye İlişkileri”. A. Kardaş ve Şeyh (Editörler), *2006 İsrail-Lübnan Savaşından Sonra: Sorunlar ve Çıkarımlar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Şişe Oğlu, F. (2008). “Türkiye ve İsrail-Suriye İlişkileri”. A. Kardaş ve Şeyh (Editörler), *2006 İsrail-Lübnan Savaşından Sonra: Sorunlar ve Çıkarımlar İçinde* (S. 165-186). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.

Şöhret, M. (2014). “Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 85–108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsosbil/issue/7712/100998> (Erişim Tarihi: 03.04.2023).

TBMM, 24. Yasama Dönemi.
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.yasama_yillari?v_meclis=1&v_donem=24 (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

Telci, İ. N. (2017). “Türkiye’nin Mısır Politikası”. *Türk Dış Politikası Yıllığı Dergisi*, Erişim Adresi: <https://tdpyilligi.setav.org/tdp/turk-dis-politikasiyilligi-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

The Daily Star (2012). “Lebanon Bans ‘Fetih 1453’ From Theaters”. <http://www.dailystar.com.lb/culture/film/2012/oct-08/190502-lebanon-bans-fetih1453-from-theaters.ashx>. (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

THY (2012). “Hikayemiz | Hakkımızda”. *Türk Hava Yolları*. <https://www.turkishairlines.com/tr-int/basin-odasi/hakkimizda/hikayemiz> (Erişim Tarihi: 15.07.2023).

TİKA (2012). “TİKA”. *TİKA Dünyası Dergisi*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2016/prestij%20eserler/t%0c4%b0ka%20d%0c3%9cnyası%202.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

TİKA (2016b). *Türkiye Kalkınma Yardımları 2016 Raporu*. T.C. Başbakanlık. <https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%0c4%b1/2016/T%0c3%BCrkiye%20Kalk%0c4%b1nma%20Yard%0c4%b1mlar%0c4%b1%20Raporu%202016.pdf> (Erişim Tarihi: 11.01.2023).

TİKA (2018a). *TİKA Faaliyet Raporu 2018*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/faaliyet%20raporu%202018/tikafaaliyetweb.pdf> (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

TİKA (2018b). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2017*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20kalk%0c4%b1nma%20yard%0c4%b1mlar%0c4%b1%20raporu/kalkinma2017web.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

TİKA (2018c). “TİKA Kosova’da Neler Yaptı? BALKANLAR”. *TİKA*. https://www.tika.gov.tr/upload/2018/balkanlar/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf (Erişim Tarihi: 11.10.2023).

TİKA (2018d). *Tarımsal Kalkınmada Örnek TİKA Projeleri*. TİKA. Geliş Tarihi

TİKA (2019a). “Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018”. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/turkiyekalkinma2018wnderen eb.pdf> (Erişim Tarihi: 11.09.2023).

TİKA (2019b). “TİKA 2019 Faaliyet Raporu”. *T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/06/faal%c4%b0yet%20raporu%20%c4> (Erişim Tarihi: 11.61.2023).

TİKA (2020a). “Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2019”. *T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı*. <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/turkiyekalkinma2019web.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2023).

TİKA (2020b). “TİKA Faaliyet Raporu 2020”. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/tar%c4%b1m%20bro%c5%9f%c3%bcr%c3> (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

TİKA (2021a). “Tarihçe””. *TİKA*. <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).

Torelli, S. M. (2018). “The Rise And Fall Of The Turkish Model For The Middle East”. O. Işıksal, Hüseyin, Göksel (Ed.), *Türkiye’s Relations With The Middle East* İçinde (S. 53). Switzerland.

TRT Haber (2012). <http://www.trthaber.com/haber/gundem/davutoglu-bolgeye-lubnani-ornek-gosterdi-24245.html> (Erişim Tarihi: 11.09.2023).

Turan, N. S. (2015). *İmparatorluk ve Diplomasi (2)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turhan, T. (2012). *Küresel İhanetin İç Yüzü ve Arap Baharı*. İstanbul: Destek Yayınevi.

Türk Ekonomi Bakanlığı (2012). *İhracat Bilgi Platformu*. <https://ticaret.gov.tr/haberler/tasucu-gumruk-muhafaza-personeline-basari-odulu> (Erişim Tarihi: 11.01.2023).

Türk Silahlı Kuvvetleri (2006). “Birleşmiş Milletler Geçici Görev Gücü Bünyesinde Faaliyette Bulunmak Amacıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin Lübnan’a Gönderilmesine İzin Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi (3/1104).” *TBMM Tutanak Dergisi*, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/tutanak/tbmm/d22/c127/tbmm22127124.pdf>, (Erişim Tarihi:05.01. 2022).

Türk-Lübnan Arabuluculuk (2006). “http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/01/110120_turkiye_qatar_leba_Non.Shtml”, (Erişim Tarihi: 27.05.2014).

Türkiye to Lebanon (2006). <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-lebanon.en.mfa> (Erişim Tarihi: 08.09.2023).

UDEF (2019). “Lübnan’dan Yükselen Ses: ‘Doğudan Batıya Adil Bir Dünyaya’” . *UDEF - Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu*. <http://www.undef.org.tr/tr/makaleler/detay/lubnandan-yukselen-ses-dogudan-batiya-adil-bir-dunyaya-2680> (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

Yeşilyurt, E. (2013). “Arap Baharı Sonrası Türkiye’nin Orta Doğu’daki Rolü”. *Orta Doğu Çalışmaları*, 49(3), 409-428.

Yıldız, A. (2020). “Kopuş İle Süreklilik Arasında Tarih Bilinci: Erken Cumhuriyet Dönemi Düşüncesinde Namık Kemal”. *Turkish History Education Journal*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tuhed/issue/52961/690057> (Erişim Tarihi: 05.10.2023).

Yılmaz, K.G. (2016). “Uluslararası Ticaret ve Yatırım Teorisi Olarak Eklektik Paradigma: Geçmişten Günümüze Bir Bakış/Eclectic Paradigm As An International Trade And Investment Theory: A View From Past To Present”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/26967/283440> (Erişim Tarihi: 04.05.2023).

Yunus Emre Enstitüsü-YEE (2012). Türkiye, http://yunusemreenstitusu.org/turkiye/index.php?lang=tr&page=67&anicat_2=0&anitim_2=5 adresinden alınmıştır. www.yunusemreenstitusu.org, 2012 (Erişim Tarihi: 09.03.2023)

- Yüzbaşıoğlu, N. (2019). “Lübnan Cumhurbaşkanı Avn’ın Osmanlı Dönemi İfadelerine Sert Tepki”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnancumhurbaskani-avnin-osmanli-donemi-ifadelerine-sert-tepki/1570380> (Erişim Tarihi: 09.03.2023).
- Zencirli, M. (2012). “Arap Baharı’nın Lübnan’daki Siyasi Ve Ekonomik Etkileri”. Orsam Orta Doğu Araştırmaları Merkezi. <https://orsam.org.tr/tr/anasayfa> (Erişim Tarihi: 18.10.2023)
- Zengin, G. (2010). Hoca (2. Baskı) . İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Arapça Kaynaklar

- الجلدي، يحيى. (2019). استراتيجيات القوة الناعمة لتركيا والأنشطة التعليمية في لبنان. ”مجلة الدراسات الاجتماعية الأكاديمية، 2 (12)، 147-165.
- Al-Jaladi, Yahya. (2019). Turkey’s soft power strategies and educational activities in Lebanon.” *Journal of Academic Social Studies*, 2(12), 147-165.
- الحسن، ع. (2017). تطور العلاقات التركية اللبنانية في مرحلة ما بعد الحرب الباردة. دراسات الشرق الأوسط، 53 (1)، 1-18.
- Al-Hassan, A. (2017). The development of Turkish-Lebanese relations in the post-Cold War period. *Middle Eastern Studies*, 53(1), 1-18.
- الحسين، ر. (2018). تطور العلاقات التركية اللبنانية: دراسة للتعاون الثنائي والشراكة الاستراتيجية. (رسالة ماجستير غير منشورة). الجامعة اللبنانية الأميركية، بيروت، لبنان
- Al-Hussein, R. (2018). The development of Turkish-Lebanese relations: a study of bilateral cooperation and strategic partnership. (A magister message that is not published). Lebanese American University, Beirut, Lebanon.
- رشيد، م. ر. (2013). لبنان وتركيا: شراكة استراتيجية من أجل الاستقرار الإقليمي. سياسة الشرق الأوسط، 20 (2)، 116-128.

- Rashid, M. R. (2013). Lebanon and Turkey: a strategic partnership for regional stability. *Middle East Politics*, 20(2), 116-128.
- سالم، ب. (2020). تغيير ديناميات العلاقات التركية اللبنانية: دراسة حالة للقوة الناعمة والدبلوماسية العامة. *مجلة الشؤون العامة والدولية*، 31 (1)، 63-48.
- Salem, B. (2020). Changing dynamics of Turkish-Lebanese relations: a case study of soft power and public diplomacy. *Journal of Public and International Affairs*, 31(1), 48-63.
- السيد، ع. (2013). دور تركيا في السياسة اللبنانية بعد عام 2002. (رسالة ماجستير غير منشورة). الجامعة الأمريكية في القاهرة، القاهرة، مصر.
- Al-Sayyid, A. (2013). Turkey's role in Lebanese politics after 2002. (Unpublished master's thesis). American University in Cairo, Cairo, Egypt.
- السيد، ع. (2015). ديناميات العلاقات التركية اللبنانية السياسية والاقتصادية. (رسالة ماجستير غير منشورة). الجامعة اللبنانية الأميركية، بيروت، لبنان.
- Al-Sayyid, A. (2015). The dynamics of Turkish-Lebanese political and economic relations. (A magister message that is not published). Lebanese American University, Beirut, Lebanon.
- ضاهر، مسعود. (1986). العلاقات اللبنانية-التركية في عهد الانتداب الفرنسي، 1920-1943.
- Daher, Masoud. (1986). Lebanese-Turkish relations during the French Mandate, 1920-1943.
- ربيع، العلي، ن. (2017). الروابط اللبنانية التركية: الفرص والتحديات.
- Al-Ali, N. (2017). Lebanese-Turkish links: opportunities and challenges. spring.
- قاسم، & نصيرة. (2020). موقف الدولة العثمانية من الحرب العالمية الأولى 1914-1918م من خلال مذكرة جمال باشا.
- Qasim, & Nasira. (2020). The position of the Ottoman Empire on the First World War 1914-1918 AD through Jamal Pasha's memorandum.
- مجموعة مؤلفين. (2014). الغاز القاري اللبناني من النزاعات إلى وضع السياسات: الجوانب القانونية والسياسية والاقتصادية. المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.

Group of authors. (2014). Lebanese continental gas from conflicts to policy development: legal, political and economic aspects. Arab Center for Research and Policy Studies.

مجموعة مؤلفين. (2014). الغاز القاري اللبناني من النزاعات إلى وضع السياسات: الجوانب القانونية والسياسية والاقتصادية. المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.

Group of authors. (2014). Lebanese continental gas from conflicts to policy development: legal, political and economic aspects. Arab Center for Research and Policy Studies.

مقال (2004). "الرئيس الأسد يؤكد موقف سوريا الثابت تجاه لبنان." وكالة أنباء البحرين، 26 يوليو 2004.

Article (2004). "President Al-Assad confirms Syria's firm position towards Lebanon." Bahrain News Agency, July 26, 2004.

مقال "الأبعاد الجيوستراتيجية لشرق المتوسط وانعكاساتها على الأمن الإقليمي" للكاتب د. يوسف عيد، مجلة مركز الجزيرة للدراسات، العدد 62، تاريخ النشر: 2017.

The article "The Geostrategic Dimensions of the Eastern Mediterranean and Their Repercussions on Regional Security" by Dr. Youssef Eid, Al Jazeera Center for Studies Journal, Issue 62, Publication Date: 2017.

وكالة الأناضول. (2017). توزيع الطوائف الدينية في لبنان. تاريخ الوصول: 2 أغسطس 2023.

Anatolia Agency. (2017). Distribution of religious sects in Lebanon. Access date: August 2, 2023.

Suwaidan, Hassan, S. (2011). History Of The Ottoman Empire (Written By Alakir Shakib Arslan). Dar Ibn Katheer, Lebanon. Beirut (هل ستعود إلى الجامعة العربية؟). 2019. (ج | سعيد، ج) وقت-مسألة-العربية-الجامعة- [https://www.dw.com/ar/] تم الوصول إلى المقال في 4 يناير 2023 من الرابط DW. وقت-مسألة-العربية-الجامعة- [https://www.dw.com/ar/] (https://www.dw.com/ar/com.dw.www://https) إلى-دمشق-عودة-باتت-هل (سويدان، حسن، س). 2011. (تاريخ الدولة العثمانية) بقلم، إلى-دمشق-عودة-باتت-هل (الأكير شكيب ارسلان). دار ابن كثير، لبنان. بيروت

Suwaidan, Hassan, S. (2011). History Of The Ottoman Empire (Written By Alakir Shakib Arslan). Dar Ibn Katheer, Lebanon. Beirut (هل ستعود إلى الجامعة العربية؟). 2019. (ج | سعيد، ج) وقت-مسألة-العربية- [https://www.dw.com/ar/] تم الوصول إلى المقال في 4 يناير 2023 من الرابط DW.

وقت-مسألة- /ar/Com.Dw.Www://Https] (<https://www.dw.com/ar/>) الجامعة-إلى-دمشق-عودة-باتت-هل
سويدان، حسن، س. (2011). تاريخ الدولة, ([ar/com.dw.www://https](https://ar.com.dw.www://https)), العربية-الجامعة-إلى-دمشق-عودة-باتت-هل
العثمانية) بقلم الاكبر شكيب ارسلان.(دار ابن كثير، لبنان.بيروت

طوني، بشر اوي.(2010) تاريخ لبنان من العصور الوسطى إلى العصر الحديث..17: Bashrawi, 2010:
Tony, Bishrawi.(2010) Orta Çağ'dan Modern Çağa Lübnan'ın Tarihi.

Bishrawi, T. (2010) “The History Of Lebanon, From The Middle Ages To The Modern Era,” P. 14). (بشر اوي ، طوني (2010) “تاريخ لبنان ، من العصور الوسطى إلى العصر الحديث” ، الصفحة 14).

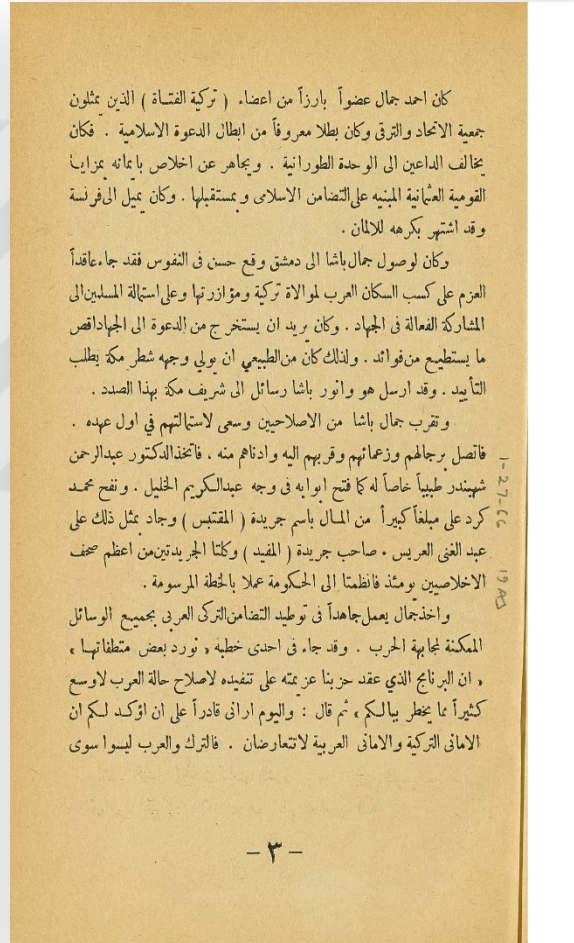
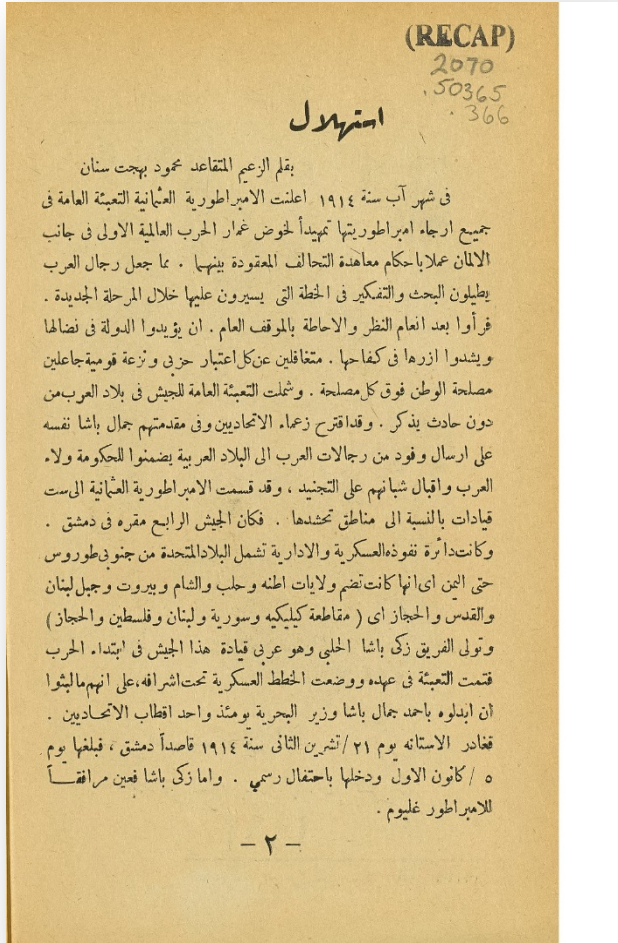
Hamdan, 2013. Hamdanin Dahman, Hafidha. (2013). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Arap Liderlerin Cemal Paşa'nın Emriyle İdam Edilmesinin Arap Ayrılıkçı Hareketler Üzerindeki Etkisi. حمدان, حفيفة. (2013). أثر إعدام القادة العرب بأمر جمال باشا على الحركات العربية الانفصالية خلال الحرب العالمية الأولى.

Mevleva Ve Amina (2019). Şakib Arslan Ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Konumu (مولوة & أمينة). 2019. (شكيب أرسلان وموقفه من الدولة العثمانية

Pasha, J., & Saedi, M. (Untitled). Muhammad Kurd Ali. (1916). The Anwar Journey To The Regions Of Hijaz And Levant. (1916). (محمد كرد على). باشا، ج. ، & سعدي، م. بدون عنوان. (1916). الرحلة الأنورية إلى الأصقاع الحجازية والشامية

EKLER

EK 1 (Mektup 1): Mahmoud Ahmed el Senan'ın "Cemal Paşa'nın Şam'daki Kabulü Hakkındaki Hatıraları (Mevleva ve Amina, 2019).

EK 2 (Mektup 2): Mahmoud Ahmed el-Senan's "Cemal Paşa'nın Devrim Liderleriyle Nasıl İlgilendiği Hakkındaki Hatıraları (Mevleva ve Amina, 2019).f

(الثورة العربية)

مسئولية الحسين وأولاده

كثيراً ما عزا الناس الى جمال باشا أعمال الغطرسة والعنف والقتل والتعذيب وعدم المبالاة وغير ذلك حتى ان بعضهم سماه (بالسفايح) ولكن القارىء بعد استيعاب هذه المذكرات سيحكم معنا بان المؤلف تساهل أكثر مما كان ينبغي في كثير من المواقف التي كانت تقضي باستعمال الخزم والشدة وانه حسب حساباً كبيراً لما سماه (الوحدة الاسلامية) مما جعله يتخذ بحيل السياسيين ويستعمل الألفة مع من باعوا أنفسهم وضمانهم للعدو في حين ان الحكمة كانت تقضي بالتشدد خيفة الفتنة والأخذ بالأحوط .

خذ مثلاً لذلك مسلكه مع (الحسين) وأولاده . فبالرغم من أن القران

— ٥ —

العديبة كانت تشير الى قرب اتفاح بلاد العرب على دولة الخلافة بعد أن لعب الذهب الانكليزي بقول أولئك الاشراف الذين كانوا حرباً ووبالا على دينهم فانه سمح لفصل بالعودة الى المدينة المنورة في الوقت الذي اشتد فيه تدمر واليهما (بصري باشا) من مسلك (الشريف علي) حياله : نعم ان المؤلف ارسل القائد (نصري باشا) على أثر مغادرة (فيصل) له ليدير مع بصري باشا وسائل الدفاع عن المدينة اذا ما هاجمتها : (جنود الشريف حسين) ولكن ألم يكن الأجدر به أن يعمل بهذه السكلة المأثورة (الوقاية خير من العلاج) فيبقي (فيصلاً) وكذا أخوه علي اذا استطاع أيضاً كرهائن للقضاء على دسائس أيهما ؟ ان رقية (الشريف حسين) الى (أنور باشا) التي اشترط فيها في مقابل وقوفه على الحياد اعتراف تركيا باستقلال الحجاز من تبوك الى مكة والعدول عن حاكمية من أظهرت الحاكم العسكرية حياتهم من السوريين والعرب كانت دليلاً ظاهراً على ان الرجل أصبح بحيث لا ينبغي للسياسي الخازم الركون اليه بحال ما . ثم ان تمويل الانجليز لشواطئ الحجاز وتفوره ومهاجمة العرب للطرادة الالمانية (امدن) وما عثر عليه (خلوصى بك) حاكم سورية العام من الوثائق الرسمية .

في القنصلية الفرنسية التي أداها الكثيرين من الرعماء السوريين والعرب كل ذلك كارت في نظرنا كافياً لتنبئه (جمال باشا) الى الخطر المنتظر واتخاذ الوسائل الحاسمة للقضاء على الثورة العربية في مهدها .

على ان افراط المؤلف في الثقة (بالشريف حسين) وأولاده واستبعاده ان يقدم أولئك الأديعاء الذين يزعمون انهم من سلالة الرسول عليه الصلاة والسلام على مناوأة دولة الخلافة وهي مشتبكة في حرب تبيجتها الحياة أو الموت أو يماثلوا العدو عليها وبشقوا عصا الاسلام وبشطروا العالم الاسلامي الى شطرين ينزى كل منهما لسفك دم الآخر واغفاله اتخاذ التدبير الكافية

— ٦ —

EK 3 (Mektup 3): Şekib Arslan'ın "Beyrut'taki Arap Liderliğinin Fransız Kuvvetleriyle İşbirliği Yapmayı Reddetmesi Hakkındaki" Cemal Paşa (Mevleva ve Amina, 2019).

وفي أوائل تموز (يوليو) ١٩١٣ توجه وفد بيروت الاصلاحى الى وزارة الخارجية الفرنسية لبحث بعض الأمور الخاصة بالمؤتمر والدولة العثمانية، وقد تكون الوفد من: أحمد مختار بيهم، سليم علي سلام، الشيخ أحمد طيارة، الدكتور أيوب ثابت، وخلييل زينية، وكان أحمد مختار بيهم صريحاً في هذا اللقاء ومما قاله لمدير الأمور الشرقية: «بلغنا أنه يوجد البعض ممن لا صفة رسمية لهم يحضرون لعندكم لجر مغنم لهم ويقولون أنهم يتمنون الحاق سوريا بالحكومة الأفرنسية، فنحن نصرح لكم اننا لم نختر باريز مؤتمراً لنا إلا لما نعلمه من الحرية الأفرنسية ومحبة الأفرنسيين للمطالبين بالحرية وللحبة الكائنة بينها وبين دولتنا، وإننا لا نرضى عن دولتنا بديلا». فأجاب المسؤول الفرنسي: «إننا قطعياً ليس لنا أقل مطمع بسوريا وجل ما نتمناه ان تعيشوا مع دولتكم بسلام»، فقال له بيهم: «هل تسمح لي أن أصرح بذلك علنا عن لسانك»، فقال: «من كل بد، أرجوك أن تصرح بذلك عن لساننا»، وما إن خرج الوفد من وزارة الخارجية الفرنسية حتى أظهر أيوب ثابت وخلييل زينية اعتراضهما على موقف أحمد مختار بيهم، لأنهما كانا يؤيدان احتلال فرنسا للبلاد السورية، وقد اشتركا في المؤتمر العربي الأول لاستغلال الحركة العربية المناوئة للدولة العثمانية، وكان يشاركهما في رؤيتهما شكري غانم وشارل دباس.

(1) A. Ismail: Documents Diplomatiques, Vol. 20, p. 280.

EK 4 (Mektup 4): Büyük Sadrazam Said Halim Paşa Ve Sultan Mehmed Raşad'ın Cemal Paşa'nın Eylemlerine İtirazı Ve Onu İdam Edilen Kişilerin Kanından Sorumlu Tutmaları Hakkında (Mevleva ve Amina, 2019).

التطوع للدفاع عن لبنان

ثم إن جمال باشا أصدر أمره إلى رضا باشا قائد لبنان بتأليف كتيبة متطوعين من اللبنانيين ، للدفاع عن وطنهم فيما إذا تعرّس العدو لسواحل سورية ، فحاول رضا باشا إقناع الناس بالتطوع ، فلم يتمكن من إقناع أحد ، واستدعى بعض مشايخ الدرّوز ، وحثهم على فداء أسمائهم ، واستنهض مهمتهم ، فقال له بعضهم : نحن حاضرون بأشخاصنا للتطوع ، فأما أن تقنع الأهالي بذلك فليس في استطاعتنا ، فذهب رضا باشا إلى المختارة ، وجمع أهالي الشوفين ، ولم يخبرهم بمقصده من جمعهم ، فاجتمعوا ، وإذا به يدعوهم إلى التطوع ، فلما سمعوا خطابه ، تسللوا جميعاً ، ولم يجاوبوه بشيء ، ورجع بخفي حنين . ولم يكن ذلك من الأهالي ناشئاً عن الخوف من الحرب ، لأنّ أهالي لبنان موصوفون بالشجاعة ، لا يهمهم القتال أصلاً ، لكنهم يكرهون العسكرية ، ويعتقدون أنّ التطوع عبارة عن انضمام في الجندية ، التي يعلمون صرامة فرائدها ، فإنّ نفورهم من التطوع ناشئاً عن هذه النقطة ، فعند ذلك كتب لي جمال باشا من قَبِيلِهِ رأساً ، واستكتب علي فؤاد بك رئيس أركان الحرب لمعرفة أنّه صديقي ، وذلك لأجل أن أؤلف كتيبة ، ألفاً وخمسة رجل ، يكونون حاضرين للقتال في منطقة لبنان إذا مست الحاجة .

٤٣٥

الحرب العامة

فيها ، فقلت له : إنّ المطران بصبره قد دهاني للمبيت عنده ، ووعدته بذلك ، واهرب على الانصراف ، وخرجت مشتائماً جداً ، لأنني لم أكون أتوقع أن جمال باشا سيقتل من هؤلاء أحداً .

نعم سرني في جانب ذلك الحزن كون رضا بك الصلح نجا من القتل ، وأنهم اكتفوا له بالنفي إلى الأناضول ، وقد كنتُ تكلمتُ معه في دمشق بشأن رضا بك بالحاح زائد لأجل نخليّة سبيله ، وجاء ابن عمي الأمير أمين مصطفى ، والحق عليه أيضاً ، وعرف جمال باشا أنّ رضا بك يعزُّ علينا كأحد أعضاء عائلتنا ، وأنه يعزُّ على الجميع أيضاً ، وسمعتُ فيما بعدُ ، أنّ عزمي بك والي بيروت الذي جاء خلفاً لبيكر سامي بك ، قد توسط أيضاً بشأن رضا بك الصلح والله أعلم .

تم إته في سنة (١٩١٦) أرسلتُ الدوئَة من الأستانة وفداً مؤلفاً من بضعة عشر شخصاً من أعيان الأتراك وفضلائهم وأعضاء مجلس الأمة لأجل زيارة سورية ، وتطبيب خواطر العرب على أثر ما وقع من جمال باشا من القتل والنفي ، وكان من جملة أعضاء هذا الوفد اثنان من أعزّ أصدقائي ، وهما صلاح جيمجوز بك ، من أكابر رجال الأتراك ، ومن أشهرهم بحرية الفكر وصدق اللهجة ، وهو اليوم من أعضاء المجلس بأنقرة ، والثاني عصمت بك ابن حسين رضا باشا ، الذي كان والياً للأستانة ، وتوفي رحمه الله غريقاً في اليوسفور في آخر الحرب ، فلما حضر هذا الوفد إلى الشام ، عقدت الحكومة حفلات ، وأقامت مآدب ، ودعت إليها أعيان الشام ، وتكلّم كلٌّ من أعضاء الوفد التركي المذكور في أثناء تلك الحفلات في موضوع الوحدة العثمانية والاسلامية ، وظهر أنّ المقصود كلّهُ ترميم ما خربته سياسة جمال باشا ، واستلام أحوال العرب مما فعله جمال . وقد حلّقتُ مني تحسّين بك والي الشام أن أنظّم قسيمة أتلوها في إحدى تلك المآدب ، فنظمتُ قسيمة تلوّثها اسمُ الجمهور مطلعها^(١) :

ففت بين شتبتك الأخصان والعذب يأزضي جيّزوت ذات الكوتّر القديب ومنها بشأن الوفد :

في ساحة المسجد الأقصى يُقال لهم : أهلاً ، وفي عتبات المُصنّفقي العربي وقد أشرت في هذه القصيدة إلى ما يجتج بين العرب والترك من وحدة الإسلام ، التي ينبغي أن تسود على الضغائن والاختلافات فقلت :

(١) ديوانه : ١٢٩ .